



GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY



SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
Graduate School of
Social Sciences

TARİH
ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Sinan HORTAÇLI
20142004006

2019

GİRESUN

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

TANZİMAT'TAN MEŞRUTİYET'E BANDIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
SİNAN HORTAÇLI
20142004006**




**DANIŞMAN
DOÇ. DR. SEZAI BALCI**

GİRESUN 2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 11/06/2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Doktora/Sanatta Yeterlilik öğrencisi Sinan Hortaçlı'nın Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Bandırma başlıklı tezini incelemiş olup aday 28/06/2019 tarihinde, saat 10:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. İlhan EKİNCİ	
Üye	Doç. Dr. Sezai BALCI	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Oktay KARAMAN	

ONAY

.../.../2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tanzimat’tan Meşrutiyet’e Bandırma” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/07/2019

Sinan Hortaçlı

ÖN SÖZ

Çalışmanın amacı günümüz Bandırma'sının 19. yüzyılda geçirdiği aşamaları, tarih zinciri içerisinde hassaten Tanzimat ve Meşrutiyet konjonktürleriyle ile beraber ortaya çıkarmaktır. Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Bandırmalı memurlar ve idari fonksiyon üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Bandırma Kazası'nın alt birimlerinden mahalle ve köyleri ortaya çıkarılmıştır. Üçüncü bölümde kazanın iktisadi dinamiklerinden tarımsal, hayvansal ve tekstil ürünlerinin üretimi ve ihraç bilgileri ile bu ihracatın gerçekleşmesinde Bandırma Limanı'nın rolü açıklanmıştır. Dördüncü bölümde Bandırma Kazası'na demiryolu getirme çabaları ve bu amaçla yabancı müteşebbislerle akit edilen mukavelenameler incelenmiştir. Beşinci bölümde Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretimin programlı hale getirildiği 19. yüzyılda Bandırma Kazası'nda açılan okullar incelenmiştir. Altıncı bölümde Cizvit rahiplerinin Bandırmalı Rum ve Ermenilere yönelik mezhep yayma faaliyetleri ve camiler incelenmiştir. Yedinci bölümde ise Bandırma'da eski eser arama, asayiş, bulaşıcı hastalıklar ve yangınlar incelenmiştir. Araştırma tetkik edilirken pek çok kaynağa başvurulmuştur. Özellikle Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden alınan vesikalar ile Devlet, Vilayet ve Maarif Salnameleri birinci derecede kaynak olmakla beraber konuyu açıklarken ikinci dereceye haiz olan önemli tarihçilerin eserlerinden istifade edilmiştir. Arşiv belgeleri tarihlendirilirken, Türk Tarih Kurumu'nun Tarih Çevirme Kılavuzu'ndan yararlanılmıştır. Giriş, gelişme ve sonuç metoduyla ve bölüm içlerinde kronolojik olarak yazılan bu çalışmada vesikaların verdiği bilgiler doğrultusunda bir içerik oluşturulmuştur. Bandırma'ya münhasıran Şer'îye Sicilleri'nin olmaması çıkan güçlüklerden birisi olmuştur. Ancak söz konusu güçlüklerin giderilmesinde ve tezin tamamlanmasına kadar geçen sürede gösterdikleri yüksek ihsan, yardım ve ihtimamı sebebiyle başta danışmanım sayın Doç. Dr. Sezai Balcı hocama ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi kurumuna derin saygı ve teşekkürlerimi arz ederim.

ÖZET

Araştırmada, Bandırma'nın hinterlant oluşu sürecinde, Tanzimat Dönemi'nden Meşrutiyet'e, yaklaşık 50 yıl tetkik edilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşmasına yönelik çabaların ve Tanzimat programı uygulamasının, Bandırma Kazası'nı da içine aldığı ortaya çıkmıştır. Bandırma'nın Ermeni ve Rumları, belediye ve tüm devlet dairelerinde memur olarak görev alabilmişlerdir. Kadıları temsil eden Naiplerin beledî ve idari görevlerini, Bandırmalı Müdür ve Kaymakamlar üstlenmişlerdir. Devlet bu dönemde yabancı mallara karşı koruyucu vazifesi görmesi için yerli üretimi teşvik ettiğinden, Bandırma Kazası'nda bir ipek dokuma fabrikası açılmıştır. Ayrıca ipek böceği yetiştiriciliğinde kozanın kalitesini arttırmak için Pasteur usulü uygulanmış, ipekböcekçiliği Ziraat Müfettişi ve memurlar tarafından denetlenmiştir. Merkezi otoritenin arttırıldığı bu dönemde daha hızlı haberleşmek için Bandırma Kaza'sında Telgraf ve Posta İdaresi kurulmuştur. Osmanlı Devleti modern demiryolu ile tanışırken, demiryolunun Bandırma Kazası'na uzatılmasına yönelik uzun yıllar süren çabalar vardır. Bandırma Kazası'nda, eğitimde, camilerdeki klasik dini müfredat, yerini ibtidai ve rüşdiyelere bırakırken, Amerikan misyonerler kazada Protestanlığı yaymak için okul açmışlardır. Ayrıca Katolik Cizvit rahiplerinin, Bandırmalı Gregoryen ve Ortodokslara yönelik bazı faaliyetleri sonuç bulmuş, Katolikliğe geçen Doğu Hristiyanları için ayrı defter tanzim edilmiştir. Son olarak savaşıardan alınan yenilgiler neticesinde, Anadolu kazalarına olan göç akınına, Bandırma Kazası da uğramıştır. Öyleki bazı köylerde muhacirlerin sayısı yerlilerin sayısını geçmiş ve iskanlarda bazı tartışmalar yaşanmıştır. Bu olaylar silsilesinde Bandırma Kazası'nın tarihsel bir kesiti yansıtılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bandırma, Osmanlı, Hinterlant, Liman, İpekböcekçiliği.

SUMMARY

In this research, the processes of Bandırma until its transformation as a hinterland, from the Tanzimat period until the Meşrutiyet period, was examined for approximately 50 years. Accordingly, it was revealed that the efforts at the modernization of the Ottoman Empire and the enforcement of the Tanzimat period program also involved the Bandırma county. The Armenian and the Greek of Bandırma were able to take charge of the Municipal Agencies and in all Government Agencies of Turkey. The manager who lives in Bandırma and the Lieutenant Colonel assumed the civic and the administrative duties of regents who represent the Muslim Judges. Since the Government was fostering the local production in that it could serve as a protective barrier against foreign goods, a silk weaving factory was opened at the Bandırma county in that time. Pasteur method was implemented to increase the quality of the cocoon in silk farming. Furthermore, sericulture had been inspected by the agricultural inspectors and the officers. In this period in which the central authority had been increased, the Post and Telegraph Department had been established in the Bandırma county in order to communicate faster. While the Ottoman Empire was introduced with the modern railway, there had been efforts in order to extend the railway to Bandırma county which had been going on for long years until then. In the Bandırma county, in terms of education, the classical religious curriculum had given its place to the primary and the secondary schools, whereas the American missionaries established schools for spreading the Protestantism. In the meantime, the actions of the Catholic Jesuits priests against the Gregorian and the Orthodox who had been living in Bandırma had been concluded, while a separate notebook had been arranged for the East Christians who later became Catholic. Finally, as a result of the defeat of the battles, the Bandırma county had also been immigrated by plenty of people just like the Anatolian counties. Such that, in some villages, the total number of immigrants had surpassed the total number of locals. So this situation had brought about some confusions in the settlements. As a result of these phenomena, a historical part of the Bandırma county had been reflected.

Keywords: Bandırma, Ottoman, Hinterland, Harbor, Sericulture

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1
1. Konu ve Kaynaklar	1
I. BÖLÜM: BANDIRMA’NIN TARİHSEL SÜRECİ ve İDARİ YAPISI.....	3
1.1. İlkçağ’da Bandırma.....	3
1.2. Selçuklu Devletleri ve Beylikler Döneminde Bandırma.....	6
1.3. Osmanlı Devleti’nde Bandırma’nın İdari Durumu.....	7
1.3.1. Hüdavendigâr Vilayetinde Bandırma	7
1.4. Bandırma Kazası Memurlukları.....	8
1.4.1. Nahiye Müdürleri.....	8
1.4.2. Kaza Kaymakamları (Mütesellimler)	8
1.4.3. Mal Müdürlüğü	10
1.4.4. Kaza Meclis İdaresi.....	11
1.4.5. Bidayet Mahkemesi.....	15
1.4.6. Nüfus İdaresi.....	20
1.4.7. Rüşumat İdaresi	21
1.4.8. Belediye Dairesi	24
1.4.9. Deyun-u Umumiye İdaresi	29
1.4.10. Liman ve Karantina Memurları	33
1.4.11. Yabancı Memurlar.....	34
II. BÖLÜM: BANDIRMA’NIN NÜFUS YAPISI	36
2.1. İlk Nüfus Verileri.....	36

2.2. Gezginler ve Salnamelerin Verileri.....	37
2.3. Mahalleler.....	39
2.3.1. Müslüman Mahalleleri.....	39
2.3.1.1. Haydar Çavuş Mahallesi	39
2.3.1.2. Dere Mahallesi.....	40
2.3.1.3. Sığır Yolu Mahallesi.....	40
2.3.1.4. Hacı Yusuf Mahallesi.....	40
2.3.1.5. Pınarbaşı Mahallesi.....	41
2.3.1.6. Çınarlı Mahallesi.....	41
2.3.2. Gayrimüslim Mahalleler	41
2.3.2.1.Rum Mahalleleri.....	41
2.3.2.2.Ermeni Mahalleleri (Ermeniyan)	42
2.4. Köyler	43
2.4.1. Müslüman Köyler.....	43
2.4.1.1. Edincik Nahiyesi Müslüman Köyleri	43
2.4.1.2. Kapıdağ Nahiyesi Müslüman Köyleri	44
2.4.1.3. Manyas Nahiyesi Müslüman Köyleri.....	46
2.4.2. Gayrimüslim Köyler	46
2.4.2.1. Edincik Nahiyesi Gayrimüslim Köyleri	46
2.4.2.2. Kapıdağ Nahiyesi Gayrimüslim Köyleri.....	46
2.5. Bandırma'ya Göç ve İskan	48
III. BÖLÜM: BANDIRMA'NIN İKTİSADİ YAPISI.....	52
3.1.Ticaret ve Sanayi	52
3.2.Tarım ve Hayvancılık.....	59
3.3. Bandırma'da Bankalar	64
3.4. Madenler.....	68

3.5. Bandırma Limanı	70
IV. BÖLÜM: ULAŞIM ve HABERLEŞME	74
4.1. Demiryolu	74
4.2. Telgraf ve Posta İdaresi	84
V. BÖLÜM: BANDIRMA'DA EĞİTİM.....	89
5.1. İbtidaiye Mektebi.....	89
5.2. Bandırma Rüşdiye Mektebi.....	92
5.3. Gayrimüslim Okulları.....	94
5.3.1. Bandırma Rum Mektepleri	94
5.3.2. Bandırma Ermeni Mektepleri.....	95
5.4. Yabancı Devletlerin Açtığı Okullar	96
5.4.1. Amerikan Protestan Okulları	97
VI. BÖLÜM: BANDIRMA'NIN DİNİ VE SOSYAL YAPISI.....	99
6.1. Ortodoks Rum Kilisesi	99
6.2. Katolik Rum Kilisesi	100
6.3. Katolik Ermeni Kilisesi	102
6.4. Gregoryen Ermeni Kilisesi	104
6.5. Camiler	104
6.5.1. Şevkiye Cami	104
6.5.2. Ulu Cami	105
6.5.3. Tekke Cami.....	105
6.5.4. Haydar Çavuş Cami.....	105
6.5.5. Sunullah Cami	106
6.5.6. Kayacık Cami	106
6.5.7. Yeşil Çomlu Cami	106

6.5.8. Hamidiye, Sığıryolu ve Hacı Yusuf Camileri	106
6.6. Hamam ve Çamur Bataklıkları.....	107
VII. BÖLÜM: BANDIRMA'DA ÖNEMLİ VAKALAR.....	108
7.1. İlk Kazı Çalışmaları ve Eser Arama Faaliyetleri	108
7.2. Asayiş	108
7.3. Hastahklar	121
7.4. Yangın.....	122
SONUÇ.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	127
KAYNAKÇA	128
EKLER.....	148

KISALTMALAR

A.DVN.MKL:Sadaret Divan Mukavelenamer

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

A.MKT.MHM:Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı

A.MKT.NZD:Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı

A.MKT.UM:Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı

AE.SMHD.II:Ali Emiri Mahmud II

BEO:Babıali Evrak Odası Evrakı

Bkz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BŞŞ:Balıkesir Şer'ıye Sicili

C.: Cilt

C.BLD: Cevdet Belediye

C.ML: Cevdet Maliye

Çev.: Çevirmen

D.BŞM.ZCR: Bab-ı Defteri Başmuhasebe Zecriye Rüsümü

DH.MKT: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

DH.TMIK :Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu

HR. İD :Hariciye Nezareti İdare

İ.DH :İrade Dahiliye

İ.İMT: İrade İmtiyazat ve Mukavelat

İ.MMS :İrade Meclis-i Mahsus

KKd :Kamil Kepeci Defteri

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

MADd:Maliyeden Müdevver Defterler

MV: Meclis-i Vükela Mazbataları

MVL: Meclis-i Vala Evrakı

NFSd: Nüfus Defteri

PLKp: Plan-Proje

ŞD: Şura-yı Devlet Evrakı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Y.A.RES: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı

Y.MTV: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı

Y.PRK.AZJ: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal

HVS: Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi

GİRİŞ

1. Konu ve Kaynaklar

Bandırma ile ilgili basılı ilk eser, 1925'te ve 1992 yılında Latin alfabesi ile Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü'nce yeniden basılan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Karesi Vilayeti Tarihçesi* adlı eserdir. 1887 tarihinde Balıkesir Vilayet Matbaası'nda çıkarılan *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname* ile ilki 1870'e dayanan, Vilayet Matbaası'nda basılan *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi* kayıtlarından yararlanılmıştır. Hacer Motor'un yayımlanmamış doktora tezi olan *Bursa- Balıkesir- Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri*, Işıl Tekmen'in yayımlanmamış yüksek lisans tezi olan *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Sonlarına Doğru Edincik'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Abdülbaki Işık Aydoğan'ın yayımlanmamış yüksek lisans tezi olan *Balıkesir Çeşmeleri*, Reşit Kıpçak'ın *Turistik- Ekonomik Balıkesir* adlı eseri, Engin Çağman'ın *1874 Bandırma Yangınının İktisadi ve Mali Sonuçları* adlı makalesi, Halit Çal'ın *Balıkesir Bandırma Sunullah Camii* adlı raporu, Şennur Kaya ve Tuncer Akın'ın *Bandırma Eski İskele/ Belediye Eski Binasının Mimari ve Fonksiyonel Özellikleri* adlı makalesi, Abdülmecit Mutaf'ın *Bir Köyün Kentleşme Sürecinde Haydar Çavuş ve Bandırma'daki Vakfı* adlı makalesi ve *Salnamelere Göre Karesi* adlı eseri, Selahattin Satılmış'ın *Osmanlı'da Bandırma- Soma Demiryolu Hattının Kuruluşu* adlı makalesi ve Zühal Koç'un, Editörü Ulaş Töre Sivrioğlu olan *Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi* adlı eserdeki *Balkan Muhacirleri'nin Bandırma'ya İskanları ve Karşılaştıkları Sorunlar* adlı makalesinden ve *Balıkesir İl Yıllığı*'nden yararlanılmıştır. Ayrıca Osmanlı Arşivi'ndeki defterlerden 1361,1362 ve 1385 nolu *Nüfus Defterleri* , *Zecriye Rüsümü Kalemi*, *Maliyeden Müdevver Defterler Tanifi* ve *Kamil Kepeci Tasnifi*'nden istifade edilmiştir.

Bandırma tarihi süreç içerisinde pek çok adla anılmıştır. Örneğin Bandırma, Haçlı Seferleri'ni anlatan Villehardouin'in *Kroniği*'nde "Palormo" şeklinde geçmiştir.¹ Hasluck kitabında "Panderma" olarak tanımlarken Bandırma'nın tarihte limanı ile ünlenmiş olmasıyla tarihi haritalarda liman olarak geçmesine ve bununla

¹Villehardouin Joinville. *Memoirs Of The Crusaders*. (Çev. Frank Marzials). Londra. <https://archive.org/details/memoirsofcrusade00villuoft/page/n7> (Erişim Tarihi: 15.10.2017), s.83.

beraber Ortaçağ denizci İtalyan kabilelerinin adlandırdığı “Palorme” ile “Palormus” adlarına da dikkat çekmiştir.²

İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Karesi Vilayeti Tarihçesi* kitabında Bandırma'nın eski adlarından birinin “Panormos” olduğunu ve “emin liman” anlamına geldiğini yazmıştır.³ Bu limanın önemli ve güvenilir olmasının nedeni, Bandırma'nın önünde adeta doğal bir rüzgar kesen olan Kapıdağ yarımadasının bulunmasıdır.⁴

Coğrafi konum olarak Bandırma, Güney Marmara bölgesinde, 40° 21' 30" Kuzey enlemi ve 27° 48' 59" Doğu boylamı arasında yer almaktadır.⁵ Kuzeybatısında Kapıdağ yarımadası⁶, güneyinde Kuş Gölü bulunmakta olup Marmara Denizi'nin kıyısında konuşlanmıştır. Biga ile Karacabey arasında ve günümüzde Balıkesir'in ilçesi olan Bandırma az eğimli bir arazide ikame olmuştur.⁷

Bandırma'nın İlkçağ döneminde tam olarak ne zaman kurulduğu belirsizdir. Genel kanı Misya coğrafyasındaki Kizikos şehrinin inşa edildiği yılların paralelinde olduğu görüşüdür.⁸ Çünkü Kizikos şehrinin alanı sadece Kapıdağ yarımadasını değil aynı zamanda Bandırma Körfezi'ni de içine almaktaydı. İlkçağ Misya coğrafyasının hududu ise kuzeyde Propontis (Marmara Denizi), batıda Hellespon (Çanakkale Boğazı), güneyde Lidya, doğuda Atranos çayıdır.

² Frederick William Hasluck, *Cyzicus*, 1910, <https://archive.org/details/cyzicusbeingsom00haslgoog/page/n8> (Erişim Tarihi:15.10.2017), s.51.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Vilayeti Tarihçesi*, Çev. Mustafa Sarı, Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Balıkesir, 1992, s.66.

⁴ Reşit Kıpçak, *Turistik-Ekonomik Balıkesir*, Acar Matbaası, İstanbul, 1968, s.184.

⁵ a.g.e., s.184.

⁶ Kapıdağ bölgesinin İlkçağlarda ada olduğuna dair bkz. Strabon, *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev.Prof.Dr.Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (4.Baskı), İstanbul, 2000, s.79.

⁷ Yurt Ansiklopedisi, “Balıkesir Maddesi”, *Anadolu Yayınları*, C. II, İstanbul, 1982, s.1181.

⁸ *Balıkesir İl Yıllığı*, Dizerkonca Matbaası, Balıkesir, 1973, s.63.

I. BÖLÜM: BANDIRMA'NIN TARİHSEL SÜRECİ ve İDARİ YAPISI

1.1. İlkçağ'da Bandırma

Bandırma'nın İlkçağ dönemi hakkında çok fazla ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak tarihi Kizikos şehri nüfuzunun dahilinde kaldığı açıktır. Minor Asya'nın Küçük Misya coğrafyasında yer alan Bandırma, daha çok İlkçağ'da limanı ile anılmıştır ve kuruluşunun Kizikos şehri ile beraber olduğu düşünülmektedir.

Bandırma'nın ilk sakinleri hakkında muhtelif bilgiler vardır. Tarihsel açıdan bakıldığında MÖ VIII. yüzyılda bölge Miletos kolonileri hakimiyetindedir.⁹ Ancak başka tetkiklere de bakılırsa Bandırma bölgesinin tarihi Miletos hakimiyetinden öncesine dayanır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Misya'nın yerel halkını anlatırken Pelasgları işaret etmiştir. Pelasgların MÖ XX. yüzyılın sonlarına doğru Güney Orta Asya'dan Avrupa'ya, oradan Güney Marmara'ya geldiklerinden bahsetmiştir.¹⁰ Başka bir görüş ise Pelasgların bölgeye, Dolionlar ile Argonautların savaşmalarından faydalanıp geldiğidir. Nurettin Koçhan'a göre bölgenin ilk sakinleri Teselya'dan gelen Dolionlardır.¹¹ Hasluck'a göre Güney Marmara'nın halkları birbiriyle karışmış haldedir. Savunduğu görüş Bandırma'nın da dahil olduğu bölgenin ilk yerleşik halkı Aeollerin baskısı sonucu göç etmiş olan Pelasg Dolionları olduğu yönündedir.¹²

Dolionlardan biraz daha geriye gidildiğinde Misyalıların MÖ 1296 Kadeş Savaşı'nda Hititler ile müttefik olduğu ortaya çıkmaktadır.¹³ Ekrem Akurgal ise Muşkiler ile Misyalılar arasında etnik bir akrabalık olduğunu ve bu benzerliğin istisna olmadığını yazmıştır.¹⁴

⁹ Balıkesir Valiliği, TŞOF Plaka Matbaa, Ankara,1999, s.123.

¹⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s.6.

¹¹ Nurettin Koçhan, "Kyzikos, HellasPontus'ta Bir Eyalet Merkezi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı XXXI, Erzurum, 2013, s.69 .

¹² Hasluck, a.g.e., s.146.

¹³ Ece Yüksel, *XVII.Yüzyıl Sonu-XVIII.Yüzyıl Ortası ve XIX.Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2012, s.8.

¹⁴ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak , (17. Basım), Ankara, 2005, s.192.

Misyalılar kendi başlarına bağımsız bir devlet olmayı başaramadıkları için kendilerinden güçlü olan devletlerin himayelerine girmişlerdir.¹⁵ Misyalılar, Khromis ile Ennomos'un liderliği döneminde Troyalılarla müttefik olmuşlardır.¹⁶ Katıldıkları Troya savaşlarında (MÖ 1240-1230) paralı asker olarak vazifelendirilmişlerdir.¹⁷

Bandırma bölgesini içine alan Misya tarihi, Hititlere kadar götürülebilir. Bandırma Limanı Kizikos şehri için oldukça önemlidir. Kapıdağ yarımadası adayken Bandırma Limanı adanın ortasında yani günümüzdeki limanın batısında kalıyordu.¹⁸ Bandırma (Panormos) Limanı, Kizikos'un deniz ticaretine hizmet eden ve büyümesine neden olan en önemli limandır.¹⁹ Thrakikos ile Khytos arasında kalan iç liman Panormos ve karşısındaki Kapıdağ arasındaki karadan kopuk kısım zamanla rüzgar ve benzeri coğrafi nedenlerle karayla birleşmeye başlayınca iç limanın özelliği azalmıştır.²⁰

Bandırma bölgesi Kizikos şehri kurulduğu vakit Frigya'nın hakimiyetindeydi. Frigyalılardan sonra Bandırma bölgesi Batı Anadolu'da güçlenen Lidya'nın nüfuzu altına girmiştir.²¹

Anadolu'da zamanla Pers nüfuzu artmaya başlamasıyla bölge, MÖ 546'da Pers Kralı Kiros tarafından ele geçirilmiştir.²² Pers hakimiyetindeyken Bandırma'nın güneyindeki Manyas Gölü civarında Daskyleion kenti bölgenin İç Anadolu'ya giden yolu üzerinde olması hasebiyle Pers yönetimi merkeziydi.²³ Bölge daha sonra Atinalılar ve Spartalıların egemenliğine girmiştir.²⁴

¹⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.11.

¹⁶ Homeros, *İlyada*, (Çev. A. Erhat-A. Kadir), Sander Yayınları, (3.Baskı), İstanbul, 1975, s.120.

¹⁷ Cemil Bülbül, "MÖ. II.Bin Yılda Mysia Bölgesi ve Mysieahılar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı II, 2009, s.6.

¹⁸ Ahmet Cüneydi Has-Korkmaz Meral, "Kyzikos Kenti Sur Duvarları ve Limanları", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, Ankara, 2014, s.261

¹⁹ Mustafa Türk, *Antik Çağ'da Mysia ve Arkeolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2008, s.88.

²⁰ Derya Çığır Dikyol, *Kuzey Mysia'nın Tarihi Coğrafyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.196.

²¹ a.g.e., s.87.

²² Serap Özkan Kılıç, *Pers Hakimiyeti Altında Batı Anadolu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s.22.

²³ a.g.e., s.138

²⁴ a.g.e., s.35; Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.93; Hacer Motor, *Bursa-Balıkesir-Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010, s.26.

MÖ IV yüzyıldan itibaren Kizikos bölgesi Büyük İskender'in egemenliğine girmiştir.²⁵ İskender'in ölümünün ardından (MÖ 323) bölge, sürekli bir mücadele alanı olmuş ardından Selevkos hakimiyetindeki Bergama Krallığı altında yönetilmiştir (MÖ 280).²⁶ Misya bölgesi MÖ III. yüzyılın sonlarına doğru Trakya'dan gelen Kuzey Avrupa kökenli Galatların (Kelt) yağmasına uğramıştır.²⁷ Kendilerini Anadolu'dan üstün gören Galatlar, Kizikos'a iki defa taarruzda bulunmuşlarsa da şehri ele geçirememişlerdir.²⁸ MÖ II. yüzyılda (129 yılı) Bergama Krallığı dahilindeki (Bergama kralı III.Attalos'un vasiyeti gereğince) Roma tarafından ilhak edilmiş, böylece Kizikos da "Asya Eyaleti" olarak Roma'nın hakimiyetine girmiştir.²⁹ MÖ I. yüzyılda (73 yılında) Kizikos, Pontus Kralı Mitradates'in nüfuzuna maruz kalmıştır. Sadece kendi hakimiyetindeki Pontus bölgesi ile yetinmek istemeyen ve MÖ 88'den beri Roma ile mücadeleye giren Mitradates, Roma Ordu Komutanı Lucullus tarafından yenilgiye uğratılmıştır.³⁰ MS 120-124 arasında meydana gelen depremden etkilenen Kizikos'a, İmparator Hadrianus tarafından yardım edilmiş ve Kizikoslular O'na teşekkürlerini sunmak için bir mabet yaptırmışlardır.³¹ Bu sebeple Kizikos'a "tapınak bekçisi" unvanı verilmiştir.³² Roma İmparatorluğu 476'da Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Bandırma'nın da dahil olduğu Misya coğrafyası Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmiştir.³³

Kizikos bölgesi, Doğu Roma idaresinde de zaman içinde çeşitli istilâlara sahne olmuştur. Bu istilâlar Hz. Muhammed'in hadislerine nail olmak amacıyla İstanbul'u almak isteyen Araplar tarafından gerçekleşmiştir. Örneğin Muaviye, İstanbul'u ele geçirmek için 670'de önce Kizikos'u hakimiyetine almıştır.³⁴ Fakat

²⁵ Hacer Motor, *Bursa- Balıkesir-Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum, 2010, s.26.

²⁶ Tekin, a.g.e., s.109-112, 113.

²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s.16.

²⁸ Mehmet Ali Kaya, "Keltlerin Anadolu'ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve On İki Yıl", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Sayı XIII, 2012, s.11.

²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.16.

³⁰ Oğuz Tekin, *Helen ve Roma Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yay., (4. Baskı), Eskişehir, 2013, s.86.

³¹ Mehmet Ali Kaya- Kevser Taşdöner Özcan, "Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler", *Sencer Şahin Anısına Yazılar*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul,2016, s.499.

³² Kaya-Özcan, a.g.m., s.499.

³³ Çöküşü hakkında bkz. Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, (Çev. Zühre İlgelen), Homer Kitabevi, İstanbul, 2000. s.25.

³⁴ Georg Ostragorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, TTK Yay., (Çev. Fikret Işıltan), (7. Baskı), Ankara, 2011 s.115.

muhasara, mağlubiyetle nihayetlenmiş olduğundan Arap orduları Kizikos'tan 4 yıl sonra çekilmiştir.³⁵

1.2. Selçuklu Devletleri ve Beylikler Döneminde Bandırma

Bandırma'nın Türk hakimiyetiyle tanışması için 1080 yılına kadar beklemesi gerekecektir. 1071 Malazgirt savaşıyla Türkler Anadolu'nun anahtarını almışlardır. Bundan sonra zayıf ve güçsüz durumdaki Anadolu'ya kitlesel göçler başlamıştır.³⁶ Kutalmışoğlu Süleyman Şah, 1080'de İznik'i fethettikten sonra Bandırma'yı da topraklarına ilhak etmiştir.³⁷

Süleyman Şah'ın vefatından Sultan I.Kılıçarslan'a kadar süren buhranlı dönemden faydalanan Doğu Roma, Bandırma'nın da içinde bulunduğu Manyas ve Kizikos bölgesini tekrar ele geçirmiştir.³⁸ Bunun yanında Anadolu'da 1096 yılıyla başlayan ve Avrupa'dan Anadolu'ya kitleler gerçekleşen halinde Haçlı seferlerinin yıkımı sonucunda Türkiye Selçuklularının hakimiyeti Anadolu'nun içlerine kadar gerilemiştir.³⁹

Ancak XIII. yüzyıl Anadolu için oldukça buhranlı ve hareketli geçmiştir. Köseadağ (1243) mağlubiyetinin akabinde belini doğrultamayan Türkiye Selçukluları, Moğol boyunduruğuna girmiştir.⁴⁰ Moğol boyunduruğunun ardından beylikler dönemi denilen devirde Bandırma, Karesioğulları Beyliği'ne tabi olmuştur.

Karesioğullarının menşei Danişmendilere dayanmakta olup, Sultan II.Kılıçarslan tarafından uçlara yerleştirilmiştir.⁴¹ Kalem ve Karesi Beyler bugünkü Balıkesir bölgesinde fütuhâtını icra edip bölgede beyliklerini ihdas etmişlerdir.

Karesi Bey'den sonra oğulları arasında anlaşmazlık başgöstermiş ve oğullarından Dursun Bey, Osmanlı Beyliği'nden Orhan Bey'in desteğini alıp kardeşi

³⁵ Ostragorsky, a.g.e. s.116.

³⁶ Turan, a.g.e., s.205,210.

³⁷ John Jullius Norwich, *Bizans*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul,2013, s.36.

³⁸ Nihal Taşçı, *Anadolu Selçuklularının Batı Anadolu Politikası ve Bizans ile Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008, s.31.

³⁹İşin Demirkent, " Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.673.

⁴⁰Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı XXXVII, 2015, s.79.

⁴¹ a.g.m., s.734.

Demir Han'ın üzerine yürümüş ardından da 1345 yılında Balıkesir ve kuzeyi Osmanlı egemenliğine geçmiştir.⁴²

1.3. Osmanlı Devleti'nde Bandırma'nın İdari Durumu

1.3.1.Hüdavendigâr Vilayeti'nde Bandırma

Karesi Beyliği, Osmanlı Devleti'ne ilhak olduktan sonra Karesi Sancağı olarak varlığını sürdürürken, Bandırma da mezkur sancağa bağlıydı. Ancak Bandırma, 1592 yılından itibaren Galata'ya bağlanmıştır.⁴³ Bandırma'nın Galata'ya bağlanmasının temel nedeni büyük bir ihtimalle ticaret mekanizmasından kaynaklanmaktaydı.⁴⁴

Osmanlı Devleti'nden önce de ticaret merkezi olan Galata bu meziyetini, ticari kolonicilik faaliyeti güden Cenevizliler sayesinde almıştır.⁴⁵ Osmanlı Devleti'ne ilhak olduktan sonra da ticari öneminin azalmaması için çeşitli tesisler yanında Fatih döneminde de bir tersane yapılmıştır.⁴⁶ Bandırma gibi uzak bazı önemli nahiyelerin de idari yönden Galata'ya bağlı olduğu görülmektedir.⁴⁷

1847 yılına ait *Salname-i Devlet-i Osmaniye*'de Bandırma, Galata Nahiyesi olarak belirtilmiştir.⁴⁸ Galata muzafatından sonra Bandırma'nın nereye ilhak olduğu ile alakalı 1831 tarihli bir vesika vardır. Bu vesikaya göre Bandırma, Kapıdağ Nahiyesi'nin köylerinden biridir ve nüfusu 800'dür.⁴⁹ 1842 tarihli nüfus yoklaması defterinde Bandırma, Hüdavendigâr livasına mülhak Kapıdağ Nahiyesi'ne tabi bir

⁴² a.g.m., s.736.

⁴³ Galata merkezinin şubesi anlamındadır. Bkz. Ferit Develioğlu, *Lügat*, Aydın Kitabevi, (26. Baskı), Ankara,2010, s.814; Zerrin Günel Öden, "Karesioğulları Beyliği. ", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.786.

⁴⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Bandırma ile alakalı Tanzimat Dönemi öncesi belgeler taratıldığında Bandırma'dan İstanbul'a payitahtın gereksinimlerini karşılayacak gemilerin kalktığına ait belgelere ulaşılmaktadır.Konuya örnek olarak bkz. İstanbul'un ihtiyacı için Bandırma'dan getirilecek zahire hakkında, BOA, C, BLD, No:134/6693, 1786.

⁴⁵ Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s.27-29.

⁴⁶ a.g.e., s.69.

⁴⁷ Halil İbrahim Akbulut, *494 No'lu Galata Şer'iyye Scilinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2010 s.173.

⁴⁸ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, Tabhane-i Amire, İstanbul,1264/1847, s.167.

⁴⁹ BOA, C, ML, No:333/ 13648, 1831

kasaba olarak tahrir edilmiştir.⁵⁰ 1849 yılı *Salname-i Devlet-i Osmaniye*'de Bandırma, Erdek Livası'na bağlı bir nahiye olarak görünmektedir.⁵¹

1.4. Bandırma Kazası Memurlukları

1.4.1. Nahiye Müdürleri

1871 Vilayet Nizamnamesi'ne göre nahiye, kazanın alt birimi olup müteaddit köylerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur⁵² Nahiyelerin başlarında bir müdür olmak zorundadır.⁵³ Bandırma, 1870 yılına ait *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'nde, Karesi Sancağı'nın Erdek Kaymakamlığı'na bağlı bir müdürlüktür.⁵⁴ Yaklaşık 10 yıl nahiye olarak yönetilen Bandırma'nın müdürleri aşağıda tabloda gösterilmiştir:

Yıllar	Müdür Adı
1871-1873 ⁵⁵	Abdullah Efendi ⁵⁶
1873-1874 ⁵⁷	İsmail Servet Efendi ⁵⁸
1874-1875 ⁵⁹	Mehmet Tevfik Efendi ⁶⁰
1875-1877 ⁶¹	Hasan Efendi ⁶²
1877-1878 ⁶³	Ahmet Bey ⁶⁴

Tablo 1: Bandırma'nın Müdürleri

1.4.2. Kaza Kaymakamları (Mütesellimler)

Tanzimat'tan önce "mütesellim" olarak adlandırılan kaymakamların vazifeleri; halktan alınan vergilerin düzgün bir şekilde toplanması, halkın güvenliğini sağlamak, Tanzimat yeniliklerini ifa etmek, kolaylaştırıp halka anlatmak

⁵⁰ BOA, KKd, No:6485,1842.

⁵¹ *Salname-i Devlet-i Osmaniye*, Tabhane-i Amire, İstanbul, 1266/1849, s.73.

⁵² Cenk Reyhan, "Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Bir Örnek yönetim Modelinin Kuruluş Sorunu", 1864 Vilayet Nizamnamesi, (Editörler: Erkan Tural-Selim Çapar), *Türk İdari Araştırma Vakfı Yayınları*, Ankara 2015, s.78.

⁵³ a.g.m., s.78.

⁵⁴ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1287/1870, s.86.

⁵⁵ Abdülmecit Mutaf, *Salnamelere Göre Karesi*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 2003, s.84

⁵⁶ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1288/1871, s.67.; 1289/1872, s.66.

⁵⁷ Mutaf, a.g.e., s. 84.

⁵⁸ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1290/1873, s.71.

⁵⁹ Mutaf, a.g.e., s. 84.

⁶⁰ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1291/1874, s.68.

⁶¹ Mutaf, a.g.e., s. 84.

⁶² *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1292/1875, s.74.; 1293/1876, s.72.

⁶³ Mutaf, a.g.e., s. 84.

⁶⁴ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1294/1877,s.72.

ve güvenlik güçleriyle çalışıp onları şahsi işlerinde kullanmamaktır.⁶⁵ Kaymakamlar belirli bir günde kaza meclisiyle beraber kazanın çeşitli konulardaki sorunlarını istişare etmişlerdir.⁶⁶ Bandırma'nın Kaymakamları şunlardır:

Yıllar	Kaymakam Adı
1878-1881 ⁶⁷	Ahmet Cavit Bey
1881 ⁶⁸	Abdullah Efendi
1882-1887 ⁶⁹	Tahir Efendi
1887 ⁷⁰ -1889 ⁷¹	Ömer Hulusi Bey
1889 ⁷² -1893 ⁷³	İsmail Şevki Bey
1894 ⁷⁴ -1895 ⁷⁵	Halim Bey
1896 ⁷⁶ -1898 ⁷⁷	Abdülhalim Bey
1899 ⁷⁸	Mehmet Tahir Bey
1900 ⁷⁹ -1904 ⁸⁰	Musa Kazım Bey
1905 ⁸¹	Necip Bey
1906 ⁸² -1907 ⁸³	Ziya Bey

Tablo 2: Bandırma'nın Kaymakamları

Bandırma Hükümet Konağı'nın kesin olarak ne zaman yapıldığına dair bir bilgiye henüz ulaşılamamıştır. Bandırma Hükümet Konağı ile alakalı ilk belge 20 Mayıs 1896'da konağın başka bir yere yeniden inşa edilmesi ile alakalı olanıdır. Buna göre Bandırma Hükümet Konağı ile telgraf binasının hem harabeye dönüşmesi hem de memurların ihtiyacına yetmemesi üzerine İskele Meydanı'nda yeni bir binanın yapılması düşünülmüştür. Fakat yeni yapılacak binanın keşif bedeli 150 bin

⁶⁵ Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi 1840-1876", *Belleten*, TTK Yay., C. LIII, Sayı CCVI, Ankara, 1989, s.240.

⁶⁶ a.g.e., s.237.

⁶⁷ Mutaf, a.g.e., s. 84.

⁶⁸ a.g.e., s. 84.

⁶⁹ a.g.e., s. 84.

⁷⁰ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.93.

⁷¹ *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1306/1888, s.196.

⁷² HVS, 1307/1889, s.316.

⁷³ HVS, 1311/1893, s.288.

⁷⁴ HVS, 1312/1894, s.209.

⁷⁵ HVS, 1313/1895, s.272.

⁷⁶ HVS, 1314/1896, s.385.

⁷⁷ HVS, 1316/1898, s.227.

⁷⁸ HVS, 1317/1899, s.311.

⁷⁹ HVS, 1318/1900, s.309.

⁸⁰ HVS, 1322/1904, s.299.

⁸¹ HVS, 1323/1905, s.311.

⁸² HVS, 1314/1906, s.510.

⁸³ HVS, 1325/1907, s.562.

kuruş tuttuğu için bundan vazgeçilerek Vardaroğlu Hanı karşısındaki boş araziye yeni bir Hükümet Konağı'nın yapılması kararlaştırılmıştır.⁸⁴

8 Nisan 1902 tarihinde hükümet konağı ile telgrafhane binasının müzayede usulüyle satılması ile ilgili bir belge vardır.⁸⁵ Bu belgeye göre yeni inşa edilen mezkur binaların, 350 bin 451 kuruş masrafla inşa edildiği ve aynı zamanda Ziraat Bankası'na bu binalardan oda ayrıldığı belirtilmiştir.

1.4.3. Mal Müdürlüğü

Mal müdürlerinin görevi, merkezden gelen mali emirleri, sancağa teşmil etmektir.⁸⁶ Dolayısıyla devletin koyduğu vergileri vilayetin tüm birimlerinde tahsil eden mal müdürleri yerel bürokrasinin önemli üyeleri olmuştur.⁸⁷ Bandırma'nın mal müdürleri ve yardımcıları şunlardır:

Yıllar	Mal Müdürleri	Yardımcıları
1878-1879 ⁸⁸	Ahmed Rıfat Efendi	Salih Efendi Simav Mehmet Emin Efendi
1888 ⁸⁹ -1889 ⁹⁰	Mehmet İsmet Efendi	Hacı Ali Efendi Mustafa Hulusi Efendi
1889-1892 ⁹¹	Mehmed Kadri Bey	
1893-1898 ⁹²	İzzet Efendi	
1899-1903 ⁹³	Osman Zeki	
1904 ⁹⁴	Hasan Şadi Efendi	
1905 ⁹⁵	İsmail Hakkı Efendi	
1906-1907 ⁹⁶	Salih Hayri Efendi	

Tablo 3: Bandırma'nın Mal Müdürleri

⁸⁴ BOA, BEO, No: 783/58669, 7 Zilhicce 1313/ 20 Mayıs 1896.

⁸⁵ BOA, BEO, No: 1825/136803, 29 Zilhicce 1319/8 Nisan 1902.

⁸⁶ Ükşe Kadan, *Hüdavendigar Vilayeti Kuruluşu, Teşkilat ve İdaresi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2002, s.102.

⁸⁷ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*, Cedit Neşriyat, (3.Baskı), Ankara.2008, s.480.

⁸⁸ HVS, 1295-1296/1878, s.108, 112; 1297/1879, s.106.

⁸⁹ HVS, 1297/1879, s.166.

⁹⁰ HVS, 1306/1888, s.200.

⁹¹ HVS, 1307/1889, s.317.; 1310/1892, s.262.

⁹² HVS, 1311/1893, s.288.; 1312/1894, s.209; 1313/1895, s.282; 1314/1896, s.385; 1315/1897, s.155; 1316/1898, s.227.

⁹³ HVS, 1317/1899, s.311; 1318/1900, s.309; 1319/1901, s.319; 1320/1902, s.313; 1321/1903, s.320;

⁹⁴ HVS, 1322/1904, s.299

⁹⁵ HVS, 1323/1905, s.311

⁹⁶ HVS, 1324/1906, s.510; 1325/1907, s.562.

1.4.4. Kaza İdare Meclisi

Kaza İdare Meclisi; Kaymakam başkanlığında Müslim/ Gayrimüslim azalar, tahrirat kâtibi, müftü, mal müdürü ve naipten oluşur.⁹⁷ Bunlar kaza meselelerini tartışıp karara vardırırlardı.⁹⁸ Azalar bu görevlerinin yanında akd edilmiş sözleşmeleri de tetkik etmişlerdir.⁹⁹ 1879 yılı *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'ne göre azalar henüz seçilmemiştir.¹⁰⁰ Tespit edilen Kaza İdare Meclisi üyeleri şunlardır:

1887 ¹⁰¹	Meclis-i İdare-i Kaza		
	Reisi Kaymakam Efendi		
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye	
	İbrahim Ağa (Salise)	Naip	
	Yordan Efendi	Müftü	
	Mustafa Ağa	Mal Müdürü	
		Tahrirat Kâtibi	
1888 ¹⁰²	Meclis-i İdare-i Kaza		
	Reisi Kaymakam Efendi		
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye	
	İbrahim Ağa (Salise)	Naip	
	Yordan Efendi	Müftü	
	Kozluzade Mustafa Ağa	Mal Müdürü	
		Tahrirat Kâtibi	
	Metropolid Kiziko Efendi	2Sırbie 2Mecidiye 2Yunan 2Romanya	
1888-1889 ¹⁰³	Meclis-i İdare-i Kaza		
	Reisi Kaymakam Efendi		
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye	
	Şevki Bey	Naip	
	Tevfik Efendi	Müftü	
	Tekvur Ağa	Mal Müdürü	
	Tahrirat Kâtibi		
1889-1890 ¹⁰⁴	Meclis-i İdare-i Kaza		
	Reisi Kaymakam Efendi		

⁹⁷ Ortaylı, a.g.e., s.432; Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.93.

⁹⁸ Çadırcı, a.g.e., s.236.

⁹⁹ a.g.e., s.112.

¹⁰⁰ "Derdest-i İntihabdır" ifadesi bulunmaktadır. HVS, 1297/1879, s.107.

¹⁰¹ Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.93.

¹⁰² HVS, 1306/1888, s.165.

¹⁰³ HVS, 1306/1888, s.196.

¹⁰⁴ HVS, 1307/1889, s.317.

	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Hacı İsmail Efendi	Naip
	Tevfik Efendi	Müftü
	Dimaki Ağa	Mal Müdürü
		Tahrirat Kâtibi
1892 ¹⁰⁵	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Veli Bey	Naip
	Hafız Mehmet Hilmi Efendi	Müftü
	Kozma Efendi	Mal Müdürü
		Tahrirat Kâtibi
1893 ¹⁰⁶	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Musa Kazım Efendi	Naip
	Kozma Mihayilov Efendi	Müftü
		Mal Müdürü
		Metropolid Kizikov
		Marhasa Vekili Darikos
		Tahrirat Kâtibi
1894 ¹⁰⁷	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Hacı Ali Mülazemet	Naip
	Çarpanalı Ahmet Şevki Efendi	Müftü
	Kozma Mihayilov Efendi	Mal Müdürü
	Avonink Efendi	Metropolid Vekili Papanikola Efendi
	Hafız Mehmet Efendi	Marhasa Vekili Deridros Efendi
		Tahrirat Kâtibi
1895 ¹⁰⁸	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Çarpanalı Ahmet Şevki Efendi	Naip
	Kozma Efendi	Müftü
	Avonink Efendi	Mal Müdürü
		Metropolid Vekili Papayani Efendi
		Marhasa Vekili Deridros Efendi
		Tahrirat Kâtibi
1896 ¹⁰⁹	Meclis-i İdare-i Kaza	

¹⁰⁵ HVS, 1310/1892, s.263.

¹⁰⁶ HVS, 1311/1893, s.287.

¹⁰⁷ HVS, 1312/1894, s.210.

¹⁰⁸ HVS, 1313/1895, s.272.

	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Mehmet Hamdi Efendi	Naip
	Ahmet Şevki Efendi	Müftü
	Kriyako Efendi	Mal Müdürü
	Hasırcı Tekfur Ağa	Metropolid Vekili
		Marhasa Vekili
		Tahrirat Kâtibi
1897 ¹¹⁰	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Ahmet Efendi	Naip
	Abdülkadir Efendi	Müftü
	Kozma Efendi	Mal Müdürü
	Hasırcı Tekfur Ağa	Metropolid Vekili
		Marhasa Vekili
		Tahrirat Kâtibi
1898 ¹¹¹	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Hacı Ahmet Şeker Efendi	Naip
	Hacı İsmail Efendi	Müftü
	Kriyako Efendi	Mal Müdürü
	Hasırcı Tekfur Ağa	Metropolid Vekili
		Marhasa Vekili
		Tahrirat Kâtibi
1899-1900 ¹¹²	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Şevket Efendi	Naip
	Kozma Mihayilov Efendi	Müftü
	Hasırcı Tekfur Ağa	Mal Müdürü
	Çarpanalı AliAğa	Metropolid Vekili Papanikola Efendi
		Ermeni Marhasa Vekili Deridros Efendi
		Katolik Marhasası Ohanes Efendi
		Tahrirat Kâtibi
1901 ¹¹³	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	

¹⁰⁹ HVS, 1314/1896, s.386.

¹¹⁰ HVS, 1315/1897, s.155.

¹¹¹ HVS, 1316/1898, s.227.

¹¹² HVS, 1317/1899, s.311; 1900 yılı kaydında Katolik Marhasası Ohanes Efendi bulunmamıştır. Aza-ı Müntehabe olarak Devriye Müderrisi dahil olmuştur; 1318/1900, s.309.

¹¹³ HVS, 1319/1901, s.319.

	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Şevket Efendi	Naip
	Edincikli İbrahim Kemal Bey	Müftü Ahmet Kemal Efendi
	Hasırcı Tekfur Ağa	Mal Müdürü
	İsmail İstefanaki Efendi	Metropolid Vekili Papayani Efendi
		Marhasa Vekili Deridros Efendi
		Tahrirat Kâtibi
1902 ¹¹⁴	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Şevket Efendi	Naip
	Hasırcı Tekfur Ağa	Müftü Ahmet Kemal Efendi
	İsmail İstefanaki Efendi	Mal Müdürü
		Metropolid Vekili Papayani Efendi
		Marhasa Vekili Rahip Tatol Efendi
		Tahrirat Kâtibi
1903 ¹¹⁵	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Tevfik Efendi	Naip Mehmet Sait Efendi
	Mıgırdıç Efendi	Müftü Ahmet Kemal Efendi
	İsmail İstefanaki Efendi	Mal Müdürü Osman Zeki Efendi
		Metropolid Vekili Papayani Efendi
		Marhasa Vekili Deridros Efendi
		Tahrirat Kâtibi İbrahim Aziz Efendi
1904 ¹¹⁶	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Muntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Tevfik Efendi	Naip Hasan Sait Efendi
	Münhal	Müftü Ahmet Kemal Efendi (İstanbul Müderrisliği Liyakat Madalyası)
	Mihayilov Kozma Efendi	Mal Müdürü Hasan Şadi Efendi
	Münhal	Tahrirat Kâtibi Aziz Efendi
		Metropolid Vekili Papanikola Efendi
		Bandırma ve Balıkesir Ermeni Cemaati Marhasa Vekili Tatol

¹¹⁴ HVS, 1320/1902, s 313.

¹¹⁵ HVS, 1321/1903, s 320.

¹¹⁶ HVS, 1322/1904, s 299.

	Efendi	
1905 ¹¹⁷	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Mustafa Nuri Bey	Naip Hasan Sait Efendi
	Hacı Ahmet Efendi	İstanbul Müderrisi Müftü Ahmet Kemal Efendi
	Hacı Yordan Efendi	Mal Müdürü İsmail Hakkı Efendi
	Tekfur Ağa	Tahrirat Kâtibi Aziz Efendi
		Metropolid Vekili Papanikola Efendi
		Bandırma ve Balıkesir Ermeni Cemaati Marhasa Vekili Tatol Efendi
1906 ¹¹⁸	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Mustafa Bey (Salise)	Naip Ali Rıza Efendi
	Hacı Ahmet Efendi	Müftü Ahmet Kemal Efendi
	Kozma Mihayilov Efendi	Mal Müdürü Salih Sabri Efendi
	Tekfur Ağa	Tahrirat Kâtibi Aziz Efendi
		Metropolid Vekili Papanikola Efendi
		Marhasa Vekili Serrahip Karabet Efendi
1907 ¹¹⁹	Meclis-i İdare-i Kaza	
	Reisi Kaymakam Efendi	
	Aza-yı Müntehabe	Aza-yı Tabiiye
	Mustafa Efendi	Naip Ali Rıza Efendi
	Hacı İsmail Efendi	Müftü Ahmet Kemal Efendi
	Mıgırdıç Dundikyan Efendi	Mal Müdürü Salih Sabri Efendi
		Tahrirat Kâtibi Aziz Efendi
		Metropolid Vekili Papanikola Efendi
		Marhasa Vekili Serrahip Karabet Efendi

Tablo 4: Bandırma'nın Kaza İdare Meclisi Üyeleri

1.4.5. Naip, Deavi Meclisi ve Bidayet Mahkemesi

1878 yılına ait *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'nde Nüvvab kısmına göre Bandırma Naibi Ahmed Hulusi Efendi'dir. Naipler, Kadı'nın kazanın içindeki

¹¹⁷ HVS, 1323/1905, s. 311.

¹¹⁸ HVS, 1324/1906, s. 510.

¹¹⁹ HVS, 1325/1907, s. 562.

merkez noktalara atadığı hakimlerdir.¹²⁰ Naipler esasen Kadı vekilleri olsa da zaman içinde Kadılık makamı adına kullanılır hale gelmiştir.¹²¹

Yine aynı tarihli salnameye bakılırsa Bandırma'da Deavi Meclisi'nin bulunduğu anlaşılabilir. Deavi Meclisleri, birinci dereceden Nizamiye Mahkemeleridir.¹²² Buna göre 1878 ve 1879 yılı Bandırma Deavi Meclisi aza ve kâtipleri şunlardır.

1878 ¹²³	Aza	İbrahim Efendi Mustafa Efendi	İbrahim Ağa Yordan Ağa
	Kâtip	Remzi Efendi Refik Halil Efendi	Emin Efendi

Tablo 5: Bandırma'nın Deavi Meclisi Üyeleri

Bir başkan ve iki azadan müteşekkil olan Bidayet Mahkemesi ise şer'i mahkeme haricindeki suçlara bakmıştır.¹²⁴ Bandırma Bidayet Mahkemesi üye ve memurları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

1879 ¹²⁵	Mahkeme-i Bidayet	
	Derdest-i İntihabdır	
	Başkâtip Saadettin Efendi Kâtib-i Sani Emin Efendi Müstantik Muavini Hüsnü Efendi	
1887 ¹²⁶	Mahkeme-i Bidayet	
	Reisi Naip Efendi	
	Hacı Hafız Mehmet Efendi	Artin Ağa
	Mukavelat Muharriri Emin Efendi	Başkâtip İbrahim Fehmi Efendi
	Müstantik Muavini Hasan Efendi	Kâtib-i Sani Yusuf Efendi
	İcra Mübaşiri Ahmet Ağa	İcra Mübaşiri Mehmet Efendi
1888 ¹²⁷	Reisi Naip Efendi	

¹²⁰ Şeniz Anbarlı Bozatay, Konur Alp Demir, "Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.VI, Sayı X, Burdur, 2014, s.83; Abdullah Demir, "Osmanlı Devleti'nde Kadılar ve Naipler", Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, C.I, Sayı 1, 2017, s. 35.

¹²¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C. III, Sayı V, 2005, s.425.

¹²² Kadir Acar, "Osmanlı'da Taşra Meclislerinin Mülki ve Hukuki Görevlerinin Ayrılması", Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. III, Sayı I, 2015, s.5.

¹²³ HVS, 1295-1296/1878, s.158, 160.

¹²⁴ Ekrem Buğra Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, Sanat Arı Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.188,205.

¹²⁵ HVS, 1297/1879, s.106.

¹²⁶ Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.94.

¹²⁷ HVS, 1306/1888, s.165.

	Hacı Hafız Mehmet Efendi	Artin Ağa
	Karakürek Nikolaki Efendi	Başkâtip İbrahim Fehmi Efendi
	Müstantik Muavini Hasan Efendi	Kâtib-i Sani Hulusi Efendi
	İcra Mübaşiri	
1889 ¹²⁸	Reisi Naip Efendi	
	Mıgırdıç Ağa	Mehmet Efendi
	Karakürek Nikolaki Efendi	Başkâtip Ahmet Vehbi Efendi
	Müstantik Mehmet Efendi	Kâtib-i Sani Hulusi Efendi
	Müstantik Muavini Mehmet Efendi	Muhakeme-i Şer'îye Kâtibi Hacı Osman Efendi
		Mukavelat Muharriri Hüsnü Efendi
1892 ¹²⁹	Reisi Naip Efendi	
	Yordan Efendi	Hasan Fehmi Efendi
	Kâtib-i Sani Hulusi Efendi	Başkâtip Ahmet Vehbi Efendi
	Müstantik Muavini Mehmet Efendi	Müstantik Hasan Efendi
	Mukavelat Muharriri Mehmet Galip Efendi	Muhakeme-i Şer'îye Kâtibi Hacı Osman Efendi
	3 İcra Mübaşiri	
1893 ¹³⁰	Reisi Naip Efendi	
	Aza Mülazımı Ahmet Efendi	Yordan Efendi
	İkinci Kâtip Hafız Ali Efendi	Başkâtip Nazım Bey
	Muavini Sadık Bey	Müstantik Hasan Fehmi Efendi
	Muavini Ali Efendi	Mukavelat Muharriri Vekili Başkâtip Nazım Bey
	2 Mübaşir	
1894 ¹³¹	Reisi Naip Efendi	
	Başkâtip İbrahim Nazım Bey	Aza Kirkor Ağa
	Zabıt Kâtibi Neşat Efendi	Müstantik Hasan Fehmi Efendi
	Mukavelat Muharriri Vekili Başkâtip Efendi	Müstantik Muavini Sadık Bey
		Mukavelat Muharriri Muavini Ali Efendi
	3 Mübaşir	
1895 ¹³²	Reisi Naip Efendi	
	Başkâtip Abdülsait Efendi	Aza Kirkor Ağa
	Zabıt Kâtibi Fehmi Efendi	Müstantik Hasan Fehmi Efendi
	Mukavelat Refiki İsmail Efendi	Müstantik Muavini Sadık Bey
		Mukavelat Muharriri Muavini

¹²⁸ HVS, 1307/1889,317.

¹²⁹ HVS, 1310/1892, s.263.

¹³⁰ HVS, 1311/1893, s.289.

¹³¹ HVS, 1312/1894, s.210.

¹³² HVS, 1313/1895, s.272.

		Rüştü Efendi
	1 Mübaşir	
1896 ¹³³	Reisi Naip Efendi	
	Başkâtip Abdülsait Efendi	Aza Yordan Efendi
	Zabıt Kâtibi Fehmi Efendi	Müstantik Hacı Haşim Bey
	Mukavelat Refiki İsmail Efendi	Müstantik Muavini Nuri Efendi
		Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi
	2 Mübaşir	
1897 ¹³⁴	Reisi Naip Efendi	
	Başkâtip Abdülsait Efendi	Aza Şevket Efendi
	Zabıt Kâtibi Hulusi Efendi	Müstantik Yordan Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Muavini Nuri Efendi
		Mukavelat Muharriri Refiki İsmail Efendi
	2 Mübaşir	
1898 ¹³⁵	Reisi Naip Efendi	
	Başkâtip Abdülsait Efendi	Aza Yordan Efendi
	Zabıt Kâtibi Halil Efendi	Müstantik Hafız İsmail Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müstantik Muavini Nuri Efendi
		Mukavelat Muharriri Refiki İsmail Efendi
	2 Mübaşir	
1899-1900 ¹³⁶	Reisi Naip Efendi	
	Başkâtip Hasan Efendi	Aza Yordan Efendi
	Zabıt Kâtibi Rıfat Efendi	Müstantik İsmail Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müstantik Muavini Ahmet Efendi
	Müdde-i Umumi Muavini Vekili Polis Vahit Efendi	Mukavelat Muharriri Refiki Ahmet Efendi
	2 Mübaşir	
1901 ¹³⁷	Reisi Naip Efendi	
	Başkâtip Ali Rıza Efendi	Hacı İbrahim Efendi
	Zabıt Kâtibi Rıfat Efendi	Müstantik Mesut Kazım Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müstantik Muavini Ahmet Efendi
	Müdde-i Umumi Muavini Vekili Polis Komiser Hayri Efendi	Mukavelat Refiki Ahmet Efendi

¹³³ HVS, 1314/1896, s.386.

¹³⁴ HVS, 1315/1897, s.155-156.

¹³⁵ HVS, 1316/1898, s.227.

¹³⁶ HVS, 1317/1899, s.311-312.; 1900 yılı kaydında Savcı (Müdde-i Umumi) Muavini Vekili yerine Komiser Mehmet Hayri Efendi kaydedilmiştir.; 1318/1900, s.309.

¹³⁷ HVS, 1319/1901, s.319.

		Polis Ahmet Hamdi Efendi
	3 Mübaşir	
1902 ¹³⁸	Reisi Naip Efendi	
	Hacı İbrahim Efendi	Musa Kazım Efendi
	Zabıt Kâtibi Ahmet Talat Efendi	Müstantik Mesut Kazım Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müstantik Muavini Ahmet Efendi
	Müdde-i Umumi Muavini Vekili Polis Komiser Ahmet Hamdi Efendi	Mukavelat Refiki Ahmet Efendi
	2 Mübaşir	
1903 ¹³⁹	Reisi Naip Efendi	
	Yordan Efendi	Mustantik Musa Kazım Efendi
	Zabıt Kâtibi Ahmet Talat Efendi	Başkâtip Rıza Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müstantik Muavini Mustafa Efendi
	Mukavelat Refiki Cavit Efendi	Müdde-i Umumi Muavini Vekili Polis Komiser Ahmet Hamdi Efendi
	3 Mübaşir	
1904 ¹⁴⁰	Reisi Naip Efendi	
	Münhal (Boş Kadro)	Mustantik Hafız İsmail Efendi
	Kâtib-i Sani Mustafa Efendi	Başkâtip Hasan Ali Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müstantik Muavini Mustafa Efendi
	Mukavelat Refiki Cavit Efendi	Müdde-i Umumi Muavini Vekili Polis Komiser Ahmet Hamdi Efendi
1905 ¹⁴¹	Reisi Naip Efendi	
	Münhal	Mustantik Musa Kazım Efendi
	Kostaki Lamiridi Efendi	Başkâtip İsmail Efendi
	Zabıt Kâtibi Mustafa Efendi	Müstantik Muavini Münhal
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müdde-i Umumi Muavini Vekili Polis Komiser Ahmet Hamdi Efendi
	Mukavelat Refiki Cavit Efendi	
1906 ¹⁴²	Reisi Naip Efendi	
	Kestaki Lamiridi Efendi	Mustantik Musa Efendi
	Zabıt Kâtibi Mustafa Efendi	Başkâtip İsmail Efendi
	Kâtib-i Sani Cavit Efendi	Müstantik Muavini Salim Efendi

¹³⁸ HVS, 1320/1902, s.313.

¹³⁹ HVS, 1321/1903, s.320.

¹⁴⁰ HVS, 1322/1904, s.299.

¹⁴¹ HVS, 1323/1905, s.311.

¹⁴² HVS, 1324/1906, s.510.

	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	Müdde-i Umumi Muavini Vekili Polis Komiser Ahmet Hamdi Efendi
1907 ¹⁴³	Reisi Naip Efendi	
	Kostaki Lamiridi Efendi	Müstantik İsmail Zühtü Efendi
	Kâtib-i Sani Mustafa Efendi	Başkâtip İsmail Efendi
	Refiki Cavit Efendi	Müstantik Muavini Salim Efendi
	Mukavelat Muharriri Rüştü Efendi	

Tablo 6: Bandırma'nın Bidayet Mahkemesi Üyeleri

1.4.6. Nüfus İdaresi

Kazanın nüfus ile alakalı işleri, Nüfus İdaresi'nin görevidir.¹⁴⁴ Nüfus memurlarının amacı, merkezi otoritenin emri doğrultusunda, ülkede vergi verebilecek ve askere alınabilecek kişilerin tespitini yapmaktır.¹⁴⁵ Dolayısıyla askeri hizmete fiilen katılmakla mükellef Türkler ile mezkur hizmet adına, zımmi oldukları gerekçesiyle devlete vergi vermek zorunda olan Gayrimüslim nüfusun ortaya çıkarılması gerekli görülmüştür. Osmanlı Nüfus Memurları, her iki kesimin fazlaca olduğu Bandırma'da sayım gerçekleştirirken, Türkleri yaş ve fiziksel özelliklerini, Gayrimüslimleri ise ekonomik durumlarını göz önünde bulundurarak kaydetmişlerdir.¹⁴⁶ Bandırma Nüfus Memurları şunlardır:

1887-1894 ¹⁴⁷	Nüfus Memuru Yusuf Kenan Efendi Nüfus Kâtibi Mehmet Ali Efendi
1895 ¹⁴⁸	Nüfus Memuru Münhal Nüfus Kâtibi Mehmet Ali Efendi
1896 ¹⁴⁹	Nüfus Memuru Abdülrahim Efendi Nüfus Kâtibi Muzaffer Efendi Nüfus Kâtibi Yusuf Efendi
1897 ¹⁵⁰	Nüfus Memuru Abdülrahim Efendi

¹⁴³ HVS, 1325/1907, s.562.

¹⁴⁴ Çadırcı, a.g.e., s.240.

¹⁴⁵ İbrahim Serbestoğlu, "19.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfus Arttırma Çabasında Müfettişlerin Rolü ", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XVII, Sayı XXXI, s.260.

¹⁴⁶ Türkler için bkz BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831, s.1-6.; Gayrimüslimler için bkz. BOA, NFSd, No:1362, 1246/1831, s.130-164.; Musa Şaşmaz, "The Ottoman Cencuses And The Registration Systems In The Nineteenth And Early Twentieth Centuries", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı VI, s.295.

¹⁴⁷ HVS, 1305/1887, s.200.; 1312/1894, s. 314.

¹⁴⁸ HVS, 1313/1895, s.276.

¹⁴⁹ HVS, 1314/1896, s.390.

	Nüfus Kâtib- Evvel Mustafa Efendi Nüfus Kâtib-i Sani Yusuf Efendi
1899-1907 ¹⁵¹	Nüfus Memuru Mehmet Muzaffer Efendi Nüfus Kâtib-i Evvel Yusuf Efendi Nüfus Kâtib-i Sani Mehmet Efendi

Tablo 7: Bandırma'nın Nüfus Memurları

1.4.7. Rüsûmât İdaresi

Osmanlı Devleti'nde Rüsûmât İdaresi, gümrük vazifesini görmüştür. Bandırma gibi ticaret güzergâhı olan yerleşim noktalarında önemli işlevleri olmuştur. Rüsûmât İdaresi bünyesinde müdür, kâtip, sandık emini ve manifesto memurları bulundurmıştır. Manifesto; gemilerdeki malları boşaltım işlemi yapmadan önce Rüsûmât İdaresi'ne verilen listedir. Manifesto memuru diğer gümrük memurlarıyla beraber manifestonun sahit olup olmadığını kontrol eder ve Rüsûmât müdürüne bilgi verir.¹⁵² Bu kontrol işlemi ürünün içeriği, adeti ve marka numaralarının tahkiki ile hitama erer.¹⁵³ İşlem sonunda gümrük resimlerini Rüsûmât idaresine gönderir.¹⁵⁴ Bandırma'daki Rüsûmât Memurları şunlardır:

1870-1876 ¹⁵⁵	Müdür Seyit Efendi	
1887 ¹⁵⁶	Müdür Hacı Hakkı Bey	
	Manifesto Memuru Hasan Efendi	Serkâtib İbrahim Ethem Efendi
	Mustafa Emin İzzet Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet Zeki Efendi
	Sandık Emini İzzet Efendi	Kâtib-i Salis Emin Efendi
1888-1889 ¹⁵⁷	Müdür Rifat Bey	
	Manifesto Kâtibi Hüsnü Efendi	Başkâtib İbrahim Ethem Efendi
	Sandık Emini İzzet Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet Zeki Efendi
	1 Kantarcı, 4 Kolcu, 2 Mubassır	Kâtib-i Salis Emin Efendi
1892 ¹⁵⁸	Müdür Ahmet Rüştü Efendi	

¹⁵⁰ HVS, 1315/1897, s.161.

¹⁵¹ HVS, 1317/1899, s.314.; Nüfus Katib-i Evvel Yusuf Efendi'ye 1901 yılı kaydında Yunan Madalyası şerhi düşülmüştür., 1319/1901, s.320.; 1320/1902, s.314.; 1321/1903, s.321.; 1322/1904, s. 301.; 1323/1905, s.313. ; 1324/1906, s. 511.; 1325/1907, s. 563.

¹⁵² Rüsumat Salnamesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1332/1914, s.179.

¹⁵³ Rüsumat Salnamesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1332/1914, s.179.

¹⁵⁴ Rüsumat Salnamesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul, 1332/1914, s.179.

¹⁵⁵ HVS, 1287/1870, s.135.; 1288/1871, s.102.; 1289/1872, s.99; 1290/1873, s. 109; 1291/1874, s.104.; 1292/1875, s. 112.; 1293/1876, s.110.

¹⁵⁶ Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.94.

¹⁵⁷ HVS, /1888, s.198.; 1307/1889, s.318.

¹⁵⁸ HVS, 1310/1892, s.265.

	Manifesto Mukayyidi Abdullah Efendi	Başkâtip İbrahim Ethem Efendi
	Sermubassır Mehmet Ali Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet Zeki Efendi
	Mubassır-1 Sani Mustafa Efendi	Kâtib-i Salis Hüsnü Efendi
	Kolcubaşı Hacı Mehmet Sadık Ağa	Ermeni Karyesi Rüşumat Memuru Mustafa Efendi
		3 Kolcu, 1 Kantarcı
1893 ¹⁵⁹	Müdür Ahmet Rüştü Efendi	
	Manifesto Kâtibi Hilmi Efendi	Başkâtip İbrahim Ethem Efendi
	Ermeni Köy Memuru Mustafa Zühtü Efendi	İkinci Kâtip Hüseyin Hüsnü Efendi
	Sandık Emîni Mehmet Efendi	Üçüncü Kâtip Ahmet Mümtaz Efendi
	2 Mubassır, 5 Kolcu	Kantarcı Zenob Ağa
1894-1895 ¹⁶⁰	Müdür Mehmet Rüştü Efendi	
	Sandık Emîni Mehmet Zeki Efendi	Başkâtip İbrahim Ethem Efendi
	Mubassır-1 Evvel Mehmet Ali Efendi	İkinci Kâtip Hüseyin Hüsnü Efendi
	Mubassır-1 Sani Mustafa Behçet Efendi	Üçüncü Kâtip Ahmet Mümtaz Efendi
	5 Kolcu	Ermeni Köy Memuru Mustafa Efendi
1896-1897 ¹⁶¹	Müdür Ahmet Rüştü Efendi (Rabia)	
	Ermeni Köy Rüşümât Memuru Mustafa Efendi	Başkâtip İbrahim Ethem Efendi
	Sandık Emîni Mustafa Hazem Efendi	Kâtib-i Sani Hüseyin Hüsnü Efendi
	Mubassır-1 Evvel Mehmet Niyazi Efendi	Kâtib-i Salis Ahmet Mümtaz Efendi
	Mubassır-1 Sani Mustafa Efendi	Manifesto Kâtibi Hilmi Efendi
		1 Kantarcı, 5 Kolcu
1899 ¹⁶²	Müdür Mustafa Hüsamettin Efendi	
	Muayene Memuru Mehmet Hayri Efendi	Başkâtip İbrahim Ethem Efendi
	Sandık Emîni Cazim Efendi	Kâtib-i Sani Hüseyin Efendi
	Anbar Memuru Ahmet Hilmi Mustafa Efendi	Kâtib-i Salis Ahmet Muhtar Efendi
	Kolcubaşı Mehmet Sadık Ağa	Mubassır-1 Evvel İsmail Hakkı Efendi

¹⁵⁹ HVS, 1311/1893, s.291.

¹⁶⁰ HVS, 1312/1894, s.212.; 1313/1895, s.275.

¹⁶¹ HVS, 1314/1896, s.389.; 1315/1897, s. 158.;

¹⁶² HVS, 1317/1899, s.315.

	1 Kantarcı, 5 Kolcu	Mubassır-ı Sani Ahmet Zeki Efendi
1900 ¹⁶³	Müdür Mustafa Hüsamettin Efendi	
	Muayene Memuru Muhtar Efendi	Başkâtip İbrahim Ethem Efendi
	Sandık Emmini Cazim Efendi	Kâtib-i Sani Hüseyin Hüsnü Efendi
	Anbar Memuru Ahmet Hilmi Efendi	Kâtib-i Salis Salih Efendi
	Kolcubaşı Mehmet Sadık Ağa	Mubassır-ı Evvel İsmail Hakkı Efendi
	1 Kantarcı, 5 Kolcu	Mubassır-ı Sani Ahmet Zeki Efendi
1901-1902 ¹⁶⁴	Müdür Mustafa Hüsamettin Efendi	
		Başkâtip Ahmet Efendi
	Sandık Emmini Mustafa Cazim Efendi	Kâtib-i Sani İsmail Hakkı Efendi
	Anbar Memuru Ahmet Hilmi Efendi	Kâtib-i Salis İsmail Hakkı Efendi
	Muayene Memuru Mümtaz Efendi	Mubassır-ı Evvel İsmail Efendi
	Mubassır-ı Sani Ahmet Zeki Efendi	
1903 ¹⁶⁵	Müdür Hulusi Bey (Salise)	
	Sandık Emmini Mustafa Cazim Efendi	Başkâtip Ahmet Efendi
	Anbar Memuru Vekili Muhtar Efendi	Kâtib-i Sani İsmail Hakkı Efendi
	Muayene Memuru Muhtar Efendi	Kâtib-i Salis Halil Sami Efendi
	Mubassır-ı Sani Halil Hilmi Efendi	Mubassır-ı Evvel İsmail Efendi
1904 ¹⁶⁶	Müdür Hulusi Bey (Salise)	
	Muayene Memuru Halit Efendi	Başkâtip Ahmet Efendi
	Sandık Emmini Münhal	Kâtib-i Sani İsmail Hakkı Efendi
	Anbar Memuru Muhtar Efendi	Kâtib-i Salis Tahir Bey
	Mubassır-ı Sani Sami Efendi	Mubassır-ı Evvel İsmail Efendi
1905 ¹⁶⁷	Müdür Hulusi Bey (Salise)	
	Muayene Memuru Halit Efendi	Başkâtip Ahmet Efendi
	Sandık Emmini Necati Efendi	Kâtib-i Sani İsmail Hakkı

¹⁶³ HVS, 1318/1900, s.312.

¹⁶⁴ HVS,, 1319/1901, s.321.; 1320/1902 yılı kaydında sadece Mubassır-ı Evvel memuru değişmiştir. (Vekil olarak Hafız Aziz Efendi), 1320/1902, s.317.

¹⁶⁵ HVS, 1321/1903, s.324.

¹⁶⁶ HVS, 1322/1904, s.302-303.

¹⁶⁷ HVS, 1323/1905, s.315.

		Efendi
	Anbar Memuru Muhtar Efendi	Kâtib-i Salis Tahir Bey
	Mubassır-ı Sani Hafız Aziz Efendi	Mubassır-ı Evvel Osman Efendi
1906 ¹⁶⁸	Müdür Yusuf Hüsnü Bey	
	Anbar Memuru Muhtar Efendi	Başkâtip Ahmet Efendi
	Sandık Emmini Necati Efendi	Kâtib-i Sani İsmail Hakkı Efendi
		Muayene Memuru Halit Efendi
1907 ¹⁶⁹	Müdür Münhal	
	Anbar Memuru Muhtar Efendi	Başkâtip Ömer Şevket Efendi
	Sandık Emmini Necati Efendi	Kâtib-i Sani İsmail Hakkı Efendi
	Muayene Memuru Halit Efendi	Kâtib-i Salis Cevat Bey

Tablo 8: Bandırma'nın Rüsümât Memurları

1.4.8. Belediye Dairesi

Osmanlı Devleti'nde kuruluşu 1854 yılına dayanan Belediye Daireleri önce İstanbul içinde, 1871 yılı İdare-i Umumiye-i Vilâyât Nizamnamesi ile birlikte İstanbul dışında da teşmil olmuştur. Bandırma'da Belediye Dairesi 1879 yılında oluşturulmuştur¹⁷⁰

Bandırma Belediye Dairesi'nde doktor, tüccar, eczacı meslek gruplarından üyeler bulunmuştur. Belediye kadrosunda yer alabilmek için 25 yaşından büyük, cinayet işlememiş ve bir mülk sahibi olmak yeterli olmuştur.¹⁷¹ Mezkur dairede Türklerin yanında Rum ve Ermeni üyeler görmek dönemin gereğidir. Belediye Dairesi Reisleri ve Üyeleri şunlardır:

1879 ¹⁷²	Reis Vekili Mehmet Şükrü Efendi	
1887 ¹⁷³	Reis Mustafa Ağa	
	Apostol Ağa	Kâtip Ömer Lütfü Efendi
	Mıgırđıç Ağa	Tabip Ahmet Tahir Efendi
	Artin Ağa	Griyako Ağa

¹⁶⁸ HVS, 1324/1906, s.513.

¹⁶⁹ HVS, 1325/1907, s.565.

¹⁷⁰ Cengiz Sunay, "Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. III, Sayı I, Kocaeli, 2002, s.130.

¹⁷¹ Tarkan Oktay, "Belediye Kurumunun Tarihsel Gelişimi", Türkiye'de Yerel Yönetimler, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 145.

¹⁷² HVS, 1297/1879, s.107.

¹⁷³ Karesi Vilayeti'ne Vilayeti Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s. 94.

1888 ¹⁷⁴	Reis Mustafa Ağa	
	Mehmet Ali Bey	Eczacı Kostanti Efendi
	Mehmed Ağa	Hafız Ahmet Efendi
	Mıgırdıç Ağa	Hafız Mehmet Hilmi Efendi
	Kâtip Ömer Lütfü Efendi	Mateus Efendi
	Sandık Emîni İsmail Zühtü Efendi	Tabip Ahmet Tahir Bey(Salise)
1889 ¹⁷⁵	Reis Mustafa Ağa	
	Memleket Tabibi Tahir Bey (Salise)	Kâtip Ömer Lütfü Efendi
	Eczacı Kostanti Efendi (Rabia)	Hafız Mehmet Hilmi Efendi
	Sandık Emîni İsmail Memiş Efendi	Süleyman Efendi
	Hacı Mehmed Sadık Efendi	Kozma Mihayilov
	Kirlos Efendi	Dadoryan Abraham Efendi
	İbrahim Ağa	Çilingir Kirkor Efendi
1892 ¹⁷⁶	Reis Şevket Efendi	
	İsmail Efendi	Sandık Emîni Abdülkadir Efendi
	Yordan Efendi	Dimaki Efendi
	Kiryako Efendi	Yanaki Efendi
	Tekfur Ağa	Kirkor Efendi
	Kâtip Ömer Lütfü Efendi	Tabip Tevfik Bey(Saniye)
1893 ¹⁷⁷	Reis Şevket Efendi	
	Çarpanalı Ahmet Efendi	Hafız Süleyman Efendi
	Vidinli Hüsmen Ağa	Derviş Mehmet Ağa
	Yordan Efendi	Şekerci Dimaki
	Hacı İbrahim Ağa	Karabet Ağa
	Tatar Hacı İsmail Efendi Efendi	Çiçekoğlu Yanaki
	Eczacı İvan Efendi	Agobcan Vartanyan Efendi
	Sandık Emîni Abdülrahim Efendi	Tabip Mehmet Tevfik Bey(Salise)
	Kalfa Nikolaki Efendi	Eczacı Ason Efendi
	Gazhane Memuru Hristoliya Efendi	Sazhane Depo Memuru Mehmet Efendi
3 Müfettiş	Kâtip Ömer Lütfü Efendi	
1894 ¹⁷⁸	Reis Şevket Efendi	
	Tabip Avodis Ferkoç Efendi	Hafız Süleyman Efendi
	Vidinli Hüsmen Ağa	Derviş Mehmet Ağa
	Yordan Efendi	Şekerci Dimaki

¹⁷⁴ HVS, 1306/1888, s.198.

¹⁷⁵ HVS, 1307/1889, s.321.

¹⁷⁶ HVS, 1310/1892, s.263.

¹⁷⁷ HVS, 1311/1893, s.289.

¹⁷⁸ HVS, 1312/1894, s.210.

	Hacı İbrahim Ağa	Karabet Ağa
	Tatar Hacı İsmail Efendi Efendi	Çiçekoğlu Yanaki
	Sandık Emni Abdülrahim Efendi	Agobcan Vartanyan Efendi
	Kalfa Nikolaki Efendi	Kâtip Ömer Lütfü Efendi
	Gazhane Memuru Hristoliya Efendi	Sazhane Depo Memuru Mehmet Efendi
		3 Müfettiş
1895 ¹⁷⁹	Reis Osman Nuri Efendi	
	Yordan Efendi	Hasan Beyzade Mustafa Efendi
	Hacı İbrahim	Şekerci Dimaki
	Orpatyan Tekfur Ağa	Cingözyan Karabet Ağa
	Sandık Emni Abdülrahim Efendi	Kâtip Ömer Lütfü Efendi
	Kalfa Nikolaki Efendi	Dadoryan Abraham Efendi
	Eczacı Simyon Agob Efendi	Saz Memuru Mehmet Efendi
	Tabip Papadoplos Efendi	
1896 ¹⁸⁰	Reis Osman Nuri Efendi	
	Tabip Papadoplos Efendi	Mustafa Efendi
	Eczacı Ağya Efendi	Hafız İsmail Efendi
	Pitar Oseb	Hacı İsmail Efendi
	Barut ve Yol Memuru Lütfü Efendi	Tevfik Efendi
	Kalfa Nikolaki Efendi	Şekerci Dimaki Ağa
	Saz Memuru Mehmet Efendi	İbrahim Efendi
	Gazhane Memuru Hristoliya	Karabet Ağa
	Aşı Memuru Mesut Efendi	Kâbile Meryem Hanım
1897 ¹⁸¹	Reis Vekili Tevfik Efendi	
	Hafız İsmail Efendi	Mustafa Efendi
	İbrahim Efendi	Hacı İsmail Efendi
	Avonik Efendi	Karabet Ağa
	Kâtip Ömer Lütfü Efendi	Baruthane Memuru Mehmet Efendi
	Gazhane Memuru Hristoliya	Tabip Papadoplos Efendi
	Aşı Memuru Mesut Efendi	Sandık Emni İzzet Bey
	Eczacı Ağya Efendi (Rabia)	Baruthane Memuru Mehmet Efendi
	3 Belediye Müfettişi, 8 Kolcu, 1 Odacı, Kâbile Meryem Kadın	
1898 ¹⁸²	Reis Tevfik Efendi	
	Tabip Ali Niyazi Efendi	Mustafa Efendi
	Sandık Emni İzzet Bey	Hacı İsmail Efendi
	Kâtip Ömer Lütfü Efendi	Karabet Ağa
	Gazhane Memuru Hristoliya	Salimoğlu Hacı Ahmet Ağa
	Aşı Memuru Mesut Efendi	Hafız İsmail Efendi

¹⁷⁹ HVS, 1313/1895, s.273.

¹⁸⁰ HVS, 1314/1896, s.386.

¹⁸¹ HVS, 1315/1897, s.156.

¹⁸² HVS, 1316/1898, s.227-228.

	Eczacı Sekrat Efendi	Kozma Efendi
	Baruthane Memuru Mehmet Efendi	Şekerci Dimaki
	3 Belediye Müfettişi, 8 Kolcu, 1 Odacı, Kâbile Meryem Kadın	
1899-1900 ¹⁸³	Reis Abdürrahim Efendi	
	Barut Depo Memuru İbrahim Necati Efendi	Hasan Vehbi Efendi (Rabia)
	Sazhane Memuru Dikran Efendi	Çarpanalı Ahmet Şevki Efendi
	Kalfa Nikola Efendi	Hafız İsmail Efendi
	Kâbile Meryem Kadın	Abdi Ağa
	Dundikyan Mıgırdıç Ağa	Musa Kazım Efendi
	Berberyan Ohanes Efendi	Yordan Efendi
	Dadoryan Abraham Efendi	Kâtip Ömer Lütfü Efendi
	Arzumanyan Karabet Efendi	Sandık Emine Abdülkadir Efendi
	Tabip Ali Niyazi Efendi	Totopapasyan Pederos Efendi
	Gazhane Memuru Hristolya Efendi	Aşı Memuru Ali Efendi
	Kâbile Hafize Hatun	Gaz Kâtibi Hasan Efendi
	3 Belediye Müfettişi	
1901 ¹⁸⁴	Reis Abdürrahim Efendi	
	Barut Depo Memuru İsa Bey	Mehmet Ağazade Abdi Ağa
	Sazhane Memuru Dikran Efendi	Tüccardan Yordan Efendi
	Kalfa Nikola Efendi	Sandık Emine Abdülkadir Efendi
	Kâbile Meryem Hanım	Totopapasyan Pederos Efendi
	Kâtip Fehmi Efendi	Gaz Kâtibi Hasan Efendi
	Berberyan Ohanes Efendi	İskele Memuru Mehmet Bey
	Dadoryan Abraham Efendi	Kâbile Hafize Hatun
	Gazhane Muavini Hristolya Efendi	Tabip Ali Niyazi Efendi
	3 Tenzifat Tahsildarı 2 Müfettiş 3 Çavuş	
1902 ¹⁸⁵	Reis Abdürrahim Efendi	
	Başkâtip Ömer Lütfü Efendi (Yunan Madalyası)	Mehmet Ağazade Abdi Ağa
	Kâtip-i Sani Mehmet İsmet Efendi	Tüccar Yordan Efendi
	Kalfa Nikola Efendi	Sandık Emine İzzet Bey
	Kâbile Meryem Hanım	Totopapasyan Pederos Efendi
	Kâtip Fehmi Efendi	Briyan Ohanes Efendi
	Kalfa Nikola Efendi	İskele Memuru Mehmet Bey
	Dadoryan Abraham Efendi	Kâbile Hafize Hatun
	Gazhane Muavini Hristolya	Tabip Ali Niyazi Efendi

¹⁸³HVS, 1317/1899, s.312.; 1318/1900 kaydında Yordan Efendi'nin Tüccar olduğu belirtilmiştir., 1318/1900, s.310

¹⁸⁴ HVS, 1319/1901, s.320-321.

¹⁸⁵ HVS, 1320/1902, s.315.

	Efendi	
	Gazhane Memuru Hasan Efendi	Barut Depo İsa Bey
		Aşı Memuru Mesut Efendi
1903 ¹⁸⁶	Reis Şevket Efendi	
	Ali Efendi	İsmail Zühtü Efendi
	Yordan Efendi	Mustafa Efendi
	Gazhane Memuru Aziz Efendi	Başkâtip Ömer Lütfü Efendi(Yunan Madalyası)
	Gazhane Muavini Hristolya Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet İsmet Efendi
	Sazhane Memuru Dikran Efendi	Sandık Emmini İzzet Bey
	Aşı Memuru Mesut Efendi	Tabip Muisdis Efendi
	Dadoryan Abraham Efendi	Kalfa Nikola Efendi
	Kâbile Hafize Hanım	İskele Memuru İsmet Bey
	Kâbile Meryem Hanım	Kâtip Fehmi Efendi
1904-1905 ¹⁸⁷	Reis Şevket Efendi	
	Hacı Ahmet Efendi	Hacı İsmail Efendi(Yunan Madalyası)
	Yordan Efendi	Mustafa Efendi
	Gazhane Memuru Aziz Efendi	Serkat İlyadi Efendi
	Gazhane Muavini Hristolya Efendi	Kâtip Ömer Lütfü Efendi(Yunan Madalyası)
	Sazhane Memuru Abdah Efendi	Sandık Emmini İzzet Bey
	Aşı Memuru Mesut Efendi	Tabip Muisdis Efendi
	Kâbile Hafize Hanım	Konturat Kâtibi İsmet Efendi
	Kâbile Meryem Hanım	Kalfa Nikola Efendi
		İskele Kâtibi Fehmi Efendi
1906 ¹⁸⁸	Reis Şevket Efendi	
	Abdi Efendi	Hacı İsmail Efendi(Yunan Madalyası)
	Yordan Efendi	Mustafa Efendi
	Kirkor Ağa	İbrahim Efendi
	Sazhane Memuru Abdah Efendi	Kâtip Ömer Lütfü Efendi(Yunan Madalyası)
	Aşı Memuru Mesut Efendi	Sandık Emmini Ömer Sadık Efendi
	Kâbile Hafize Hanım	Tabip Muisdis Efendi
	Kâbile Meryem Hanım	İskele Memuru Fehmi Efendi
		Kalfa Nikola Efendi
1907 ¹⁸⁹	Reis Tefvik Efendi (Kiber-i Müderrisinden)	
	İbrahim Efendi	Şevket Efendi

¹⁸⁶ HVS, 1321/1903, s.322.

¹⁸⁷ HVS, 1322/1904, s.302.; 1905 kaydına İbrahim Efendi de eklenmiştir.; 1323/1905, s.313-314.

¹⁸⁸ HVS, 1324/1906, s.512.

¹⁸⁹ HVS, 1325/1907, s.564.

	Yordan Efendi	Hacı Yordan Efendi
	Kâtip Ömer Lütfü Efendi (Yunan Madalyası)	Bedros Efendi
	Aşı Memuru Mehmet Hakkı Efendi	Sandık Emni Ömer Efendi
	Kalfa Nikola Efendi	Tabip Muisdis Efendi
	4 Tahsildar Hademe, 2 Müfettiş, 2 Kâbile	İskele Memuru Fehmi Efendi

Tablo 9: Bandırma'nın Belediye Dairesi Üyeleri

1.4.9. Düyûn-ı Umumiye İdaresi

Osmanlı Devleti Kırım Harbi'nde ilk defa borç almak zorunda kalmıştır.¹⁹⁰ Ülkenin bozulan maliyesi, 1854'ten 1872'ye kadar istikrazlar silsilesi nedeniyle borcun ödenmesinin ötesinde paraya ihtiyaç duyan bir noktaya gelmiştir.¹⁹¹ 1875 iflası ve borç ödemelerinin durması sonucunda 1881'de devletin Osmanlı Devleti, mali gelirlerine el koyan Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin kurulmasına mecbur bırakılmıştır¹⁹²

Bu kurul sadece başkentte değil taşralarda olduğu gibi Bandırma'da da kurulmuştur. Buna göre tuz, ipek öşrü, tütün, alkollü mamuller, balık vergisi, damga resmi gibi gelirler borçlar için tahsis edilecekti.¹⁹³ Bandırma'daki Düyûn-ı Umumiye Memurları şunlardır:

1887 ¹⁹⁴	Müdür Ahmet Tevfik Efendi	
	Başkâtip Hafız Ahmet Efendi	Muavini Emin Efendi
	Birinci Kâtip Tahsin Efendi	Sandık Emni Ali Galip Efendi
	İkinci Kâtip Osman Efendi	Su Ürünleri Kâtibi Rıfat Efendi
	Tuz Kâtibi Ali Efendi	
1888 ¹⁹⁵	Müdür Ahmet Şakir Bey	
	Başkâtip Ali Rüştü Efendi	Tuz Kâtibi Ali Efendi
	Kâtib-i Sani Tahsin Efendi	Sayd-ı Mahi Kâtibi Rıfat Bey

¹⁹⁰ Özge Varol, *II. Abdülhamit Döneminden Düyûn-u Umumiye'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s.16

¹⁹¹ Metin Kopar- Murat Yolun, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", *History Studies*, C.VI, Sayı I, 2012, s. 340-345.

¹⁹² Perihan Ünlü Soylu, "Osmanlı Borçlarının Çözümü Süreci Üzerine İktisadi Politik Bir Değerlendirme (1928-1933)", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl VIII, Sayı XXI, 2015, s.238-239.

¹⁹³ a.g.e., s.94-98.

¹⁹⁴ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s. 96.

¹⁹⁵ HVS, 1306/1888, s.199.

	Kâtib-i Salis Osman Efendi	Sayd-ı Mahi Muavini Sami Efendi
	Koza Kâtibi Hakkı Bey	
	1 Mubassır, 2 Kolcu	
1889 ¹⁹⁶	Müdür Abdülhalim Efendi	
	Başkâtip Ahmet Azmi Efendi	Refik-i Evvel Rıfat Bey
	Aşar Müfettişi Faik Bey (Salise)	Refik-i Sani Hasan Tahsin Efendi
	Mübeyyiz ve Mukayyid Hakkı Efendi	Refik-i Salis Mustafa Rüştü Efendi
	Aşar Kâtibi Osman Nuri Efendi	Sayd-ı Mahi Kâtibi Mehmed Ali Efendi
	Tuz Memuru Yahya Efendi	Mubassır İsmail Hakkı Efendi
	Sandık Emmini Ömer Nazif Efendi	Tahrirat Başkâtibi Hasan Tahsin Efendi
		Mesud Ali Saib Efendi
	2 Kantarcı, 7 Süvari ve Piyade Kolcu	
1892 ¹⁹⁷	Müdür Hacı Nazmi Efendi	
	Muhasebe Başkâtibi Ahmet Azmi Efendi	Refik-i Evvel Rıfat Bey
	Aşar Müfettişi Faik Bey (Salise)	Refik-i Sani Behçet Efendi
	Aşar Süvari Kolcusu Ömer Ağa	Refik-i Salis Mustafa Efendi
	Aşar Kâtibi Osman Efendi	Sayd-ı Mahi Kâtibi Mehmet Ali Efendi
	Tahrirat-ı Müsvedde Ali Saib Efendi	Sandık Emmini Ömer Nazif Efendi
	Tuz Anbarı Memuru Hüseyin Efendi	Tahrirat Mübeyyizi Hakkı Efendi
	Mubassır Behçet Efendi	Mülazım Mehmet Efendi
	Sayd-ı Mahi Kolcusu Münadi Cevher Bey	İdare Kantarcısı Ahmet Ağa
	İdare Kantarcısı Ali Ağa	Tuz Kantarcısı Hüseyin Ağa
	Aşar Kolcusu İbrahim Ağa	Piyade Kolcusu Mehmet Ağa
1893 ¹⁹⁸	Müdür Hacı Nazmi Efendi	
	Refik-i Evvel Behçet Efendi	İdare Kantarcısı Ahmet Ağa Ağa
	Refik-i Sanisi Mustafa Efendi	Muhasebe Başkâtibi Ahmet Sakıb Efendi
	Refik-i Salis Mehmet Efendi	Sandık Emmini Ömer Lütfü Efendi
	Mubassır Ali Efendi	Aşar Kâtibi Osman Efendi

¹⁹⁶ HVS, 1307/1889, s.318.

¹⁹⁷ HVS, 1310/1892, s.265.

¹⁹⁸ HVS, 1311/1893, s.291.

	Tuz Anbarı Memuru Hüseyin Efendi	Müskirat Tezkire Kâtibi Halil Efendi
	Tahrirat Refik-i Evveli Ali Efendi	Sayd-ı Mahi Kâtibi Mehmet Ali Efendi
	Mübeyiz İbrahim Efendi	Tahrirat Başkâtibi Tahsin Efendi
	Tuz Kantarcısı Hüseyin Ağa	Refik-i Sani Hakkı Efendi
	Aşar Süvari Piyade Kolcuları Maa-Odacı Nefer 6	
1894-1895 ¹⁹⁹	Nazır Hacı Nazmi Efendi	
	Refik-i Evvel Mustafa Behçet Efendi	Mukayyd İsmail Hakkı Efendi
	Refik-i Sani Mustafa Efendi	Muhasebe Başkâtibi Ahmed Sakıb Efendi
	Refik-i Salis Mehmet Latif Efendi	Sayd-ı Mahi Emimi Kâtibi Mehmet Ali Efendi
	Sandık Emimi İnzimamiyle Yol Memuru Nazif Efendi	Aşar Kâtibi Osman Nuri Efendi
	Tuz Anbarı Memuru Hasan Efendi	Müskirat Tezkire Kâtibi Ali Rıza Efendi
	Mubassır Ali Rıza Efendi	Tahrirat Başkâtibi Hasan Tahsin Efendi
	Mubassır Refik-i Evveli Tahsin Efendi	
	Mubassır İbrahim Fikri Efendi	2 Kantarcı
	1 Süvari Kolcusu 4 Piyade Kolcusu 1 Odacı	
1896-1897 ²⁰⁰	Nazır Mehmet Nazmi Efendi	
	Tahrirat Başkâtibi Hasan Tahsin Efendi	Sandık Emimi Ömer Nazif Efendi
	Tahrirat Refiki Hasan Tahsin Efendi	Muhasebe Başkâtibi İlhami Efendi
	Mukayyd Hakkı Efendi	Muhasebe Refik-i Evveli Behçet Efendi
	Mübeyyiz İbrahim Efendi	Muhasebe Refik-i Sanisi Mehmet Sabri Efendi
	Tuz Memuru Hüseyin Efendi	Muhasebe Refik-i Salisi Mehmet Latif Efendi
	Mubassır Veliüddin Efendi	Aşar Kâtibi Osman Efendi
	Sayd-ı Mahi Kâtibi Mustafa Efendi	Müskirat Kâtibi Ali Rıza Efendi
	2 Kantarcı 5 Kolcu	
1898 ²⁰¹	Müdür İlhami Efendi (Salise)	

¹⁹⁹ HVS, 1312/1894, s.212-213.; 1313/1895, s.274-275.

²⁰⁰ HVS, 1314/1896, s.389.; 1897 yılında Sandık Emimi Latif Efendi olup Müskirat ve Aşar kâtipleri yer almamıştır., 1315/1897, s.158.

²⁰¹ HVS, 1316/1898, s.237.

1899 ²⁰²	Muhasebe Kâtib-i Sanisi Mehmet Efendi	Düyûn-ı Umumiye Memuru Mehmet Sabri Efendi
	Tahrirat Kâtib-i Hasan Tahsin Efendi	Başkâtip Behçet Efendi
	Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi	Aşar Kâtib-i Osman Efendi
	Müskirât Kâtib-i Veli Efendi	Sayd-ı Mahi Kâtib-i Mustafa Efendi
	Mubassır İbrahim Efendi	Sandık Emmini Nazif Efendi
1900 ²⁰³	Müdür Mustafa Nuri Efendi (Salise)	
	Muhasebe Kâtib-i Mehmet Efendi	Sandık Emmini Nazif Efendi
	Tahrirat Kâtib-i Hasan Tahsin Efendi	Başkâtip Behçet Efendi
	Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi	Aşar Kâtib-i Hasan Efendi
	Müskirât Kâtib-i Veli Efendi	Sayd-ı Mahi Kâtib-i Mustafa Efendi
	Mubassır Mehmet Efendi	Sandık Kâtib-i Mustafa Efendi
	5 Kolcu Nefer	
1901 ²⁰⁴	Müdür Mustafa Nuri Efendi	
	Mubassır Mehmet Sait Efendi	Başkâtip Behçet Efendi
	Sandık Emmini Nazif Efendi	Kâtib-i Sani Veli Efendi
	Sayd-ı Mahi Kâtib-i Mehmet Latif Efendi	Aşar Kâtib-i Nihat Bey
	Tezkire Kâtib-i Hayri Efendi	Tahrirat Kâtib-i Hasan Tahsin Efendi
		Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi
		5 Kolcu Nefer
1902 ²⁰⁵	Müdür Abdülrahim Hilmi Efendi	
	Mubassır Osman Efendi	Başkâtip Behçet Efendi
	Sandık Emmini Nazif Efendi	Kâtib-i Sani Veli Efendi
	Sayd-ı Mahi Kâtib-i Mustafa Bey	Aşar Kâtib-i Nihat Bey
	Tezkire Kâtib-i Hayri Efendi	Tahrirat Kâtib-i Hasan Tahsin Efendi
		Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi
1903 ²⁰⁶	Müdür Vekili Zihni Efendi	
	Mubassır Osman Efendi	Başkâtip Kenan Efendi
	Sandık Emmini Nazif Efendi	Kâtib-i Sani Veli Efendi
	Sayd-ı Mahi Kâtib-i Mustafa Efendi	Aşar Kâtib-i Nihat Bey
	Tezkire Kâtib-i Hayri Efendi	Tahrirat Kâtib-i İsmail Efendi

²⁰² HVS, 1317/1899, s.315.

²⁰³ HVS, 1318/1900, s.311.

²⁰⁴ HVS, 1317/1899, s.315.; 1318/1900, s.311.

²⁰⁵ HVS, 1320/1902, s.317-318.

²⁰⁶ HVS, 1321/1903, s.323.

		Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi
1904 ²⁰⁷	Müdür Zihni Efendi	
	Mubassır Osman Efendi	Başkâtip Halil Nuri Efendi
	Sandık Emîni Nazif Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet Efendi
	Sayd-ı Mahi Kâtibi Mustafa Efendi	Aşar Kâtibi Nihat Bey
	Tezkire Kâtibi Ethem Efendi	Tahrirat Kâtibi İsmail Efendi
		Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi
1905 ²⁰⁸	Müdür Zihni Efendi	
	Mubassır Osman Efendi	Başkâtip Halil Nuri Efendi
	Sandık Emîni Serkiz Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet Emin Efendi
	Sayd-ı Mahi Kâtibi Ohans Efendi	Aşar Kâtibi Nihat Bey
	Tezkire Kâtibi Ethem Efendi	Tahrirat Kâtibi İsmail Efendi
		Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi
1906 ²⁰⁹	Müdür Ömer Lütfü Efendi(Yunan Madalyası)	
	Tezkire Kâtibi Ömer Efendi	Başkâtip Osman Nuri Efendi
	Sandık Emîni Mahmut Celalettin Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet Efendi
	Sayd-ı Mahi Kâtibi Ohans Efendi	Aşar Kâtibi Nihat Bey
		Tahrirat Kâtibi İsmail Efendi
		Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi
1907 ²¹⁰	Müdür Ömer Lütfü Efendi(Yunan Madalyası)	
	Tuz Anbarı Memuru Salim Efendi	Başkâtip Osman Nuri Efendi
	Sandık Emîni Mahmut Efendi	Kâtib-i Sani Mehmet Efendi
	Balık Kâtibi Ohans Efendi	Aşar Kâtibi Nihat Bey
	Tezkire Kâtibi Arif Efendi	Tahrirat Kâtibi Münhal (Boş Kadro)

Tablo 10: Bandırma'nın Duyun-u Umumiye Memurları

1.4.10. Liman ve Karantina Memurları

Karantina memurları ile beraber çalışan liman memurları limana giriş çıkış yapan her türlü ürünün ve tezkerelerin kontrolünü sağlamışlardır.²¹¹ Bandırma'da tespit edilen memurlar şunlardır:

²⁰⁷ HVS, 1322/1904, s.302.

²⁰⁸ HVS, 1323/1905, s.314.

²⁰⁹ HVS, 1324/1906, s.513.

²¹⁰ HVS, 1324/1906, s.565.

²¹¹ Çadırcı, a.g.e., s.321.

Liman Reisleri	
1874 ²¹²	Galip Efendi
1875-1879 ²¹³	Ali Kapudan
1887 ²¹⁴	Reis Vekili Mustafa Efendi
1888-1907 ²¹⁵	Halil Ağa
Karantina Memurları	
1870-1871 ²¹⁶	Mustafa Efendi
1879 ²¹⁷	Mustafa Efendi
1887-1907 ²¹⁸	Nazif Efendi

Tablo 11: Bandırma'nın Liman Reisleri ve Karantina Memurları

Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıklar günümüzdeki kadar kolay ve çabuk bir şekilde çözüme kavuşturulamazdı. Üstelik veba tifo kolera sık geçirilen ve hızlıca bulaşan hastalıklardı. Bu sebeple karantina denilen uygulamaya geçmişlerdir. Karantina, İtalyanca bir kelime olan "quarantena"dan gelmiş olup hastalığın yayılmaması için bölgeye giriş ve çıkışların yasaklanmasıdır.²¹⁹

Bandırma'da mevzubahis hastalıklar arşiv belgelerine yansımış zira bu konuyla alakalı belge sayısı oldukça fazladır. Bandırma'da karantina uygulaması tezin yedinci bölümündeki "Hastalıklar" maddesinde açıklanmıştır.

1.4.11. Yabancı Memurlar

Hüdavendigâr Vilayeti Salnameleri'ne göre Bandırma'da Birleşik Krallık ve Yunanistan konsoloslukları bulunmaktadır. Tespit edilen Konsoloslar ve Tercümanlar tabloda gösterilmiştir.

²¹² HVS, 1291/1874, s.68.

²¹³ HVS, 1292/1875, s.74.; 1293/1876, s.72.; 1294/1877, s.72.; 1295-1296/1878, s.72.; 1297/1879, s.107.

²¹⁴ Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s. 94.

²¹⁵ HVS, 1306/1888, s.166, s.199.; 1307/1889, s.319.; 1310/1892, s.265.; Reis Halil Ağa 28 Ocak 1884'te Girit Madalyası ile taltif edilmiştir., 1311/1893, s.292.; 1312/1894, s.213.; 1313/1895, s. 275.; 1314/1896, s. 389.; 1315/1897, s. 158.; 1317/1899, s. 316.; 1318/1900, s. 312.; 1319/1901, s. 323.; 1320/1902, s.318.; 1321/1903, s.324.; 1322/1904, s.303.; 1323/1905, s.315.; 1324/1906, s.513.; 1325/1907, s.575.

²¹⁶ HVS, 1287/1870, s.123; 1288/1871, s.96.

²¹⁷ HVS, 1297/1879, s.107.

²¹⁸ HVS, 1306/1888, s.166; s.199.; 1307/1889, s.319.; 1310/1892, s.265.; 1311/1893, s.292; 1312/1894, s.213.; 1313/1895, s.275.; 1314/1896, s. 389.; 1315/1897, s. 158.; 1317/1899, s. 316.; 1318/1900, s. 312.; 1319/1901, s. 323.; 1320/1902, s.318.; 1321/1903, s.324.; 1322/1904, s.303.; 1323/1905, s.315.; 1324/1906, s.513.; 1325/1907, s.575.

²¹⁹ Güner Doğan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Karantina Uygulaması ve Venedik Uluslararası Sıhhiye Konferansı", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı XV, 2011, s.94.

İngiltere (Birleşik Krallık)	1870-1878 ²²⁰	Mösyö Mihalo Polo
	1878-1880 ²²¹	Mösyö Mihalo Polo 1.Tercüman Mısıryan Serkiz Efendi 2.Tercüman Ohanes Efendi
Yunanistan Krallığı	1872 ²²²	Mösyö Kadoni
	1874-1878 ²²³	
	1878-1879 ²²⁴	Mösyö Zenon
	1879-1880 ²²⁵	Mösyö Yanni Yorya

Tablo 12: Bandırma'da Konsolos ve Tercümanlar

Ancak 30 Kasım 1901'de Bandırma'daki Yunan Konsolosu ile alakalı vesika, Ortodoks milletinden Yunanlıların milliyetçilikle beraber kopuşunun son örneklerinden birini yaşatmıştır. Osmanlı zımmi gördüğü ve hassaten önem verdiği Gayrimüslimlerden tıpkı Müslümanlardan aldığı vergi gibi almıştır. Ancak Yunan Konsolos hem alınan vergiden şikayet etmiş hem de hükümete şiddetli lisan kullanmıştır. Bu sebeplerden dolayı sefaretten ihtarda bulunmaları istenmiştir.²²⁶

²²⁰ HVS, 1287/1870, s.109.; 1288/1871, s.90; 1289/1872, s.90.; 1290/1873, s.112.; 1291/1874, s.108.; 1292/1875, s.120.; 1293/1876, s. 118, 1294/1877,s.118.; 1295-1296/1878, s.115.

²²¹ HVS, 1295-1296/1878,s.172; 1297/1879, s.147.

²²² HVS, 1289/1872, s.90.

²²³ 1874 kaydında Konsolos Memuru'nun adı yazılmamıştır., HVS, 1291/1874, s. 108.; 1293/1876, s. 118; 1294/1877,s.118.; 1295-1296/1878, s.115.

²²⁴ HVS, 1295-1296/1878,s.172.

²²⁵ HVS, 1297/1879, s.147.

²²⁶ BOA, DH, MKT, No:1895/ 51, 19 Şaban 1319/30 Kasım 1901.

II. BÖLÜM: BANDIRMA'NIN NÜFUS YAPISI

2.1. İlk Nüfus Verileri

Osmanlı Devleti'nde modern olarak ilk nüfus sayımı Sultan II.Mahmut zamanında gerçekleşmiştir.²²⁷ Yapılan sayıma göre Anadolu'da 2.5 M, Rumeli'de 5.5 M erkek nüfus bulunduğu tespit edilmiştir.²²⁸ E. Z. Karal. 1831 nüfus sayımında Bandırma'yı Erdek ve Kapıdağ ile üçlü olarak ayrı bir şekilde gruplamıştır.²²⁹

1831 yılı nüfus defterinde toplum 5 grupta tasniflendirilmiştir. Bunlar İslam, Ermeni, Reaya, Yahudi ve Kıptilerdir.²³⁰ Mezkur deftere göre Bandırma; Karesi veya Hüdavendigâr sancaklarının olduğu tasnifte yer almayarak, Akdeniz adalarından sonra Erdek ve Kapıdağ ile birlikte tasnif edilmiştir. Ayrıca defterde nüfus sayımını icra eden memurların adı da geçmektedir. Buna göre mevzubahis 3 kazanın nüfus sayımını Kethüda kâtiplerinden Halil Bey yapmıştır.²³¹

1361 nolu defterin yılı üzerinde belirtilmemiştir. Ancak toplam nüfus sayılarına bakıldığında Karal'ın verileriyle doğrudan uyuştugu için tahrir yılının 1831 olduğu kanısına varılmıştır. Defterde bebekler kaç aylık yazılmış, yeni doğanlar babalarının altında yazılmış ve vefat edenlerin üstü çizilmiştir. Ayrıca defterde hane olarak sayım yazılmamıştır.

Bandırma'da Türk, Rum ve Ermeniler gelir ve yaşlarına göre sınıflandırılmıştır. Buna göre söz konusu nüfus defterinde Gayrimüslimler kazançlarına göre alâ (zengin), evsât (orta) ve ednâ (fakir) olarak yazılmıştır.²³²

Deftere göre Bandırma'daki Türk nüfusu 884'tür. Bunların 300'ü ihtiyar, 260'ı askere alınabilir, 325'i çocuk ve 9'u yabancısıdır. Toplamı 848 eden Rumların 56'sı zengin, 337'si orta halli, 87'si fakir, 363'ü çocuk, 4'ü hastalıklı ve ihtiyardır.²³³

²²⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Türk Tarih Kurumu, (9. Baskı), Ankara, 2001, s.155.

²²⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, a.g.e., s.156.

²²⁹ a.g.e.,s.16.

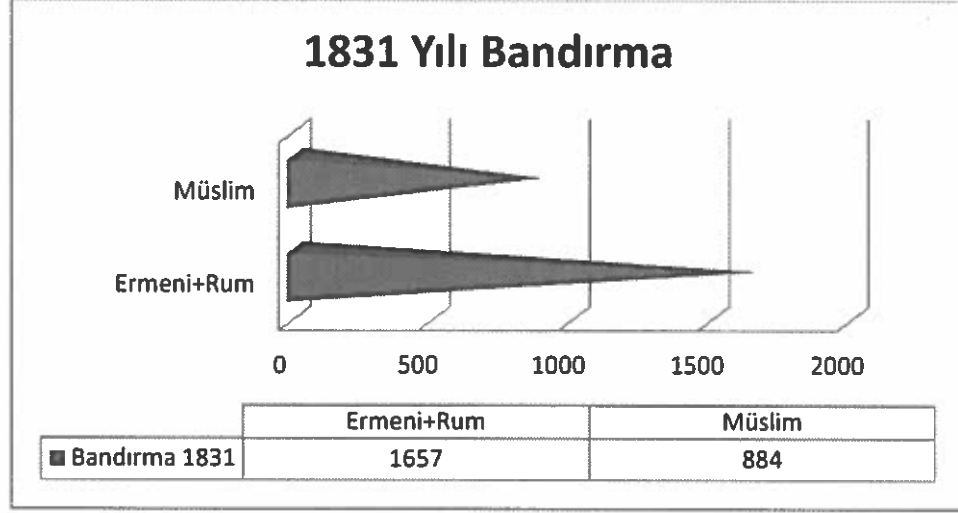
²³⁰ a.g.e.,s.211.

²³¹ a.g.e.,s.211.

²³² Serbestoğlu, a.g.m., s.260.

²³³ Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı'1831'*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1995, s.164.

Son olarak toplamı 773 eden Ermenilerin 48'i zengin, 355'i orta halli, 47'si düşük gelirli, 316'sı çocuk ve 7'si hasta veya ihtiyardır²³⁴



Tablo 13: 1831 Yılı Nüfus Bilgileri

Tabloda görüldüğü üzere 1831'de Bandırma'da nüfusun %53.3'ünü Ermeni ve Rumlar oluşturmuştur. Verilere göre Bandırma nüfusunun %12'sinin yaşlı ve Müslümanlardan %42.3'ünün askerlik hizmeti için uygun olduğu ortaya çıkmaktadır. Müslüman olmayanlardan çocuk ve yaşlılar ayrı tutulursa %12.6'sının gelir durumu iyidir. Yine verilere göre Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu evsat yani orta hallidir.

2.2. Gezginler ve Salnamelerin Verileri

Bandırma nüfusu hakkında bölgeyi ziyaret eden seyyahların verdiği bilgiler de önem arz etmektedir. Bandırma'ya gerek XIX. yüzyılda gerekse daha öncesinde pek çok seyyah gelmiştir. Örneğin XVII. yüzyılın ilk yıllarında Bandırma'ya gelen Seyyah Polonyalı Simeon, Bandırma'yı liman şehri diye adlandırırken Ermeni ve Rumların çokluğuna dikkat çekmiştir.²³⁵

Bandırma'ya 1816'da gelen Seyyah R. H. Laurie'ye göre 1000 haneli Bandırma'da 600 Ermeni, 150 Rum ve 250 Türk ikamet etmektedir.²³⁶ 1820'de yazılmış olan *Journal Of Tour in the Levant*'ın yazarı William Turner,

²³⁴ a.g.e., s.164.

²³⁵ Hrant Der Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi*, Everest Yayınları, İstanbul, 2013, s.26.

²³⁶ Richard Holmes Laurie, *The New Sailing Directory*, Londra, 1827, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002093257r.view=lup;seq=2>. (Erişim Tarihi: 16.10.2017), s.271.

Bandırma'dan bahsederken Laurie'nin verilerinden istifade etmiştir. Bunun yanında iktisadi açıdan Ermenilerin ve Rumların Türklerden daha fazla aktif rol oynadığını belirtmiştir.²³⁷

Anadolu'yu dolaşan ve Bandırma'ya da gelen Fransız coğrafyacı Vital Cuinet 1894'te yazdığı *Turquie d'Asie*'sinde, Bandırma merkezinde; 7000 Türk, 1515 Rum ve 1516 Ermeni'nin olduğunu yazmıştır.²³⁸ Bu bilgiler ve salnamelerdeki nüfus bilgileri tabloda gösterilmiştir.

BANDIRMA MERKEZİ					
YILLAR	TÜRK	RUM	ERMENİ	KATOLİK	TOPLAM
1816 ²³⁹	250	150	600	-	1.000
1831 ²⁴⁰	884	848	773	-	2.501
1870 ²⁴¹	1.037	2.523		-	3.560
1873 ²⁴²	1.040	2.525		-	3.565
1878 ²⁴³	1.040	3.058	-	-	-
1887 ²⁴⁴	3.695	3.510	2.757	-	9.962
1893 ²⁴⁵	6.706	4.019	3.407	201	14.333
1894 ²⁴⁶	7.000	1.515	1.516	-	10.031
1898 ²⁴⁷	7.707	2.757	2.827	-	13.291

Tablo 14: Bandırma Nüfus Bilgileri

1907 sayımında nüfus bilgileri, uzak köyler dahil edilerek yazılmıştır. Buna göre Bandırma genelinde 28029 erkek, 36449 kadın olup toplam nüfus 54478'dir.²⁴⁸ Bu veriye dayanarak kadın nüfusunun fazla olduğu dikkati celp etmektedir.

²³⁷William Turner, *Journal Of Tour in the Levant*, Londra, 1820, <https://archive.org/details/journalatourinl03turngoog/page/n10>, (Erişim Tarihi: 16.10.2017), s.194.

²³⁸Vital Cuinet, *Turquie d'Asie*, Paris, 1894, <https://archive.org/details/laturquiedasie02cuingoog/page/n8>, (Erişim Tarihi: 16.10.2017), s. 285,289.

²³⁹Richard Holmes Laurie, *The New Sailing Directory*, Londra, 1827, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002093257r;view=lup;seq=2>, (Erişim Tarihi: 16.10.2017), s.271.

²⁴⁰Karal, Nüfus Sayımı..., a.g.e., s.164.

²⁴¹HVS, 1287/1870, s.151.

²⁴²HVS, 1290/1873, s.120.

²⁴³HVS, 1295-1296/1878, s.182.

²⁴⁴Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.96.

²⁴⁵HVS, 1311/1893, s.316-317.

²⁴⁶Vital Cuinet, *Turquie d'Asie*, Paris, 1894, <https://archive.org/details/laturquiedasie02cuingoog/page/n8>, (Erişim Tarihi: 16.10.2017), s. 285,289.

²⁴⁷HVS, 1316/1898, s.406.

²⁴⁸HVS, 1325/1907, s.68.

2.3. Mahalleler

Mahalle devletin idari olarak en alt birimidir. Osmanlı mahalleleri gelir düzeylerine göre oluşmamış, dinsel unsurlara göre farklılaşmıştır.²⁴⁹ Birbirleriyle etkileşim ve dayanışma içerisinde yaşayan mahalleliler Osmanlı şehrinin en küçük yapıtaşını oluşturan mahallenin ferdiydiler.²⁵⁰ Bandırma'nın mahallelerinin ortaya çıkarılması için Başbakanlık Osmanlı Arşivinden nüfus defterleri tetkik edilmiştir. Bu konuda mevcut 3 adet, Ermeni , Rum ve Türklere ait defterler incelenmiştir.

2.3.1. Müslüman Mahalleleri

2.3.1.1. Haydar Çavuş Mahallesi²⁵¹

Bandırma'nın üçüncü büyük mahallesindedir. Yerli halkı Müslüman olan Haydar Çavuş Mahallesi adını bugün de dahi Bandırma'nın büyük camilerinden olan Haydar Çavuş Camii'nden almıştır.

1831'de mahallenin imamı, İbrahim Efendi'dir. Nüfus defterine göre orta boylu ve kara sakallıdır. ²⁵² Bunların dışında mahallede daha çok din görevlilerinin meslekleri yazılmıştır. Buna göre mahallede 1 müezzin, 3 hafız ve 1 de kayyum denilen cami hademesi vardır.²⁵³

Mahallenin toplam erkek nüfusu 166'dır.²⁵⁴ Yaşlı nüfus sayısı 59, sıbyan yani çocuk sayısı 58'dir. Bunların yanında mim işaretli sayısı 49'dur.²⁵⁵

Yaşlı	Askerlik İçin Uygun	Çocuk
%35.5	%29.5	%35

²⁴⁹ Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı* ..., s.305.

²⁵⁰ Doğan Kuban, " Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı VII , 1968, s. 66-67.

²⁵¹ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.8.

²⁵² BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.8.

²⁵³ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.8.

²⁵⁴ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.8.

²⁵⁵ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.8.

Mahallenin nüfus verisi oranlandığında, nüfusunun % 35.5'inin yaşlı, %29.5'inin askerliğe alınabilir , %35'i çocuk olduğu anlaşılmaktadır.

2.3.1.2. Dere Mahallesi²⁵⁶

Nüfusunun tamamı Müslümandır. Mahallede imam yoktur. Ancak mahallede 2 adet hafız vardır.²⁵⁷ Mahallenin toplam erkek nüfusu 133'tür. Bunun 44'ü yaşlı, 42'si askerlik için uygun ve 52'si çocuktur.²⁵⁸

Yaşlı	Askerlik İçin Uygun	Çocuk
%33	%31.5	%39

2.3.1.3. Sığır Yolu Mahallesi²⁵⁹

Müslümanlardan müteşekkil bir mahalledir. Bandırma'nın en büyük ikinci mahallesidir. Mahallenin 1 adet hafızı vardır.²⁶⁰ Toplam erkek nüfusu 232'dir. Bunun 76'sı ihtiyar, 67'si askerlik için uygun ve 89'u çocuktur.²⁶¹

Yaşlı	Askerlik İçin Uygun	Çocuk
%32.7	%28.8	%38.3

2.3.1.4. Hacı Yusuf Mahallesi²⁶²

Bandırma'nın mahalleleri içinde nüfusunun en fazla olanıdır. Toplam erkek nüfusu 246'dır. Mahallede imam veya hafız yoktur. Nüfusunun 81'i ihtiyar, 72'si askerliğe uygun ve 93'ü çocuktur.²⁶³

Yaşlı	Askerlik İçin Uygun	Çocuk
%33	%29.2	%37.8

²⁵⁶ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.9.

²⁵⁷ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.9.

²⁵⁸ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.9.

²⁵⁹ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.10.

²⁶⁰ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.10.

²⁶¹ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.10.

²⁶² BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.11-12.

²⁶³ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831,s.11-12.

Hacı Yusuf Mahallesi, 1831 sayımında nüfusu tamamen Müslüman görünmektedir. Ancak Bandırma şeriye sicilinde, suç işleyenlerin ve mağdurların adlarına bakılırsa mahallede Ermenilerin yaşadığı da görülmektedir. Dolayısıyla mahallede Ermenilerin de mukim olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁶⁴

2.3.1.5 Pınarbaşı Mahallesi²⁶⁵

Adı geçen mahalle hakkında nüfus defterinde bir bilgi yoktur. Mahallenin adı şeriye sicilinde geçmektedir. Mahallede, Çerkes ve Tatarların ikame olduğu düşünülmektedir.²⁶⁶

2.3.1.6. Çınarlı Mahallesi²⁶⁷

Mahalle hakkında nüfus defterinde bir bilgi yoktur.

2.3.2. Gayrimüslim Mahalleler

1362 nolu nüfus defterine göre Bandırma'da 7 adet Gayrimüslim mahallesi olup bunların 3'ü Rum, 4'ü Ermeni mahalleleridir.²⁶⁸ Ermenilerin ayrıca 2 adet köyü de bulunmaktadır.

Rum Mahalleleri	
Aya Nikola Mahallesi	Hızır İlyas Mahallesi
Selvi Mahallesi	
Ermeni Mahalleleri	
Abraham Mahallesi	Evanes/Evaksi Mahallesi
İstefan Mahallesi	Mıgırdiç Mahallesi

Tablo 15: Bandırma'da Rum ve Ermeni Mahalleler

2.3.2.1.Rum Mahalleleri

Aya Nikola Mahallesi: Mahallenin toplam erkek nüfusu 183'tür.²⁶⁹ Nüfusun 61'i ednâ, 98'i evsât ve 6'sı alâdır.²⁷⁰

²⁶⁴ İstinaf Ceza Gıyabı İlamı, BOA, BŞS, No:1746, 2 Cemaziyelevvel 1324/ 24 Haziran 1906, s.42, ve İstinaf Ceza İlamı, BOA, BŞS, No:1746, 18 Cemaziyelahir 1324/9 Ağustos 1906, s.90.

²⁶⁵ İstinaf Ceza İlamı Müsveddesi, BOA, BŞS, No:1746, 16 Cemaziyelevvel 1324/8 Temmuz 1906, s.52.

²⁶⁶ İstinaf Ceza İlamı Müsveddesi, BOA, BŞS, No:1746, 16 Cemaziyelevvel 1324/8 Temmuz 1906, s.52.

²⁶⁷ İstinaf İlamı Müsveddesi, BOA, BŞS, No:1746, 12 Cemaziyelevvel 1324/3 Ağustos 1906, s.79.

²⁶⁸ BOA, NFSd, No:1362, s.317-405.

²⁶⁹ BOA, NFSd, No:1362, s.332-338.

²⁷⁰ BOA, NFSd, No:1362, s.332-338.

Hızır İlyas Mahallesi: Mahallenin toplam erkek nüfusu 175'tir. ²⁷¹ Nüfusun 49'u ednâ , 108'i evsât ve 22'si alâdır. ²⁷²

Selvi Mahallesi²⁷³: Mahallenin toplam erkek nüfusu 122'dir. Nüfusun 46'sı ednâ, 60'ı evsât ve 11'i alâdır. ²⁷⁴

	Mahalleler	Düşük Gelirli	Orta Halli	Zengin	Cizyesi(Akçe)
RUM	Aya Nikola	%36.9	%59.3	%3.6	4215
	Hızır İlyas	%29.3	%60.3	%12.2	5295
	Selvi	%39.3	%51.2	%9.4	2556

Tablo 16: Rum Mahalle Sakinlerinin Gelir Durumu

2.3.2.2. Ermeni Mahalleleri (Ermeniyan)

Abraham Mahallesi: Mahallenin toplam erkek nüfusu 236'dır. ²⁷⁵ Nüfusun 113'ü ednâ, 104'ü evsât ve 13'ü alâdır. ²⁷⁶

Evanes/Evaksi Mahallesi: Mahallenin toplam erkek nüfusu 99'dur. ²⁷⁷ Nüfusun 36'sı ednâ, 56'sı evsât ve 2'si alâdır. ²⁷⁸

İstefan Mahallesi: Mahallenin toplam erkek nüfusu 102'dir. ²⁷⁹ Nüfusun 30'u ednâ , 45'i evsât ve 8'i alâdır. ²⁸⁰

Mıgırdiç Mahallesi: Mahallenin toplam erkek nüfusu 260'tır. ²⁸¹ Nüfusun 83'ü ednâ, 142'si evsât ve 13'ü alâdır. ²⁸²

	Mahalleler	Düşük Gelirli	Orta Halli	Zengin	Cizyesi(Akçe)
ERMENİ	Abraham	%49.1	%45.2	%5.6	5595
	Evanes/Evaksi	%38.2	%59.5	%2.1	2340

²⁷¹ BOA, NFSd, No:1362, s.317-324.

²⁷² BOA, NFSd, No:1362, s.317-405.

²⁷³ BOA, NFSd, No:1362, s.341-344.

²⁷⁴ BOA, NFSd, No:1362, s.341-344.

²⁷⁵ BOA, NFSd, No:1362, s.375-382.

²⁷⁶ BOA, NFSd, No:1362, s.375-382.

²⁷⁷ BOA, NFSd, No:1362, s.354-357.

²⁷⁸ BOA, NFSd, No:1362, s.354-357.

²⁷⁹ BOA, NFSd, No:1362, s.349-352.

²⁸⁰ BOA, NFSd, No:1362, s.349-352.

²⁸¹ BOA, NFSd, No:1362, s.359-367.

²⁸² BOA, NFSd, No:1362, s.359-367.

	İstefan	%36.1	%54.2	%9.6	2280
	Mıgırdiç	%34.8	%59.6	%5.4	6285

Tablo 17: Ermeni Mahalle Sakinlerinin Gelir Durumu

2.4. Köyler

2.4.1. Müslüman Köyler

1361 numaralı nüfus defterinde Bandırma'nın Müslüman köyleri, merkeze 4 km uzaklıkta olan Kayacık ile Dutliman'ın ilerisindeki ve Bandırma'ya 16 km uzaklıkta olan Yenice olarak görünmektedir.²⁸³

Kayacık: Köyün toplam erkek nüfusu 89'dur.²⁸⁴ Bunun 47'si çocuk, 23'ü askerlik için uygun ve 19'u ihtiyardır.²⁸⁵ Köyün 65 yaşındaki İmam'ı nüfus defterinde orta boylu, ak sakallı, Mustafa Efendi'dir.²⁸⁶

Yenice: Köyün toplam erkek nüfusu 34'tür.²⁸⁷ Bunun 16'sı çocuk, 7'si askerlik için uygun ve 11'i ihtiyardır.²⁸⁸

1899 yılı *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'ne göre yazılmış merkez köylerin nüfus ve hane sayıları aşağıda gösterilmiştir:²⁸⁹

Köy	Nüfus	Hane
Aksakal	476	112
Çevikli	462	87
Doğa	370	88
Karahallılar	205	74

Tablo 18: Merkez Köyler

2.4.1.1. Edincik Nahiyesi Müslüman Köyleri

Bandırma'ya bağlı nahiyeler birçok defa Erdek ile Bandırma arasında idari taksimata göre yer değiştirmiştir. Bandırma'nın Kapıdağ, Edincik, Manyas ve hatta

²⁸³ BOA, NFSd, No:1361,1246/1831, s.13.

²⁸⁴ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831, s.13.

²⁸⁵ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831, s.13.

²⁸⁶ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831, s.13.

²⁸⁷ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831, s.13.

²⁸⁸ BOA, NFSd, No:1361, 1246/1831, s.13.

²⁸⁹ Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilayet, Bursa, 1317/1899.

İmralı adasının ilişkileri olması hasebiyle çalışmanın içine katılmıştır. 19. yüzyılda Bandırma'nın, Edincik, Kapıdağ ve Manyas adlı üç nahiyesi bulunmaktadır.

İdari taksimatta Erdek'e bağlı olan Edincik Nahiyesi 1878'de Bandırma'ya ilhak edilmiştir.²⁹⁰ 1887 yılına ait *Karesi Vilayeti Salnamesi*'nde de Edincik nahiyeye olarak Bandırma'nın mülhakındadır.²⁹¹ 1844 tarihli nüfus defterine göre Edincik'in toplam Müslüman nüfusu 428'dir.²⁹² Mezkur nahiyenin karyeleri şunlardır:²⁹³

Akçapınar	Çarık	Çeltikçi	Beğ
Çepni	Emir Sultan	Dilbeki	Bezirci
Kulefli	Gölyaka	Ergili	Diğer Gökmen
Memun	Hasıla	Hamamlı	Gökmen
Semiz İlyas	Hazarlı	Ömerli	Sığırcı
Soğuklar-ı Sagir	Kara Kadı	Sazlıdere	Soğuklar-ı kebir
Tekfur	Munamak	Simavlı	Ziraatli

Tablo 19: Edincik'in Köyleri

2.4.1.2. Kapıdağ Nahiyesi Müslüman Köyleri

Kapıdağ Nahiyesi, 1903'te Bandırma'ya bağlanmıştır.²⁹⁴ Kapıdağ Nahiyesi'nin Müslüman köyleri ve nüfusları şu şekildedir:

Köy	Nüfus
Dolonya ²⁹⁵	29
Şahin Burgaz ²⁹⁶	73
Rotiye ²⁹⁷	36

Tablo 20: Kapıdağ'ın Köyleri

2.4.1.3. Manyas Nahiyesi Müslüman Köyleri

Bandırma'ya merbut olan Manyas Nahiyesi'nin köyleri defterlerde görülemediğinden ve din ayrımı da olmadığından ayrı olarak toplu bir şekilde

²⁹⁰ Mutaf, a.g.e. s.136

²⁹¹ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.95.

²⁹² BOA, NFSd, No:1371.1256/1840, s.1.

²⁹³ Işıl Tekmen, *Temettuat Defterlerine Göre XIX.Yüzyılın sonlarına doğru Edincik'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2015, s.37.

²⁹⁴ a.g.e., s.138.

²⁹⁵ BOA, NFSd, No:1362, s.31.

²⁹⁶ BOA, NFSd, No:1361.1246/1831, s.7.

²⁹⁷ BOA, NFSd, No:1361.1246/1831, s.7.

yazılmıştır.²⁹⁸ Manyas'ın diğer nahiyelerden farklı yanı, muhacirlerin sayısının yerlileri geçmesidir.²⁹⁹

İsim	Hane	Nüfus	İsim	Hane	Nüfus
Ahlaliye	27	138	Amirler	16	93
Alaşar Ma-Kelebek	47	203	Baba	22	324
Aş	51	256	Bolca Ağaç	163	684
Avran	22	114	Değirmen Boğazı	59	265
Balıklidere	126	531	Didin	98	428
Çakırcı	66	366	Doğancı	35	155
Çataltepe	22	145	Elgisi	37	191
Çatallık-ı Atik	66	214	Ergili	107	533
Çavuş	105	471	Gerdeme	19	112
Darıca	95	382	Hacı İbrahim Peykeri	27	126
Dombe	130	551	Hacı Pagon Rum	27	258
Domberiz	50	294	Hamamlar	53	197
Erecek	55	268	Haydar	117	426
Eski Manyas	63	331	Ilıca Boğazı	81	195
Garka	90	448	Kabaklı Ma-Sultaniye	80	405
Hacı Boğaz	42	251	Kalburcı	71	319
Hacı Osman	68	296	Kalebayırı	17	88
Hacı Yakub	63	313	Kazaklar	119	621
İrşadiye	30	93	Kazık	44	210
Kalfa	23	12	Kızılkilise	177	589
Karakaya Ağaç	9	46	Kuzelceler-Rum	45	228
Kayacık	55	183	Kübel	358	1378
Kayıklar	29	131	Kübeş Rum	8	36
Koçoğlu Ma-Kayalı	15	81	Maltepe	110	497
Kulak	121	571	MandaRum	84	483
Kübeş	15	66	Mane	365	61
Mesudiye	25	102	Mısıriye	10	31
Ören	11	55	Mürvetli	67	379
Sevgi	90	446	Mürvetli (Çerkes)	71	334
Süleymaniye	88	499	Salur	92	314
Töre	58	295	Salur (Çerkes)	69	274
Uşaklar	61	275	Tezeyyük(Çerkes)	40	199
Yağcı	88	391	Ümidili	75	358
Yeroluk	40	358	Yeniköy Çatal	55	268
		Toplam Nüfus	20126		

Tablo 21: Manyas'ın Köyleri

²⁹⁸ HVS, 1316/1898, s.409,410.

²⁹⁹ HVS, 1316/1898, s. 410.

2.4.2. Gayrimüslim Köyler

Nüfus defterleri incelendiğinde Gayrimüslim köyler yerli reaya şeklinde beraber yazılmıştır. Sadece bazı köy adlarının fonetik yapısından Rum veya Ermenilere ait olduğu çıkarılabilir.

Dutlimanı: Toplam erkek nüfusu 187'dir.³⁰⁰ Gelir İbaresi bulunanlardan 60'ı düşük gelirli, 99'u orta halli ve 8'i zengindir.³⁰¹

2.4.2.1. Edincik Nahiyesi Gayrimüslim Köyleri

Köyler	Gelir Düzeyi			Nüfus
	Düşük Gelirli	Orta Halli	Zengin	
Ermeni ³⁰²	12	133	27	235
Güllük nam-ı diğer Çiftlik ³⁰³	1	17	6	44
Hızır ³⁰⁴		2		2
Yapuci ³⁰⁵	6	63	19	147
			Toplam	428

Tablo 22: Edincik Gayrimüslim Köyleri

2.4.2.2. Kapıdağ Nahiyesi Gayrimüslim Köyleri

Kapıdağ Nahiyesi'nde, bazı köylerde birden fazla mahaller bulunmaktadır. Bu sebeple tahriri eden memur, mahalleleri birbirinden ayırmak için hangi köye bağlı bulduklarını da kaydetmiştir.

Köyler	Gelir Düzeyi			Nüfus
	Düşük Gelirli	Orta Halli	Zengin	
Borotiye ³⁰⁶	35	54	8	107
Drakonda ³⁰⁷	23	46	10	102
Fatic ³⁰⁸	38	89	15	152
Herik Der Mahalle-i Moloz Boğaz Mihanya ³⁰⁹	32	52	8	101

³⁰⁰ BOA, NFSd, No:1362, s.387.

³⁰¹ BOA, NFSd, No:1362, s.387-394.

³⁰² BOA, NFSd, No:1385, s.6.

³⁰³ BOA, NFSd, No:1385, s.11.

³⁰⁴ BOA, NFSd, No:1385, s.14.

³⁰⁵ BOA, NFSd, No:1385, s.12.

³⁰⁶ BOA, NFSd, No:1362, s.299.

³⁰⁷ BOA, NFSd, No:1362, s.280.

³⁰⁸ BOA, NFSd, No:1362, s.271.

³⁰⁹ BOA, NFSd, No:1362, s.286.

Herik Der Mahalle-i Aşağı Panaya ³¹⁰	28	71	20	120
Kestel ³¹¹	32	52	18	136
Koca Burgaz ³¹²	37	67	26	157
Konya ³¹³	36	73	30	190
Mahalle-i Baş Panayod Der Karye-i Bereme ³¹⁴	27	42	14	95
Mahalle-i Nakkaşyan Der Karye-i Bereme ³¹⁵	18	2	10	59
Mahalle-i Aya Yorgi Der Karye-i Bereme ³¹⁶	15	47	2	76
Mahalle-i Aya Bana Der Karye-i Bereme ³¹⁷	12	49	7	87
Mahalle-i Aya Dimitri Der Karye-i Bereme ³¹⁸	8	35	26	80
Mahalle-i Aya Yani Der Karye-i Bereme ³¹⁹	12	26	27	77
Mahalle-i Papa Nikola Der Karye-i Bereme ³²⁰	7	14	8	47
Mahalle-i Polgad Der Karye-i Bereme ³²¹	8	27	17	65
Mahalle-i Podolniko Der Karye-i Bereme ³²²	13	17	14	48
Mahalle-i Aya Yorgi Der Karye-i Mihanya ³²³	33	56	25	154
Mahalle-i Aya Dimitri Der Karye-i Mihanya ³²⁴	7	11	1	24
Mahalle-i Moloz Der Karye-i Mihanya ³²⁵	21	24	18	87
Mahalle-i Orta Der Karye-i Mihanya ³²⁶	36	30	14	96
Mahalle-i Büyük Panayod Der Karye-i Mihanya ³²⁷	16	20	8	55

³¹⁰ BOA, NFSd, No:1362, s.291.

³¹¹ BOA, NFSd, No:1362, s.243.

³¹² BOA, NFSd, No:1362, s.255.

³¹³ BOA, NFSd, No:1362, s.306.

³¹⁴ BOA, NFSd, No:1362, s.175.

³¹⁵ BOA, NFSd, No:1362, s.181.

³¹⁶ BOA, NFSd, No:1362, s.185.

³¹⁷ BOA, NFSd, No:1362, s.190.

³¹⁸ BOA, NFSd, No:1362, s.195.

³¹⁹ BOA, NFSd, No:1362, s.201.

³²⁰ BOA, NFSd, No:1362, s.206.

³²¹ BOA, NFSd, No:1362, s.209.

³²² BOA, NFSd, No:1362, s.215.

³²³ BOA, NFSd, No:1362, s.217.

³²⁴ BOA, NFSd, No:1362, s.225.

³²⁵ BOA, NFSd, No:1362, s.227.

³²⁶ BOA, NFSd, No:1362, s.231.

Mahalle-i Dovdomoz Der Karye-i Mihanya ³²⁸	9	22	6	42
Şeytan ³²⁹	28	30	19	93
Şahin Burgaz ³³⁰	6	34	7	56
			Toplam	2306

Tablo 23: Kapıdağ Gayrimüslim Köyleri

2.5. Bandırma'ya Göç ve İskan

İncelediğimiz dönem içerisinde XIX. yüzyılda göç almaya başlayan Bandırma'ya daha çok Rusya'nın baskısından kaçan Nogaylar, Kırım Türkleri ve Çerkeslerin göç ettikleri anlaşılmaktadır.

1859'dan sonra Osmanlı Devleti'ne yoğun şekilde göç olduğundan devlet Muhacir Komisyonu kurmak zorunda kalmıştır.³³¹ Bu komisyon, göçmenlerin nerede barınacaklarını, bunlara verilecek arazinin tespitini, ne kadar yardım yapılacağını tetkik eder ve buna göre göçmenlerin iskanlarını gerçekleştirirdi.³³²

Artan göçlerle gelen halkın süratle yerleştirilmesi gerekiyordu. İskan sırasında insani duyguların incinmemesi, zorlukların yaşanmaması adına belgelerde hüsn-i iskan yazmaktadır. Yani görevlilerden halkın güzel bir şekilde yerleştirilmesi istenmiştir.³³³ Bu açıdan devlet kalıcı yerleşecek olanlara arazi yardımının yanında ev de inşa etmiştir.³³⁴ Bandırma'da muhacirler tarım hayatına da dahil edilmiştir. Devlet, göçle gelip yerleşen bu kalabalık gruplardan zirai alanda istifade etmek istemiş ve kendilerine ürün yetiştirmeleri için yer vermiştir.³³⁵

Ayrıca devlet göçmenlere yarımşar kıyye nan yani yarım kilodan 100gr fazla ekmek vermiştir. Bandırma'ya yapılan göçlerle alakalı belgelerin ilki 1861 yılına aittir. Belgelerde Bandırma ve çevresine yerleşmek isteyen muhacirlere ait birçok işlem yapılmıştır. Kırım muhacirlerinden Hoca Selamet Efendi liderliğinde 10 hane

³²⁷ BOA, NFSd, No:1362, s.237.

³²⁸ BOA, NFSd, No:1362, s.240.

³²⁹ BOA, NFSd, No:1362, s.265.

³³⁰ BOA, NFSd, No:1362, s.251.

³³¹ a.g.m.,s.216.

³³² a.g.m.,s.217-218.

³³³ a.g.m., s.22.

³³⁴ a.g.m.,s.23.

³³⁵ BOA, DH, MKT, No:1717/74, 21 Şaban 1307/ 12 Nisan 1890.

ve 42 kişiden oluşan grup, 1861'de Bandırma'ya iskan edilmiştir.³³⁶ 29 Mayıs 1862 tarihli başka bir vesikada Bandırma'ya 15 hane ve 79 nüfustan mürekkep Kırım Türkü gelmiştir.³³⁷

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra yoğun şekilde gerçekleşen göçlerden Bandırma'nın da payını aldığı ortaya çıkmaktadır. Buna göre 8 Ağustos 1881 tarihli vesikada Bandırma ve mahallelerinde 2 bin Batum muhacirinin bulunduğu ve yerleştirilmeleri gerektiği bilgileri verilmiştir.³³⁸

Kırım'dan Bandırma'ya gelenler arasında Kayıhan boyundan Giray ailesi de bulunmaktadır.³³⁹ 21 Mayıs 1911 tarihli bir belgeye göre Bandırma'ya, Kazaklardan da göç edenlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Vesikada Rusya'ya dönmek isteyen Kazakların (bunların içinde askerlik hizmeti yapanların dahi) isteklerine olumlu cevaba müsteniden avdetlerine izin çıkmıştır.³⁴⁰

Bandırma'ya göç etmiş olan etnik gruplardan bir başkası da Çerkeslerdir. Kafkasya halklarından olan Çerkeslerin Anadolu'ya göçleri, Şeyh Şamil'den sonra kitlesel olarak gerçekleşmiştir.³⁴¹ Çerkes direnişinin mağlubiyetle neticelenmesinin ardından Çarlık iki yol önermiştir: Birincisi savaş esiri sıfatıyla iç kısımlara sürgün , ikincisi Osmanlı Devleti'ne göç.³⁴² Aksi takdirde kalanlar Osmanlı Devletine karşı orduda savaacaktır.³⁴³ Durum böyle olunca Çerkesler Müslüman oluşları hasebiyle Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmışlardır.

5 Ağustos 1879 tarihli bir vesikaya göre Çerkesler, 93 Harbi'nin ardından Silivri'nin Ali Paşa Köyü'nden İzmir ve Bandırma taraflarına göç etmişlerdir.³⁴⁴ 18 Eylül 1881 tarihli başka vesikaya göre Çerkesler Bandırma'nın Yağmurlugöl mevkiine de yerleştirilmiştir.³⁴⁵

³³⁶ BOA, A, MKT, MHM, No:228/80, 12 Muharrem 1278/20 Temmuz 1861. s.1.

³³⁷ BOA, A, MKT, UM, No:569/83, 30 Zilkade 1278/ 29 Mayıs 1862, s.1.

³³⁸ BOA, DH, MKT, No:1337/43, 12 Ramazan 1298/ 8 Ağustos 1881, s.1.

³³⁹ BOA, DH, MKT, No:2597/124, 29 Zilkade 1319/9 Mart 1902, s.1.

³⁴⁰ BOA, MV, No:152/52, 22 Cemaziyelevvel 1329/21 Mayıs 1911.

³⁴¹ Özkiraz, Çetin, a.g.m., s.13.

³⁴² a.g.m., s.12.

³⁴³ a.g.m., s.13.

³⁴⁴ BOA, ŞD, No:690/ 24, 16 Şaban 1296/5 Ağustos 1879, s.1.

³⁴⁵ Telgraf, BOA, Y, MTV, No:27/113, 23 Şevval 1289/18 Eylül 1881, s.2.

1889 yılında Bandırma mahalle ve köylerinde 19.466 adet muhacir bulunmaktadır.³⁴⁶ Bu muhacirlerden, etnik kimliği belli olanların, iskan edildikleri mahalle ve köyler tabloda gösterilmiştir.

ÇERKES	GÜRCÜ	DAĞISTANLI	KIRIM-TATAR
Ateş Baba Balıklıdere Çakırcı Kepekler Kızık Rumiye Uşaklar	Mane	-	Edincik Hamidiye Kayalı Seferali
<u>Rum Köyleri</u>	<u>Rum Köyleri</u>	-	-
Çavuş Darıca Dirit Dura Elgısı Eski Çatal Hacı Pagon Hamamlı Kayaca Kızılkilise Salur Süleymanlı	Doğancı Kumabaş	-	-
<u>Yeni Köyler</u>	<u>Yeni Köyler</u>	<u>Yeni Köyler</u>	<u>Yeni Köyler</u>
Cedid-i Kulak Değirmenboğazı Hacı Aslan Hacı Yakup Hamidiye Kazakları Karaçallık Melni Ilıcaboğazı Sultaniye Ziraat-i Cedit	Hamidiye Mesudiye	Dumbriz Garafe İrşdiye	Melni

Tablo 24: Etnisite Bazlı Muhacir Köyleri

³⁴⁶ Cetvel, 1889 yılı baz alınarak tanzim edilmiştir., BOA, Y. MTV, No:60/108, 20 Zilkade 1309/16 Haziran 1892.

Bandırma Kazası'nda, en fazla göç alan nahiyelerden Manyas önde gelmektedir ki bu konuda kendi nüfusundan fazla olarak göçmen barındırdığı 16 Haziran 1892 tarihli vesikada belirtilmiştir.³⁴⁷

Çerkeslerin ise çeşitli nedenlerden dolayı Osmanlı ülkesine uyum sağlayamadıkları, vesikalardan edinilen bilgiler doğrultusunda, somut bir gerçektir. Bununla ilgili gerek yerel halk ile gerekse devlet ile bazı problemler ortaya çıkmıştır.³⁴⁸ Hatta Çerkeslerden kaynaklanan birtakım menfi olayların Bandırma'da infiale yol açtığı da olmuştur.

³⁴⁷BOA, Y, MTV, No:63/108, 20 Zilkade 1309/16 Haziran 1892 s.3.

³⁴⁸ Zühal Koç, "Balkan Muhacirleri'nin Bandırma'ya İskanları ve Karşılaştıkları Sorunlar", (Editör: Ulaş Töre Sivrioğlu), Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi, Dora Yayıncılık, Bursa, 2018, s.286.

III.BÖLÜM: BANDIRMA 'NIN İKTİSADİ YAPISI

3.1.Ticaret ve Sanayi

Osmanlı ticari hayatına girmeden önce, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda ekonomisini alt üst eden Avrupa'nın ticarete nasıl bir atak sergilediği üzerinde durulması gereken bir noktadır. Çünkü Avrupa, günümüze kadar devam eden uluslararasılaşmaya önem vermiştir.³⁴⁹ Tarihi süreç içerisinde pek çok devletle ticari sözleşmeler gerçekleştirmiş hatta dünyanın pek çok yerinde ekonomik bölgeler oluşturmuşlardır. Avrupa ulusları, üzerinde güneş batmayan ticari imparatorluklar inşa etmek üzere birbirleriyle yarışmışlardır. Ancak bunların temelinde teknolojiye önem vermeleri ve mevzubahis amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik teknik meselelere inmeleri yatmaktadır.³⁵⁰ Bu sayede uzun mesafelere dayanabilecek gemiler yapmışlar ve teknikte uzmanlaşarak ekonomilerine hizmet edecek atölyeler oluşturmuşlardır.³⁵¹ Bu atölyeler XIX. yüzyılda yerini fabrikalara ve uluslararası ticari kumpanyalara bırakarak gelişme göstermiştir.

Tekamül eden Avrupa iktisadi hayatı neticesinde Avrupalılar da diğer uluslardan daha medeni olduklarını taşıyan bir karakter hasıl olmuştur.³⁵² Hatta eski kolonici kent devletlerinden mürekkep İtalya Krallığı, 1911'de Trablusgarp'ı uygarlık götürme bahanesiyle hakimiyet kurmuştur. Akdeniz devleti olmak isteyen Fransa'nın Cezayir'i 1830'da topraklarına katması³⁵³, okyanus ötesinde ise Hollanda Krallığı'nın XX.yüzyıla kadar süren Endonezya'daki³⁵⁴ varlığı, Portekizce'nin hala resmi dil olduğu Makao'nun³⁵⁵ tarihi ve siyasi özerkliği, Birleşik Krallığın Hindistan'daki nüfuzunun pekişmesi için İmparatorluk yolu güzergahındaki devletlere müdahalesine binaen 1882 de Mısır'ı³⁵⁶ topraklarına katması, birbirlerinden ekonomik üstünlük adına gerçekleştirdikleri faaliyetlerinden sadece birkaçıdır.

³⁴⁹Şerife Yorulmaz, "Osmanlı Liman Şehirlerinde Yabancı Tüccar ve Levantenler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları., Ankara, 2002, s.283,284.

³⁵⁰ a.g.m., s.284.

³⁵¹ Riamondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, (Çev. Hilmi İnal), E Yayınları, İstanbul, 2000, s.15.

³⁵² a.g.e., s.17.

³⁵³ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, s.124.

³⁵⁴ Luraghi, a.g.e.,s.140.

³⁵⁵ Luraghi, a.g.e.,s.173-174.

³⁵⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, s.97.

Avrupa uluslarına bir bütün olarak bakıldığında Osmanlı, Avrupa ile sınırdaş olduğundan büyük devletlerin ilk uğradığı ülke olmuştur. Devlet XIX. yüzyılda pek çok savaş geçirmiştir. Özellikle Rusya ile yapılan savaşlarda devlet Avrupa'nın desteğini almak zorunda kalmıştır.³⁵⁷ Bunun neticesinde Avrupa ülkelerinin, hassaten Birleşik Krallığın askeri ve mali desteğine karşılık kendilerine ticari imtiyazlar verilmiştir.³⁵⁸ Bu kapsamda Bandırma'da 27 Nisan 1826 tarihli vesikaya göre Avusturyalı Moise d'Lazaro Franko'ya ticaret yapması için izin verilmiştir.³⁵⁹

Bandırma'da ticarete önderlik eden kuruluş Bandırma Ziraat, Ticaret Odası'dır. Ziraat ve Ticaret Odası salnamelere göre 1888 yılından itibaren faaliyettedir.

1888 ³⁶⁰	Reis Eşref Efendi	
	Çarpanalı Hasan Efendi	Hafız İsmail Efendi
		Mateos Efendi
1889 ³⁶¹	Reis Musa Kazım Efendi	
	Çarpanalı Hasan Efendi	Hafız İsmail Efendi
	Laz Mustafa Ağa	Kâtip Abdürrahim Efendi
1892 ³⁶²	Reis Musa Kazım Efendi	
	Çarpanalı Hasan Efendi	Hafız İsmail Efendi
	Laz Mustafa Ağa	Kâtip Abdürrahim Efendi
1893-1895 ³⁶³	Reis Musa Kazım Efendi	
	Mustafa Efendi	Hafız İsmail Efendi
	Kâtip Abdürrahim Efendi	Hasan Efendi
1896-1897 ³⁶⁴	Reis Eşref Bey	
	Aziz Paşazade Mustafa Efendi	Saatçi Ethem Efendi
	Kirlos Efendi	Agopcan Efendi
	Kâtip Şevket Efendi	Hacı İbrahim Efendi
1898 ³⁶⁵	Reis Tırnovalı Süleyman Efendi	
	Aziz Paşazade Mustafa Bey	Saatçi Ethem Efendi
	İzmirliyan Avonink Efendi	Sekrat İlyadi Efendi
	Uncu Avonink Efendi	Hacı Portakal Efendi

³⁵⁷ Şevket Pamuk, " Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.242.

³⁵⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.216.

³⁵⁹ BOA, AE, SMHD II, No:23/1442, 19 Ramazan 1241/27 Nisan 1826.

³⁶⁰ HVS, 1306/1888,s.197.

³⁶¹ HVS, 1307/1889, s.322.

³⁶² HVS, 1310/1892,s.264.

³⁶³ 1893 yılında Ticaret Odası ile birlikte Ziraat Odası eklenmiştir. HVS, 1311/1893, s.290.; 1312/1894,s.211; 1313/1895, s.273.

³⁶⁴ HVS, 1314/1896.,s.387.;1315/1897 yılında Kâtip Şevket Efendi memurlar arasında yoktur., 1315/1897, s.156-157.

³⁶⁵ HVS, 1316/1898.,s.228.

1902 ³⁶⁶	Reis Hacı İsmail Efendi	
	Mustafa Efendi	Ahmet Efendi
	Hafız İsmail Efendi	Tevfik Efendi
	Hacı Haşim Bey	Çilingiryan Kirkor Efendi
	Artin Efendi	Flibidi Efendi
	İstefanaki Efendi	Kâtip Haçator Efendi
1903-1904 ³⁶⁷	Reis Hacı Haşim Efendi	
	Flibidi Efendi	Müftüzade Tevfik Efendi
	Hacı Gezeryan Avonink Efendi	Ahmet Efendi
	Çilingiryan Kirkor Efendi	İstefanaki Efendi
	Kâtip Mehmet Efendi	
1905 ³⁶⁸	Reis Hacı Hafız Mehmet Sadık Efendi	
	Kirlos Efendi	Hacı İsmail Efendi
	Kâtip ve Sandık Emmini Ahmet Efendi	Bedros Efendi
1906-1907 ³⁶⁹	Reis Hacı Hafız Mehmet Efendi	
	Osman Efendi	Hacı İsmail Efendi
	Kâtip Mehmet Fevzi Efendi	Bedros Efendi

Tablo 25: Bandırma Ticaret Odası Çalışanları

Ülkeye hariciden giren ve ülkenin mamülü olup dışa satılan ürünler, ticari hayatın bir parçasıdır. Bandırma'nın ithal ettiği ürünleri miktarlarıyla beraber salnamelerden ulaşmak mümkündür.³⁷⁰

Ürün Adı	Miktar
Şeker, pirinç, kahve, biber, kına, fıstık, dakik, kükürt, sabun, üzüm, incir, susam ve patates	65.251 çuval
İpek, şal, çuval, yapağı, Amerikan, alaca, bez, mensucât, manifatura sair hırdavat ve attariye	17.614 balya, bağ ve sanduk
Çay, mum, konyak, hurma, limon, portakal vesaire	8.378 sandukça, bağ, kab vesaire
Karfiçe, kurşun, çimento, kalay, çelik vesaire	22.183 sandıkça, bağ, varil vesaire
Makine edevâtı, çift aleti vesaire	654 kab, parça, aded
İspirto, katran, simya, makine, zeytin yağı, Arab sabunu, Revgan-ı gaz vesaire	1897 fiçi ve varil
Boya, revgan, zeyt vesaire	601 varil, batman ve tulum
Tehi damacana ve bilgi taşı	107 aded

³⁶⁶ 1898-1902 arası salnamelerde kayıt bulunmamıştır. 1902 kaydında Ticaret ve Ziraat Odası birlikteliği yoktur.. HVS, 1320/1902, s.316.

³⁶⁷ HVS, 1321/1903, s.324, 1904 kaydında Ziraat Odası ile beraber yazılmıştır., 1322/1904, s.302.

³⁶⁸ HVS, 1323/1905, s.314.

³⁶⁹ 1906 kaydına Ziraat Odası da eklenmiştir. HVS, 1324/1906, s.512; 1325/1907, s.564.

³⁷⁰ HVS, 1324/1906, s.520.

Revgan-ı gaz, katran vesaire	47.104 sandık ve teneke
Maden kömürü	8.565 cedid kantar
Kereste	241.182 aded
Kiremit, tuğla, desti, yağ bardağı, mermer vesaire	348.309 aded
Harnup	40.918 kg
Demir, saç, ham	769.028 kg
	Yekun 1.571.791

Tablo 26: Bandırma'nın İthal Ettiği Ürünler

Bandırma'nın ihraç ettiği ürünler ise şunlardır:³⁷¹

Mısır, alef, nohut, bakla, ceviz, fasulye, susam, keten, hardal tohumu ve hububât vs.	27.212 çuval
Kuru bakla	9.387.130 kg
Ham borasit madeni	9.476.800 kg
Alef, şair, mısır, hinta vesair hububat	192.301 kg, 584.458 kg
Kepek	1.990 çuval, 79.501 kilo dökme
Yumurta	7.447 kafes ve sandık
Tavuk ve kuş	3.634 kafes
Koyun, kuzu, keçi ve oğlak	189.507 re's
Kara sığır, manda, beygir, katır ve merkep	8.351 re's
Dakik	17.045 çuval
Koyun, keçi, sığır, camus ve deri (yaş ve kuru)	408 balya ve çuval
Yapağı, keçi kılı ve penbe ham	501 çuval
Boynuz	35 çuval
Envai tuzlu balıklar, havyar, tuzlu peynir ve zeytin	1.979 mahlut kab
İlgın ağacı (gez)	9.895 kg
Afyon	168 sepet
Kabak çekirdeği	168 çuval
Su kireci	772 çuval
Koza	275 harar
Halı, seccade ve urgan	13 bağ
Bal mumu, sülük, soğan vesaire mahlut eşya	461 kab
Sade yağı, konyak, ve şarap	600 varil, teneke, fiçı ve hasır
Meyve ve sebze	709 fiçı
Ceviz kütüğü, döven ve meşe tahtası	5011 aded
	Yekun: 20.004.044

Tablo 27: Bandırma'nın İhraç Ettiği Ürünler

³⁷¹ HVS, 1324/1906, s.521.

Salnamedeki veriler analiz edildiğinde gerek ithalatta gerekse ihracatta tasnif, türden ziyade miktar üzerinden kaydedilmiştir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin kullandığı ölçü birimlerinin çok çeşitli olduğu görülmektedir.1 Bağ birimi, 1 okka geldiğine göre ağırlığı 1.283 gramdır.³⁷².

Gerek salnamelerden gerekse vesikalardan Bandırma'nın iktisadi ve sanayi unsurları hakkında veriler elde edinilebilmektedir. 1870 yılı *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'ne* göre Bandırma'da bağlı olduğu Hüdavendigâr vilayetinin en güzel hasırları imal edilmekteydi.³⁷³ Bu hasırlar imal edilirken Manyas Nahiyesi'nin Kuşgölü kenarındaki sazlıklarından da istifade edilirdi.³⁷⁴ Ayrıca Bandırma'da kaliteli havyar (balık yumurtası) yetiştiriciliği yapılır ve Bandırma Limanı'ndan devletin çeşitli yerlerine ihraç edilirdi.³⁷⁵ Bandırma'da imal edilen ürünlerin yanında gömleklik pamuk bezi, tabaklanmış deri (sahtiyan) ve meşin de vardır.³⁷⁶

Bandırma ticaretinde yalnızca merkez ve Manyas nahiyesinin değil Edincik'in de yeri vardır. Edincik Nahiyesi'nde 2 han, 3 fırın, 7 yağhane, 1 debbağhane, 85 dükkan ve 11 mağaza bulunmaktadır.³⁷⁷

İktisadi hayatın bir başka unsuru olan panayır ve pazarların hem Bandırma'da hem de Bandırma'ya bağlı çeşitli nahiyelerde kurulduğu görülmüştür. Pazar ve panayırlar bir takım işleyişte birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü panayırlar merkezce, pazarlar ise yerel olarak ihdas edilirdi. Bunun yanında panayırlar pazarlara göre daha geniş katılımlı, yabancı tüccarların da gelebildiği adeta bir fuar niteliğinde ve günlerce süren bir etkinliktir. Bandırma Kazası'na bağlı Manyas Nahiyesi'nde meşhur Kuş Panayırı düzenlenirdi. Beş gün süren bu panayır, her yıl 20 Mayıs günü kurulurdu.³⁷⁸ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname'*ye göre 20 Mayıs dışında da bir panayır düzenlenirdi. Çünkü burada diğerinden farklı olarak *Rûz-ı Hızır* yani Hıdrellez'in otuz birinci günü olarak yazılmıştır. Önceki ile aynı ada sahip bu panayırın özelliği hayvan alım satımına mahsus olmasıdır. Bu panayırdan toplanan

³⁷² Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s.12.; Okka için bkz. Develioğlu, a.g.e., s.1303.

³⁷³ HVS, 1287/1870, s.158.

³⁷⁴ HVS, 1316/1898, s.406.

³⁷⁵ HVS, 1287/1870, s.158.

³⁷⁶ HVS, 1316/1898, s.406.

³⁷⁷ HVS, 1316/1898, s.407.

³⁷⁸ HVS, 1289/1872, s.109.

vergi, 40-50.000 kuruşa yakındır.³⁷⁹ Bandırma merkezinde ise günümüzdekilere benzer, Cuma günleri bir pazar kurulurdu. Günümüzde de Bandırma'ya tabi olan Edincik'teki pazar, Perşembe günü kurulurdu.³⁸⁰

Bandırma tüccarı hakkındaki istatistiklerden biri de 1845 yılında tahrir edilmiş olan Türk ve Gayrimüslimlerin karışık tutulduğu, nüfus defteridir. Deftere göre Bandırma'daki Türk tüccar sayısı 3, esnaf sayısı 282'dir. Rum tüccar sayısı 2, esnaf sayısı 269, Ermeni tüccar sayısı diğerlerinin yaklaşık 4 katı olarak 13'tür.³⁸¹ Esnafı ise 229 kişidir.³⁸²

Tüccar sayısı ile ilgili bilgi veren bir başka defter 1882 yılında tahrir edilmiş olanıdır. Deftere göre Müslümanlar adına 6 mahalle ve 2 köy kaydedilmiştir.³⁸³ Haydar Çavuş Mahallesi'nde 82 adet esnaf, 1 tüccar; Dere Mahallesi'nde 5; Çalçı Mahallesi'nde 25; Hacı Yusuf Mahallesi'nde 8, Paşamescit Mahallesi'nde 29; Sığıryolu Mahallesi'nde 70 ve Yenice köyünde 2 esnaf bulunmaktadır.³⁸⁴

Bandırma ticareti için bir diğer unsur, dokuma (mensucât) fabrikalarıdır. Esasında sadece Bandırma'nın değil bu havalinin de içinde bulunduğu bölge dokuma ve özellikle ipek için önemli bir bölgedir. Buralarda imal edilen kumaşlar Avrupa'ya götürülüp satılırdı.³⁸⁵ Karal, fes fabrikalarının Abdülmecit zamanında kurulmaya başladığını belirtirken, devletin o zamana kadar fes kumaşını harici ülkelerden temin ettiğini de hatırlatmıştır.³⁸⁶ Ferik Muhittin Paşa önce bir ipek fabrikası kurmayı düşünmüş ve üç ay sonra da Bez, Fes ve Çuha Fabrikası adıyla işletmeyi açmıştır. Ferik Muhittin Paşa'ya fabrika için 25 sene müddetle, izin verilmiştir. Fabrikanın nasıl yapılacağı; müteahhit ve devlet arasında mukavele yapılarak belirlenmiştir.³⁸⁷ Bunun yanında fabrika yerli bir komandit şirketi ile yapılmak istenmiştir. Komandit

³⁷⁹ Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.98.

³⁸⁰ HVS, 1288/1871, s.110.

³⁸¹ BOA, NFSd, No:1371,1256/1840.

³⁸² BOA, NFSd, No:1371,1256/1840.

³⁸³ Defterin kenarları tahribat nedeniyle kopmuş olduğundan bazı mahallelerin verileri eksiktir.BOA, MADd, No:22391, 1300/1882.

³⁸⁴ BOA, MADd, No:22391,1300/1882.

³⁸⁵ HVS, 1290/1873, s.127.

³⁸⁶ Karal, Osmanlı Tarihi , C. VI, s.241,242.

³⁸⁷ BOA, İ, İMT, No:3/11, 5 Ramazan 1319/16 Aralık 1901.

şirket, kısıtlı sayıda sermayedârlar ile gerçekleşen ve büyük meblağlı bir projede miktarları belirlenen pay sahiplerinin olduğu bir şirket çeşididir.³⁸⁸

Bandırma'da inşa olunan bu fabrikanın, mukavelesinin maddeleri özetle şunlardır:³⁸⁹

Bir taraftan Devlet-i Aliye namına hareket iden Ticaret ve Nafia Nazırı ve diğer taraftan Mihaliç'te halı için ipek imaline mahsus bir fabrika tesisi müteahhid Muhittin Paşa arasında aşağıdaki maddeler kararlaştırılmıştır.

1 Madde: Hüdavendigâr Vilayeti dahilinde Mihaliç kazasıyla Bandırma kazasına münhasır olmak üzere ipek üretimine mahsus bir fabrika kurulması için Muhittin Paşa'ya 25 sene müddetle imtiyaz verilmiştir..

2. Madde: Verilen imtiyaz evvelce mevcut olan fabrika ve atölyeleri kapsamayacaktır..

3. Madde: Fabrikanın kurulmasından sonra Mihaliç ve Bandırma kazaları dahilinde 25 sene içinde başka bir girişimci tarafından bu tür bir fabrikanın açılmasına izin verilmeyecektir. İmtiyaz sahibinin, fabrika yerini seçmede görüşü de dikkate alınacaktır.

4 Madde: Müteşebbis bir sene içinde fabrikayı faaliyete geçirmek için 27.600 lira sermayeli bir komandit şirket kuracak ve iki sene içinde de inşaata başlayacak ve takip eden iki sene içinde bitirmekle yükümlüdür. Bu işlemler için 700 lira depozito verecektir. Bu süre sonunda taahhüdünü yerine getirmemezse imtiyaz fesh olunacaktır.

5. Madde: Fabrika için yurtdışından getirilecek alet ve edevat ile inşaat malzemesi gümrük vergisinden muaf olacaktır.

6. Madde: Fabrika sahibi ürettiği ürünleri eğer askeri makamlara satarsa piyasa fiyatı üzerinden %5 indirim yapacaktır.

³⁸⁸ Ramazan Balcı, İbrahim Sırma, Memalik-i Osmaniye'de Anonim Şirketleri, Ekonomi ve Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2012, s.39.

³⁸⁹ BOA, İ, İMT, No:3/11. 5 Ramazan 1319/16 Aralık 1901.

7. Madde: Fabrikanın makinist ve fen memurları dışındaki çalışanlar Osmanlı vatandaşı olacak ve fes giyeceklerdir.

8. Madde: Fabrika sahibi Darülaceze için yıllık 30 lira verecektir.

3.2. Tarım ve Hayvancılık

1887 yılı *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*'de Bandırma'nın yaklaşık 150.000 dönümden müteşekkil ormanı bulunmaktadır.³⁹⁰ Bu ormanda meşe ve gürgen ağaçları bulunmaktaydı. Bandırma Kazası'ndaki Karadağ ormanından kirce denen lika üretilir ve daha çok yakacak temin edilirdi. Ayrıca bu ormandan toplanan sumak yaprağı ihraç edilirdi.³⁹¹

Salnameye göre Bandırma köylerinde 60 baş manda, 130 baş öküz, 419 baş inek, 34 baş yük hayvanı, 274 at, 86 baş eşek, 1200 baş koyun, 991 baş keçi bulunmaktadır.³⁹² Bandırma'nın nahiyelerinden Manyas'ta ise 25700 baş camış, 39756 baş sığır, 12250 baş yük hayvanı 55 baş ise eşek bulunmaktaydı. Bandırma'nın Edincik Nahiyesi'nde ise 420 baş manda, 1247 baş öküz, 1582 baş kara sığır, 18 baş inek, 37 baş beygir, 556 baş yük hayvanı, 532 at, 5 katır, 314 eşek, 24.612 baş koyun ve 1.867 baş keçi bulunmaktadır.³⁹³

Güney Marmara iklimindeki Bandırma gerek konumuyla ve gerekse bitki örtüsüyle pek çok ürün için verimli bir yerdir. 1907 verilerine göre Bandırma'da; 2.344.000 dönüm arazi, 50 bin dönüm bağ, 100 bin dönüm bahçe, 6 bin dönüm bostan, 500 bin dönüm çayır bulunmaktadır.³⁹⁴ Bandırma'nın köylerinden Dutlimanı, Yenice ve Ermeni ile nahiyesi Kapıdağ'da zeytin ağaçları, dut bahçeleri ve bağlar bulunmaktaydı. Bandırma ve köylerinde zeytin ve zeytinyağı hem tüketilir hem de İstanbul ve civar kasabalara gönderilirdi.

³⁹⁰ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.73.

³⁹¹ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.73.

³⁹² *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.97.

³⁹³ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.99.

³⁹⁴ HVS, 1325/1907, s.517.

1899 yılında Bandırma’da 15 han, 15 yel değirmeni, 1 un fabrikası, 3 kârgir depo bulunmaktaydı.³⁹⁵

Sadece Bandırma’da üretilen buğday, arpa, bakla, alef, mısır, keten tohumu gibi zahire, senelik 21 bin tona ulaşmaktadır. Bunun 9 bin tonu iç pazara ve 12 bin tonu dış pazara sevk edilmekteydi. Dolayısıyla Bandırma, ürettiğinin çoğunu ihraç etmiştir. Bandırma Kazası’nın senelik mahsulâtı şunlardır:³⁹⁶

	Ton		Ton		Ton		Ton
Hınta	1452	Mısır	311.4	Yulaf	1143	Keten	132
Bakla	122.4	Nohut	45	Şair	750	Susam	86.4
Kapluca	147	Koza	30	Dakik	2400		
	Ton		Ton				
Üzüm	1576.86	Soğan	153.84				

Tablo 28: Bandırma’nın Senelik Mahsülleri

Manyas Nahiyesi’nde ise Bandırma Kazası’ndan farklı olarak tütün ve kenevir yetiştirilmiştir. Bandırma’ya bağlı nahiyelerden biri olan Kapıdağ’da imal edilenler merkez kazadaki ürünlerle aynı olması yanında üzüm mahsulünden yıllık 400 ton şarap cebresinden rakı yapılmıştır. Bu 400 tonun yarısından fazlası ihraç edilmiştir. Mezkur nahiyede senelik 6 bin ton zeytin imal edilir ve bunun bir kısmından yağ çıkarılırken diğer kısmı ise salamura yapıp İstanbul’a gönderilirdi.³⁹⁷ Edincik Nahiyesi’nde Bandırma’dan farklı olarak mercimek, kiraz, nar ve muşmula yetiştirilmiştir.³⁹⁸

Bandırma ve havalisinin ipek imali ve koza yetiştiriciliği bilinmektedir. En kaliteli kozaların bir kısmı Bursa ve Mudanya’ya bir kısmı ise daha önce mevzubahis olan Bandırma’daki ipek fabrikasına gönderilirdi.

Bandırma’da koza yetiştiriciliğinde Pastör usulü kullanılmıştır. XIX. yüzyılda en parlak devrini yaşamış kozanın Bursa başta olmak üzere pek çok üreticisi olmuştur.³⁹⁹ Ancak üretim her zaman olumlu sonuçlanmamıştır. Çünkü

³⁹⁵ HVS, 1317/1899, s.406.

³⁹⁶HVS, 1324/1906, s.518.

³⁹⁷ HVS, 1324/1906, s.519.

³⁹⁸ Karesi Vilayeti’ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.99.

³⁹⁹Mehmet Ali Yıldırım.” Osmanlı’da İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması”, *Turkish Studies*, C.VIII, Sayı V, Ankara, 2013, s.977.

yeterince zirai malumata sahip olunmadığı için böceklenme ve hastalık üretimi olumsuz etkilemiş ve kaliteyi oldukça düşürmüştür.⁴⁰⁰ Bunun önüne geçilmesi için asrın meşhur kimyageri Pastör'ün (Louis Pasteur), sağlıklı ipekböcekçiliği yetiştirme konusundaki tekniği, uygulanmıştır.⁴⁰¹ Pastör usulü, hastalıklı yumurtaların belirlenip ayrılması sağlıklı olanların ise muhafaza edilip sonraki yıl kullanılmasıdır.⁴⁰²

Bandırma ve çevresinde ipekböcekçiliğini inceleyen ve Montpellier Ziraat Okulu'nda tahsil gören Ziraat Müfettişi Kevork Torkomyan, 1891 ve 1892 yıllarında Bandırma'daki ipek böceği hakkında bir rapor tanzim etmiştir.⁴⁰³ Bu rapora göre Bandırma'nın ipekböcekçiliğine ait verileri şunlardır:

	1891 Senesi		1892 Senesi		1892 Senesinde Zuhur Eden Fazla Yahut Noksan	
	Miktar	Birim	Miktar	Birim		
Ecnebi Tohumu	6593	Ons	4801	Ons	1792	
Yerli Tohumu	8568	Ons	11709	Ons	3041	
Yekun Miktarı	15161	Ons	1641	Ons	1249	
Yaş Koza	31965	Kilo	46025	Kilo	14060	
Yarı Kuru Koza	11099	Kile	20876 ^{3/4}	Kile	9777 ^{3/4}	
Kuru Koza	15250	Kilo	13488	Kilo	1762	
Yaş ve Yarı Kuru ve Kuru Kozaların Yaşa Tahvili	166819	Kilo	259020	Kilo	92208	
Kozanın Bedeli	188.459	Kuruş	2.947.611	Kuruş	1.063.021	
1 Ons Yani 25 Gram Ecnebi ve Yerli Tohuma Vasıta Olarak İsbet Eden Yaş Koza Miktarı	Kilo	Gram	Kilo	Gram	Kilo	Gram
	11	-	15	800	4	500
1 Kilo Yaş Kozanın Fiyat Ortalaması	Kuruş	Santim	Kuruş	Santim	Kuruş	Santim
	11	30	11	-	-	30
Duyun-u Umumiye Varidat-ı Mahsusa İdaresi'ne Ait Öşür Bedeli	188459	Kuruş	294761	Kuruş	106302	
Ecnebiye İhraç Olan Yerli Tohum	-		-		-	

Tablo 29: 1891-1892 Bandırma'da İpekböcekçiliği

⁴⁰⁰ a.g.m., s.977.

⁴⁰¹ Mehmet Ali Yıldırım, "Duyun-u Umumiye İdaresinin Kurulmasından Sonra Osmanlı'da Kozacılığın (İpekböcekçiliğinin) Gelişimine Dair", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.X. Sayı XXII, Antakya, 2013, s.67.

⁴⁰² Cafer Çiftçi, "1837-1908 Sürecinde Bursa'da Koza Üreticiliği ve İpekli Dokumacılık Sektörü, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi", Sayı XXIV, Bursa, 2013, s.8.

⁴⁰³ Çiftçi, a.g.m., s.8.; BOA, ŞD, No:2623/ 18, 5 Rebiülevvel 1311/16 Eylül 1893.

Bandırma'da iplik- ipek fabrikasının dışında 2 adet de halı imalathanesi bulunmaktaydı.⁴⁰⁴ Üstelik bu halılar Kudüs dokuması (nesc) usulünde üretilir ve yabancı memleketlere gönderilmek için İstanbul'a irsal edilirdi. Bandırma'da halı dışında bölgenin sazlıklarından mamul hasırlar istihsal edilir ve bu hasırlar hem İstanbul'a hem de Tekirdağ'a (Tekfurdağı) sevk edilirdi.⁴⁰⁵

Bandırma'da tütün yetiştiriciliğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak Amerika'dan Bandırma'ya gönderilen kaçak sigara kağıtlarının satışı engellenmiştir.⁴⁰⁶ XIX. yüzyılın sonlarına doğru tütün ile ilgili her türlü işlerine 1883'te borçlar meselesi yüzünden kurulmuş olan Reji İdaresi bakıyordu.⁴⁰⁷ Reji İdaresi'nin Bandırma'da da bir şubesi vardır. Buna göre Bandırma Reji İdaresi Memurları şunlardır:

1887 ⁴⁰⁸	Müdür Osman Nuri Efendi Türkçe Kâtibi Mehmet Efendi Sandık Emni Mavri Efendi
1888 ⁴⁰⁹	Müdür Lenperlonco Türkçe Kâtibi İbrahim Fehmi Efendi Fransızca Kâtibi Sandık Emni Kiloni Efendi 7 Kolcu
1889 ⁴¹⁰	Müdür Mustafa Mülki Bey (Salise) Muhafaza Kâtibi İbrahim Fehmi Efendi Sandık Emni Kiloni Efendi 4 Kolcu Süvari, 3 Kolcu Piyade
1892 ⁴¹¹	Müdür Mustafa Mülki Bey (Salise) Kâtip İbrahim Fehmi Efendi Sandık Emni Korsko Efendi 4 Süvari Kolcusu
1893 ⁴¹²	Müdür Mülki Bey (Salise) Muavini İnşistaş Efendi Muhasebeci Amadoni Efendi

⁴⁰⁴ HVS, 1324/1906, s.518.

⁴⁰⁵ HVS, 1324/1906, s.518.

⁴⁰⁶ BOA, DH, MKT, No:2065/ 35, 3 Recep 1311/10 Ocak 1894.

⁴⁰⁷ Melda Yaman Öztürk, Nuray Ertürk Keskin, "Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı XXXVII, 2003, s.95.

⁴⁰⁸ *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.94.

⁴⁰⁹ HVS, 1306/1888, s.199.

⁴¹⁰ HVS, 1307/1889, s.318.

⁴¹¹ HVS, 1310/1892, s.265.

⁴¹² HVS, 1311/1893, s.291.

	Satın Alma Memuru Corci Efendi Muhafaza Memuru İbrahim Bey
1894-1895 ⁴¹³	Müdür Mülki Bey (Salise) Muavini İnşistaş Efendi Muhasebeci Amadoni Efendi Satın Alma Memuru Corci Efendi Muhafaza Memuru İbrahim Bey
1896-1897 ⁴¹⁴	Müdür Mülki Bey (Salise) Muavini Yorgi Efendi Muhasebeci Amadoni Efendi Satın Alma Memuru Corci Efendi Muhafaza Kâtibi İbrahim Bey
1898-1899 ⁴¹⁵	Müdür Servet Bey (Mütemayiz) Muhafaza Müdürü Hasan Bey Muhafaza Kâtibi Hacı İbrahim Efendi Satın Alma Memuru Yorgi Efendi Muhafaza Kâtibi İbrahim Bey Muhasebeci İnstaş Tarandeflidis Efendi Muhasebeci Memuru Sovaplos Efendi Muhafaza Kâtib-i Sanisi Osman Efendi
1900 ⁴¹⁶	Müdür Servet Bey (Mütemayiz) Muhafaza Müdürü Hasan Bey Muhafaza Kâtibi Hacı İbrahim Efendi Ziraat Kâtibi Osman Efendi Muhasebeci İnstaş Tarandeflidis Efendi Satın Alma Memuru Yorgi Efendi
1901 ⁴¹⁷	Müdür Servet Bey (Mütemayiz) Muhasebeci Köbe Kostantin Efendi Kontrol Memuru Akif Bey Dava Vekili Muhafaza Kâtibi Hacı İbrahim Efendi Muhafaza Kâtibi Osman Efendi Muhafaza Memuru Hüseyin Efendi Anbar ve Ziraat Memuru Karakiço Efendi Satın Alma Memuru Petri Efendi
1902 ⁴¹⁸	Müdür Akif Bey Muhasebeci Köbe Kostantin Efendi Dava Vekili Muhafaza Kâtibi Hacı İbrahim Efendi Muhafaza Kâtibi Osman Efendi Muhafaza Memuru Hasan Bey Anbar ve Ziraat Memuru Karakiço Efendi Satın Alma Memuru Petri Efendi

⁴¹³ HVS, 1313/1895, s.274-275.

⁴¹⁴ HVS, 1314/1896, s.389.; 1315/1897,s.158.

⁴¹⁵ HVS, 1317/1899, s.315.

⁴¹⁶ HVS, 1318/1900, s.311.

⁴¹⁷ HVS, 1319/1901, s.324.

⁴¹⁸ HVS, 1320/1902, s.317-318.

1903 ⁴¹⁹	Müdür Akif Bey Muhasebeci Kolya Kostantin Efendi Anbar ve Ziraat Memuru Karakiço Efendi Satın Alma Memuru Petri Efendi İdare-i Mahsusa Acentası Rasim Bey
1904 ⁴²⁰	Müdür Akif Bey Muhasebeci Kolya Kostantin Efendi Anbar ve Ziraat Memuru Karakiço Efendi Satın Alma Memuru Petri Efendi
1905 ⁴²¹	Müdür Akif Bey Muhasebeci Anastas Trandaflidis Efendi Muhakemat Memuru Emin Efendi Satın Alma Memuru Petri Efendi
1906 ⁴²²	Müdür Akif Bey Muhasebeci İnstaş Trandaflidis Efendi Anbar ve Ziraat Memuru Yorgi Karakiço Efendi Muhakemat Memuru Hasan Fehmi Efendi Satın Alma Memuru Petri Efendi
1907 ⁴²³	Müdür Mehmet Necip Bey Muhasebeci Hristo Ditriyadis Efendi Muhasebeci Muavini Orkatidis Efendi Anbar Memuru Kalayos Efendi Mihman Zografos Efendi Muhafaza Kontrol Memuru Yusuf Bey Satış Memuru Sovaplos Efendi Ziraat Kontrol Memuru Hasan Bey Muhakemat Memuru Hasan Fehmi Efendi Kantar Kâtibi Petro Efendi

Tablo 30: Bandırma Reji İdaresi Çalışanları

3.3. Bandırma'da Bankalar

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ortalarına kadar kendi iç piyasasına hükmedebilmiştir. Bankaların kurulma aşaması, Osmanlı'nın içine düştüğü mali sıkıntılarının yoğun olduğu döneme denk gelmiştir. Bu mali sıkıntılardan biri de kaime yani kağıt para meselesidir. Osmanlı ekonomisi XIX. yüzyılın ikinci yarısına doğru kötü zamanlar geçiriyordu. Bu sıkıntılı durumun azalmasına yönelik olarak önce tağşiş yani sikkelerin ayarının düşürülmesi, sonra ise kaime denilen kağıt paraların

⁴¹⁹ HVS, 1321/1903, s. 325.

⁴²⁰ HVS, 1322/1904, s. 304.

⁴²¹ HVS, 1323/1905, s. 316.

⁴²² HVS, 1324/1906, s. 513.

⁴²³ HVS, 1325/1907, s. 565.

çıkarılması uygun görülmüştür.⁴²⁴ 1840'ta çıkarılan %12.5 faizli ilk kağıt paralar aslında bir çeşit iç borçlanmaydı.⁴²⁵ 1851'de düşük faizli olarak tekrar kaime çıkarıldı.⁴²⁶ Osmanlı Devleti'nin bu kaimenin yanında sahteleri de çıkarılınca 1862'de kaimelerin hepsi yakılmıştır.⁴²⁷ Sahte kaime basımı 1854'te Bandırma'da da görülmüştür. Bandırma'da daha çok kırmızı renkli yirmilik kaime piyasaya sürülmüştür.⁴²⁸

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesinde bankacılık faaliyeti yoktur.⁴²⁹ Bu tür işleri sadece ticaretle uğraşan Gayrimüslim bankerler yapardı⁴³⁰ Bunun yanında Müslümanlar faiz meselesinden dolayı bu tür icraata sıcak bakmamışlardır.⁴³¹ Ancak Osmanlı'nın para sıkıntısı bankaların kurulması ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaç özellikle Kırım Savaşı esnasında ortaya çıkmıştır.⁴³²

İlk defa 1847'de kurulan Banque de Constantinople'ün tutunamaması üzerine yeni bir banka kurulması kararlaştırılmıştır. Bu yeni banka ise 1863'te kurulan Osmanlı Bankası'dır.⁴³³

Osmanlı Bankası'nın Bandırma'da da bir şubesi bulunmaktadır. Bu şubenin tam olarak ne zaman açıldığı tespit edilememiştir. 24 Eylül 1908 tarihli bir belgede Sultan II.Abdülhamit'in hasta ve düşkünler için kurmuş olduğu Darülaceze'ye aidat olarak gönderilen paranın Osmanlı Bankası'nın Bandırma şubesine yatırıldığı belirtilmiştir.⁴³⁴

Bandırma'da Ziraat Bankası'nın da bir şubesi vardır. 1888 de kurulan Ziraat Bankası devletin ilk milli bankasıdır. Ziraat Bankası'nın Bandırma şubesi, Bandırma

⁴²⁴ Kopar-Yolun, a.g.m., s.337-338.

⁴²⁵Kopar-Yolun, a.g.m., s.338.

⁴²⁶ Kaya Bayraktar, "Osmanlı Bankasının Kuruluşu", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C III, Sayı II, 2002, s.73.

⁴²⁷ Murat Çiftçi, Recep Seymen, "Osmanlı Kaimeleri'nin Halktan Kabul Görmemesinin Nedenleri (Hayek-Gellner -Keyder Üçlemesiyle Bütünsel Sentez)", Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C. IX, Sayı I, 2012, s.960.

⁴²⁸ BOA, A, MKT, MHM, No:59/90, 3 Safer 1271/26 Ekim 1854.

⁴²⁹Selim Erdoğan, "Türkiye'de Bankacılığın Tarihi Gelişimi", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1993, Sayı VI, s.484.

⁴³⁰ a.g.e., s.10.

⁴³¹ Adem Anbar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile Finansal Entegrasyonu", Sayı LXXXIV, 2009, s.26.

⁴³² Karal, Osmanlı Tarihi, C. VI, s.210.

⁴³³ Akgüç, a.g.e., s.11.

⁴³⁴ BOA, DH, MKT, No: 2615/ 60, 27 Şaban 1326/24 Eylül 1908.

Hükümet Konağı'nda faaliyet göstermiştir.⁴³⁵ Bandırma adına tespit edilen banka memurları şunlardır:

1888 ⁴³⁶	Reis Varnalı Mahmut Şevket Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi	
	Çarpanalı Eşref Efendi	Hafız İsmail Efendi
	İbrahim Kemal Bey	Hafız Mehmet Hilmi Efendi
	Yanaki İliya Ağa	Hasan Hüsnü Efendi
1889 ⁴³⁷	Reis Varnalı Mahmut Şevket Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Çarpanalı Hasan Efendi	İsmail Efendi
	Abdülkadir Efendi	Hafız Mehmet Efendi
	Kozma Mihayilov	Hafız Mehmet Hilmi Efendi
	Hasan Hüsnü Efendi	
1892 ⁴³⁸	Reis Hacı Mehmet Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Mehmet Efendi	Abdürrahim Efendi
	Abdülkadir Efendi	Hafız Mehmet Efendi
	Kozma Mihayilov	İsmail Efendi
1893 ⁴³⁹	Reis Hacı Mehmet Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Mehmet Efendi	Abdürrahim Efendi
	İsmail Ağa	Mehmet Efendi
1894 ⁴⁴⁰	Reis Hacı Mehmet Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Muavin Mehmet Efendi	Abdülkadir Efendi
	İsmail Ağa	Mehmet Efendi
1895 ⁴⁴¹	Reis Nuri Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Muavin Mehmet Efendi	AbdülkadirEfendi
	İsmail Ağa	Mehmet Efendi
	Tarik Kâtibi Muhsin Bey	Abdürrahim Efendi
1896-1897 ⁴⁴²	Reis Osman Nuri Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Muavin Mehmet Efendi	Hacı İbrahimEfendi
	Hacı İsmail Efendi	Mehmed Efendi

⁴³⁵ BOA, BEO, No: 1825/136803, 29 Zilhicce 1319/8 Nisan 1902.

⁴³⁶ HVS, 1306/1888, s.197.

⁴³⁷ HVS, 1307/1889., s.319.

⁴³⁸ HVS, 1310/1892., s.264.

⁴³⁹ HVS, 1311/1893, s.290.

⁴⁴⁰ HVS, 1312/1894., s.211.

⁴⁴¹ HVS, 1313/1895., s.273.

⁴⁴² HVS, 1314/1896, s.387.; 1897'de banka memurlarının arasına Tahsildar Mustafa Efendi katılmıştır.. 1315/1897, s.156.

	Tarik Kâtibi Ziya Bey	Abdürrahim Efendi
1898 ⁴⁴³	Reis Şevket Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Karabet Ağa	Muavin Mehmet Efendi
	Hacı İsmail Efendi	Mehmet Efendi
	Tarik Kâtibi Ali Bey	Abdürrahim Efendi
		Tahsildar Mustafa Efendi
1899 ⁴⁴⁴	Reis Şevket Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Hacı İsmail Efendi	Muavin Mehmet Vehbi Efendi
	Tahsildar Hafız Halil Efendi	İbrahim Efendi
	Tarik Kâtibi Ahmet Efendi	Mehmet Efendi
	Abdürrahim Efendi	
1900-1901 ⁴⁴⁵	Reis Şevket Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Hacı İsmail Efendi	Muavin Ziya Efendi
	Tahsildar Hafız Halil Efendi	Dadoryan Abraham Efendi
	Tarik Kâtibi Ahmet Efendi	Abdürrahim Efendi
1902-1903 ⁴⁴⁶	Reis Şevket Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi	
	Hacı İsmail Efendi	Muavin Ziya Efendi
	Muhasebe Kâtibi Muavini Ziya Efendi (Yunan Madalyası)	Dadoryan Abraham Efendi
	Tarik Kâtibi Ahmet Efendi	Abdürrahim Efendi
1904-1907 ⁴⁴⁷	Reis Şevket Efendi	
	Muhasebe Kâtibi Ömer Hilmi Efendi ⁴⁴⁸	
	Hacı İsmail Efendi	Tefvik Efendi
	Muhasebe Kâtibi Muavini Ziya Efendi (Yunan Madalyası)	Hacı İsmail Efendi
	Tarik Kâtibi Mustafa Efendi	Dadoryan Abraham Efendi

Tablo 31: Ziraat Bankası Bandırma Şubesi Memurları

⁴⁴³ HVS, 1316/1898, s.228.⁴⁴⁴ HVS, 1317/1899, s.312-313.⁴⁴⁵ HVS, 1318/1900, s.311; 1319/1901, s.322.⁴⁴⁶ HVS, 1320/1902, s.315; 1321/1903, s.324.⁴⁴⁷ HVS, 1322/1904, s.302; 1323/1905, s.314; 1324/1906, s.512; 1325/1907, s.564.⁴⁴⁸ 29 Ocak 1906 tarihli vesikaya göre Ziraat Bankası Kâtibi Ömer Hilmi Efendi'nin cami inşasına yaptığı yardımdan dolayı Mecidiye Nişanı ile lütuflandırılması istenmiştir., BOA, DH. MKT, No:1046/ 5, 3 Zilhicce 1323/29 Ocak 1906.

3.4. Madenler

En önemli doğal kaynaklardan biri olan madenler, Osmanlı Devleti coğrafyasında en fazla, Anadolu Türkiyesi kısmında bulunmaktadır. Bandırma Kazası, yeraltı kaynakları bakımından zengin bir bölgeydi. Bandırma'nın en fazla ihraç ettiği, madenler; kurşun, borasit, manganez, somaki taşı ve antimondur.⁴⁴⁹

Mevzubahis madenler, Bandırma Limanı vasıtası ile çeşitli yerlere ihraç edilirdi. Bandırma'daki madenlerin çoğunun, keşfedildikleri tarih net değildir. Ancak buradaki bor madeni, 1815 yılında meydana çıkarılmıştır.⁴⁵⁰ Bor madeninin yaklaşık 100 kadar minerali vardır.⁴⁵¹ Örneğin Pandermit, bor minerallerinden biridir.⁴⁵² Pandermitin her ne kadar kaynağı⁴⁵³ Bandırma'da olmasa da Bandırma Limanı vasıtasıyla dünyaya açıldığı için adını buradan almıştır.⁴⁵⁴

1907 *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'ne göre, Bandırma'nın Yenice köyünde krom madeni keşfedilmiş ve akabinde kazılara başlanmıştır.⁴⁵⁵ Ardından buradan çıkan kromun Avrupa'ya ihraç edilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁵⁶

Osmanlı'nın son yüzyıllarının karakteristik ruhu madencilik sektörünü de olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzlukların başında; yol yokluğu, maden işletmesi için yakıt temininde yaşanan aksaklık ve bilgisizlik gibi nedenler vardır.⁴⁵⁷ Bu nedenler Bandırma için de geçerlidir. Bandırma'daki yol sıkıntısı nedeniyle somaki taşı madeninin çıkarılması uzun süredir terkedildiğinden, 1862'de çözüm arayışına girilmiştir. Bursa Valisi Ahmet Vefik Paşa, madenin tekrar işletilmeye açılabilmesi, büyük gemilerin sahile yanaşabilmeleri için bozuk yolların tamiri ve bir iskelenin

⁴⁴⁹ HVS, 1291/1874, s.128.; *Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname*, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.406.

⁴⁵⁰ Reşit Şahin Allahverdi, Yavuz Tansoy Yıldırım, "Türkiye'de Kurulan İlk Özel Maden Şirketleri: Özdemir Antimuan Madenleri Limited Şirketi Örneği ve Aile İşletmelerinde Sürdürülebilirlik", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XV, 2013, s.185.

⁴⁵¹ Gökhan Sertkaya, *Kolemanit Atıklardan Biyomaniç Yöntemi ile Borik Asit Eldesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, 2007, s.8.

⁴⁵² Sertkaya, a.g.t., s.10.

⁴⁵³ Bigadiç-Sultançayır ve Kırka-Bora, a.g.e., s.10.

⁴⁵⁴ İbrahim Gündoğan, Cahit Helvacı, "Sultançayır (Susurluk-Balıkesir) Boratlı Jips Havzasının, Jeolojisi, Mineralojisi ve Ekonomik Potansiyeli" *Türkiye Jeoloji Bülteni*, C. XXXVI, 1993, s.160.

⁴⁵⁵ HVS, 1325/1907, s.517.

⁴⁵⁶ HVS, 1325/1907, s.517.

⁴⁵⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.244.

yapılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu amaçla aynı zamanda madeni çıkararı müteşebbise de kolaylık sağlanacaktı.⁴⁵⁸

Osmanlı Devleti'nde maden işletilmesinin bir türü olan iltizam usulüne bir başka örnek Mustafa Nihat Bey'in Bandırma'nın Edincik Nahiyesi'ndeki taş ocağıyla alakalıdır. Mustafa Nihat Bey'in, Edincik Nahiyesi'nin Mamule köyünde işleteceğı taş ocağı için mutasarrıf olduğı arazi üzerine bir tesis yapması 29 Haziran 1901'de Şura-ı Devlet tarafından onaylanmıştır.⁴⁵⁹

Maden işletenlerle köylüler arasında zaman zaman bazı anlaşmazlıklar meydana gelebilmekteydi. Örneğın Bandırma'da Şirinyan Efendi ile köylüler arasında bir ihtilaf yaşanmıştır. Bandırma'nın Yağmurlugöl mevkiindeki madeni işleten İstanbullu Şirinyan Efendi ile Çerkes muhacirlerinden Hüseyin oğlu Mehmet, Hamidiye Ayanı Ali ve Muhtar-ı Sani İbrahim'in dilekçesi bu anlaşmazlığı şöyle izah etmektedir:⁴⁶⁰ Şirinyan Efendi, Bandırma'nın Yağmurlugöl mevkiinde bulunan madenine köylünün çeşme ve çamaşırılık olarak kullandığı yeri de kanuna aykırı olarak tahsis etmek istemiştir. Köylü de buna karşı çıkmıştır. Köylüler ayrıca madende çalışacak olan yabancı devlet vatandaşlarına da karşıydılar. Bunun üzerine söz konusu olay değerlendirilip köylülerin mağdur oldukları anlaşılmış ve gereğinin yapılması adına mağduriyeti bildiren bir yazı kaleme alınmıştır.⁴⁶¹

Bandırma Kazası'nın Kapıdağ Nahiyesi'nde ise kaldırım yapımında kullanılan granit taşı çıkarılmaktaydı.⁴⁶² Kapıdağ granit taşından elde edilen vergi 1907'de 60-70 bin kuruş civarındadır.⁴⁶³ Önceden granit taşının 1 milyon adedi İstanbul ve Romanya'ya sevk edilirken *Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi*'ne göre artık senelik 2-3 yüz bin adet çıkarılıyor ve dış memleketlere sevk ediliyordu.⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ BOA, İDH, No:489/33104, 12 Zilkade 1278/11 Mayıs 1862.

⁴⁵⁹ BOA, DH, MKT, No:2515/ 149, 12 Rebiülevvel 1319/29 Haziran 1902.

⁴⁶⁰ BOA, Y, MTV, No:27/113, 23 Şevval 1298/18 Eylül 1881, s.2.

⁴⁶¹ BOA, Y, MTV, No:27/113, 23 Şevval 1298/18 Eylül 1881, s.1.

⁴⁶² HVS, 1324/1906, s.519.

⁴⁶³ HVS, 1324/1906..s.519.

⁴⁶⁴ HVS, 1324/1906..s.519.

Bununla birlikte ihraç edilen madenin getirisi 1903'te 8.344.030 kuruş iken 1904'te 4.521.300 kuruşa gerilemiştir.⁴⁶⁵ Dolayısıyla maden gelirinde, neredeyse yarı yarıya bir düşüş yaşanmıştır.

3.5. Bandırma Limanı

Bandırma adının limanıyla birlikte anıldığını İlkçağ araştırmacılarının tetkiklerinden anlaşılmaktadır. Bunun en temel sebebi Bandırma'nın coğrafi konumu sayesinde liman vasfına sahip olması ve büyük gemilerin yanaşabilmesidir. Bu nedenle Bandırma'ya tarihi süreçte taşımacılıkta kullanılmış ve güvenilir - emin bir liman anlamında Panormos adı verilmiştir.⁴⁶⁶ Bandırma Limanı, taşımacılıktaki işlevselliği sayesinde 1592'den 1847'ye kadar Galata'ya bağlı kalmıştır.⁴⁶⁷

Bandırma, merkez limanı dışında tarihte Edincik'teki liman ile de ünlüdür. Edincik Limanı'nın gelişimi ekseriyetle XIV. yüzyılda görülmektedir. Çünkü Osmanlılar için Edincik, Rumeli'ye geçişte, adeta bir hareket noktası olmuştur.⁴⁶⁸ Osmanlılar, Karesi beyleri ile beraber buradan Gelibolu'ya geçmişler, Çimpe Kalesi'ni aldıktan sonra 1354'te Gelibolu'yu Osmanlı'ya katmışlardır. Dokuz yıl sonra burası Biga'ya harekât düzenlemek için kullanılmıştır.⁴⁶⁹ Edincik'te ayrıca yeri bugün de bilinen mühtedi bir Rum olduğu düşünülen bir denizci medfundur.⁴⁷⁰ Adı İldutan olan bu denizci aynı zamanda 1376 senesinde Edincik donanma komutanıdır.⁴⁷¹

Bandırma Limanı, ticaret, tarım ve maden alanlarındaki elde edilen ürünlerin devletin muhtelif yerlerine ikmal edildiği yerdir. Bandırma Limanı hakkında arşiv belgelerinde, özellikle "İstanbul'un ihtiyacı için" diye devam eden pek çok vesikaya rastlamak mümkündür.

⁴⁶⁵ HVS, 1325/1907.,s.320.

⁴⁶⁶ Uzunçarşılı, Karesi Vilayeti ... ,a.g.e. , s.66

⁴⁶⁷ Öden, a.g.m. s.786.; Salname-i Devlet-i Osmaniye,Tabhane-i Amire, İstanbul, 1264/1847 ,s.116.

⁴⁶⁸ İdris Bostan, Salih Özbaran, Türk Denizcilik Tarihi, Boyut Yayıncılık, (1.Baskı), İstanbul, 2009. s.73.

⁴⁶⁹ a.g.e., s.73.

⁴⁷⁰ Halil İnalcık, "Polunya (Apollunia) Tanrı Yıkdığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler (1354-1371)". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğluna Armağan, İstanbul, 2006.

⁴⁷¹ Bostan-Özbaran, a.g.e.. s.74.

Bandırma Limanı'nın uzun yıllar Galata'ya bağlı kalması da bunu doğrulamaktadır. Çünkü devlet, başkentin ihtiyacını hangi kazalardan temin edebileceğini hesap ederek, bu kazalardan ne alacaksa o ürünün yetiştirilmesini veya istihsal edilmesini hassaten takip etmiştir.⁴⁷² 1809 tarihli bir deftere göre Bandırma Limanı'ndan İstanbul'a giden gemilerin istatistiği şu şekildedir:⁴⁷³

İstikameti	Tarih	Gemi Türü			Değeri Kuruş
		Büyük	Orta	Küçük	
Bandırma'dan İsmail Tanaşis, Samatya'da Usta Yigos malı	7 Eylül 1809	8	10	6	9150
Bandırma'dan Kotinyadis, Galata'da Eciblas oğlu Dimitriki malı	5 Ekim 1809	12	7	6	14910
Bandırma'dan Konstantinus sefinesiyle Kumkapı'da Usta Manol malı	26 Ekim 1809	8	7	7	9250
Bandırma'dan Noyt sefinesiyle Barbondis , Asitane'ye	12 Ekim 1809	2			380
Bandırma'dan Relisotridis, Samatya'da Eci Kostantin malı (küsürü Ermeni karyesinden Erdek tezkiresiyle göndermiştir)	17 Kasım 1809	2	2	5	4250
Bandırma'dan Usta Tidis Samatya'da Usta Yigos malı	8 Aralık 1809	8	10	4	9180
Bandırma'dan Usta Tidis Samatya'da Usta Yigos malı	7 Ocak 1810	8	10	4	9230

Tablo 32: 1809'da Bandırma Limanı'ndan Kalkan Müskirat Gemileri

Deftere bakılırsa 1809'da Bandırma'dan İstanbul'a giden bu gemiler üzüm hasadının olduğu aylarda, üzümünden üretilen alkollü içecek taşımışlardır.

⁴⁷² Cafer Çiftçi, "Osmanlı Döneminde İstanbul İlaşesinde Bursa'nın Rolü", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı XVI, Ankara, 2004, s.168.

⁴⁷³ BOA, D, BŞM, ZCRd, No: 20322, 1223/1809, s.2.

Deniz ticaretiyle uğraşanların Rum olmaları ise dikkat çekmektedir. Rumlar sadece Bandırma'da değil devletin her yerinde deniz ticareti açısından önemliydi.⁴⁷⁴

Yukarıda kısaca gemi kalkış kapasitesini verdiğimiz Bandırma Limanı yöneticileri limanın kapasitesini yeterli bulmamış olacak ki hem iskeleyi hem de dalgakıranı uzatmak istemişlerdir. Ancak Bandırma Limanı'nın tadilat işleri kısa süre içinde gerçekleştirilememiştir. 23 Temmuz 1865'te Karesi Mutasarrıflığı'na bir belge gönderilmiştir. Buna göre İskele ve dalgakıranın inşası için görevlendirilen Mühendis Mösyö Humn kendisine 300 bin Kuruş para verilmesine rağmen iskelenin tadilatı ile ilgilenmemiştir.⁴⁷⁵ Bandırma Limanı için 1 Mayıs 1890'da yeniden uzatma ve tadilat işine girilmiştir.⁴⁷⁶ Belgeler arasında limanın nasıl inşa edileceğini gösteren bir plan vardır.⁴⁷⁷ Bu plana bakıldığında şimdiki Bandırma'nın hem kara kısmının hem de liman kısmının ne kadar uzadığı görülebilir.

Tamir ve uzatma ile alakalı plan sadece limanı ilgilendirse de bugün ile mukayese edildiğinde denizin başladığı kısım, meydandaki şimdiki Bandırma Ortaokulu'nun önünden hemen birkaç metre ilerisindeydi. Kıyı çizgisi ise Haydar Çavuş Camisi'nin önündeki çeşme ile ortaokul arasında hafif kavis yapmaktaydı. Bugün limanın üzerindeki 4 katlı ve iskeleye geçitli olarak inşa edilmiş olan meşhur iskele binası, 1924 yılında yapımına başlandığından Cumhuriyet dönemine aittir.⁴⁷⁸ 1890'dan önce yani tamirden önce mevcut olan rıhtım denizden itibaren yaklaşık 65 metredir.⁴⁷⁹ Buradan itibaren 150 metre uzatılacaktır.⁴⁸⁰

Plana göre rıhtım, üst üste konulan kaide ve taşlardan oluşacaktı. Bunların üzerine de korkuluklar yapılacaktır.⁴⁸¹ Her ne kadar 1890'da inşaata başlansa da devam ettirelemediği anlaşılmaktadır. 1898 senesi *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'nde İstanbul'dan Bandırma'ya her gün vapurların gidip geldiği

⁴⁷⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, s.107.

⁴⁷⁵ BOA, MVL, No:710/16, 28 Safer 1282/23 Temmuz 1865, s.1.

⁴⁷⁶ BOA, ŞD, No:1187/4, 11 Ramazan 1307/1 Mayıs 1890.

⁴⁷⁷ BOA, ŞD, No:1187/4, 11 Ramazan 1307/1 Mayıs 1890, s.2.

⁴⁷⁸ Şennur Kaya, Akın Tuncer, " Bandırma Eski İskele/ Belediye Eski Binasının Mimari ve Fonskiyonel Özellikleri", *XIII. Yüzyıl Orta Çağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 2010 s.352.

⁴⁷⁹ "...Bandırma kıyısında mevcut olan mükafat-ı rıhtımın sath-ı deryadan yukarı bulunan kısmın tuvali takriben 65 metre olub...", BOA, ŞD, No:1187/4, 11 Ramazan 1307/1 Mayıs 1890, s.3.

⁴⁸⁰ BOA, ŞD, No:1187/4, 11 Ramazan 1307/1 Mayıs 1890, s.3.

⁴⁸¹ BOA, ŞD, No:1187/4, 11 Ramazan 1307/1 Mayıs 1890, s.3.

yazmaktadır.⁴⁸² Devam eden tadilatın ve uzatmanın son tamamlanmadığı 1906 yılında tanzim edilen salnamedeki bu konuyla alakalı, hafif yakınır bir üsluptan anlaşılabilir. Neticelendirilememesinin nedeni belirtilmeyip 1905 yılında, belediye tarafından yeniden, bitirilmesine yönelik bir teşebbüsün olduğu ve hitama erdirmeye yaklaşıldığı beyan edilmiştir.⁴⁸³

Bandırma Limanı'nın 1902-1904 yıllarına ait ithalat ve ihracat rakamları şu şekildedir:⁴⁸⁴ Madendeki ciddi düşüş tabloda görülebilmektedir.

İhracat		İthalat			Seneler
Yekun Kuruş	Eşya-ı Ticariye Kuruş	Yekun Kuruş	Maden Kuruş	Eşya-ı Ticariye Kuruş	
33.449.673	33.449.673	20.303.820	4.803.200	15.500.620	1902
37.341.336	37.341.336	26.145.960	8.344.030	18.801.930	1903
38.680.920	38.680.920	24.632.800	4.521.300	20.111.500	1904

Tablo 33: 1902-1904 Bandırma Limanı İthalat- İhracat Rakamları

Bandırma Limanı'nın bitirilmeye başlandığı dönemde 28 Aralık 1905'te, Erdek yarımadasının sağ kısmındaki Aya Anderya Adası'na veya Mihanya Köyü'ne fener inşa edilmek istenmiştir.⁴⁸⁵

Nitekim bugün Fener adası denilen ve aynı zamanda Mihanya (Çakılıköy) karşısındaki ada büyük bir ihtimalle Aya Anderya adasıdır. Mezkur adada bugün dahi fener vardır. Fener, Bandırma Limanı'na gece veya sisli havada, batı yönünden gelen gemiler için limanın kapısı vazifesini görmektedir.

⁴⁸² HVS, 1316/1898, s.402.

⁴⁸³ HVS, 1324/1906, s.517.

⁴⁸⁴ HVS, 1325/1907, s.320.

⁴⁸⁵ BOA, DH, MKT, No: 1036/46, 1 Zilkade 1323/28 Aralık 1905.

IV. BÖLÜM: ULAŞIM ve HABERLEŞME

4.1. Demiryolu

Demiryolu, Bandırma'nın gündemine 1870'lerden itibaren girmiştir. Bandırma, İzmir ve İstanbul gibi iki büyük liman kentinin arasında bulunmaktaydı. Denizyolu ile beraber düşünüldüğünde Bandırma, İstanbul'un kapılarından biri olarak görülmektedir. Güzergah açısından bakıldığında Bandırma, Batı Anadolu'dan İstanbul'a giden en kestirme mevkidedir. Diğer liman kenti İzmir ise uluslararası bir liman olduğundan Anadolu'nun kaynaklarının hassaten dışa aktarılması için Bandırma'nın da ulaşım ağı içinde olması gerekmiştir.⁴⁸⁶ İlaveten XIX.yüzyılda devlet için sorun teşkil eden ayrılıkçı isyanlar sebebiyle Bandırma gibi yerleşim yerlerine daha çabuk ulaşılmak istenmiştir.⁴⁸⁷ 1870'te Bandırma ve yakın nahiyelerin, kaza, sancak ve vilayete olan uzaklıkları şöyledir:⁴⁸⁸

Nahiyeler	Erdek Kazası (Saat)	Karesi Sancağı (Saat)	Hüdavendigâr Vilayeti (Saat)
Bandırma	4	18	20
Edincik	3	18	27
Kapıdağ	-	-	29
Manyas	12	10	36
Erdek(Kaza)	-	22	24

Bandırma'nın demiryolu inşaatı türlü nedenlerden dolayı mütemadiyen sürüncemede kalmıştır. Bu yüzden inşaatın tamamlanıp demiryolunun açılması yaklaşık 40 yılı bulmuştur. Bu süreç içerisinde pek çok şirket ihalelere katılmıştır.

Bandırma demiryolu ile alakalı ilk teşebbüs 1870 senesinde Mösyö Vilkinson tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁹ Ancak Vilkinson'un maden ve liman konusunda da

⁴⁸⁶ Mustafa Kulu, " Gerçekleşmeyen bir Fransız Teşebbüsü: Çanakkale İzmir Demiryolu", Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, 95. Yıl Özel Sayısı, s.115.

⁴⁸⁷ a.g.m., s. 116.

⁴⁸⁸ HVS, 1287/1870, s.146.

⁴⁸⁹ Selahattin Satılmış, " Osmanlı'da Bandırma- Soma Demiryolu Hattının Kuruluşu", Tarih ve Gelecek Dergisi, C.II/ II, 2016, s.162.

imtiyaz istemesi işi sonuçsuz bırakmıştır⁴⁹⁰ İkinci müteşebbis ise Şirket-i Nafia-ı Osmaniye'nin müessisi Serkis Bey'dir. ⁴⁹¹ 27 Ekim 1873 tarihli bir belgede de görüleceği üzere Bandırma'dan Balıkesir'e oradan Kayseri ve Adana'ya kadar 99 sene müddetle demiryolu inşası için bir imtiyaz talebi vardır. Serkis Bey, talebine ilaveten Bandırma'dan İstanbul'a vapur işletmesini de istemiştir. Serkis Bey'in bu talebi Şura-ı Devlet ve Sultan Abdülaziz tarafından da kabul edilmiştir. Ancak daha sonraki gelişmelerden bu teşebbüsün gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Bandırma demiryolu imtiyazı 1888 ve 1889 yıllarında Fiyolil-Fojerol Savarniya Şirketi ile Mösyö Ernest Lefon ortaklığına bırakılmıştır.⁴⁹²

Bir diğer müteşebbis Mösyö Nagelmackers'tır. Onunla bu konuda 22 Ocak 1891'de mukavele imzalanmıştır.⁴⁹³ Buna göre Bandırma ile Mudanya arasında seçilecek bir noktadan başlayan demiryolunun Kütahya ve Afyon'dan geçerek Konya'ya kadar uzanacaktı.

Mösyö Nagelmackers'ın bu teklifi Bandırmalılar tarafından da desteklenmiştir. 4 Mart 1891'de 67'si Türk, 22'si Gayrimüslim olmak üzere toplam 89 kişinin imzaladığı bir belgede demiryolu hattının Bandırma'ya kadar uzatılması memleketin yararına görülerek Bandırma'nın demiryolu ile Konya'ya bağlanması talebi yinelenmiştir.⁴⁹⁴ Mösyö Nagelmackers ile Ticaret ve Nafia Nezareti arasında imzalanan 1 Şubat 1892 tarihli 31 maddelik mukavelename ve şartnamenin maddeleri şu şekildedir:⁴⁹⁵

1. Madde: Demiryolu, Bandırma ile Mudanya arasında tespit edilecek bir noktadan, Balıkesir, Simav, Aydın, Uşak ve Afyon-Karahisar'dan Konya'ya kadar uzanacaktır.

⁴⁹⁰ Satılmış, a.g.m., s.163.

⁴⁹¹ BOA, A, MKT, MHM, No:467/59, 5 Ramazan 1290/27 Ekim 1873.

⁴⁹²Satılmış, a.g.m., s.163.

⁴⁹³ BOA, MV,No:61/73, 11 Cemaziyelahir 1308/22 Ocak 1891.

⁴⁹⁴ "... ihsan ve atufet olarak Konya vilayetinin dahi bir kat daha hisseyab-ı mamuriyet olunması murad-ı hayriyet mutedil dahil olarak yani Bandırma'dan Konya'ya kadar şimendifer hattının inşası için zuhur eden talebce ahali muamelatı bilicra imtiyaz ferman-ı alinin ihsan buyurulduğu evrak-ı havadisde nazargüzar hamd-ü mütalaa olunmuş ve evvelce de arz nazargah meyamin iktinah-ı ali edildiği vecihle vilayetimiz tulen 190 ve arzen 90 saat mesafeli şamil arazi mühikke ve devlet-i tabiyeden madud olan envai maden ile meşhun cibali fesihli muhtevi olub böyle bir vasita-i terakkiye ihtiyaç-ı salim muntazar iken tevfik-i maddi ve imdad ve ruhaniyet hazret-i risaletpenahi...", BOA, YPRK, AZJ, No:18/65, 23 Recep 1308/4 Mart 1891.

⁴⁹⁵ BOA, İMMS, No:119/5102, 2 Recep 1309/1 Şubat 1892.

2. Madde: Demiryolu imtiyazının süresi 99 senedir.

3. Madde: Bandırma- Simav arası 1.kısım, Simav- Afyon Karahisar arası 2.kısım, Afyon Karahisar- Konya arası 3.kısım olarak sayılmıştır.1.kısım 1, 2.kısım 1.5 ve 3.kısım 2 sene içinde keşif ve harita yapmak zorunludur.

4.Madde: Nagelmackers 16 ay içinde demiryolu inşaatına başlayacak ve 6 sene içinde bitirecekti.

5. Madde: Demiryolu teftiş ve muayene masraflarına karşılık olarak şirket, imtiyaz süresinin bitimine kadar Nafia Nezareti'nin emrine kilometre başına altın olarak 300 kuruş ödeyecektir.

6. Madde: Demiryolunun geçeceği arazinin istimlakında anlaşmazlık bulunması halinde istimlak kanunu hükümlerine göre hareket edilecektir. Güzergah dahilinde bulunan kamu arazileri ise şirkete meccanen verilecektir. Demiryolu hattının her iki tarafından beşer kilometre mesafedeki arazilerde bulunan taş ve kum ocakları, demiryolu inşaatı süresince imtiyaz sahibine bırakılacaktır. İmtiyaz sahibi bu taş ve kum ocaklarını isterse vergisini vererek işletebilecektir.

7. Madde: Demiryolu hattı ilk önce tek hat olarak yapılacaktır. Fakat hattın kilometre başına yıllık hasılatı 30.000 Frank'a ulaştığı zaman şirket ikinci hattın inşasını talep edebilecekti.

8. Madde: Demiryolu inşaatı için gerek yurt içi ve gerekse yurt dışından getirilecek her türlü malzeme vergiden muaf olacaktır. Yurtdışından alınacak kömürden demiryolunun hasılatı kilometre başına 13.000 franka ulaştığında gümrük resmi alınmayacaktır. Mukavelename ile şartname, damga vergisinden muaftır. İmtiyaz sahibi tarafından tedavüle çıkarılacak hisse senetlerinden de vergi alınmayacaktır.

9. Madde: Demiryolunun inşası için gerekli kereste kanuna uygun olmak şartıyla miri ormanlardan alınabilecektir.

10. Madde: Demiryolu hattının inşası tamamlandıktan sonra Nafia Nezareti tarafından bir Fen Komisyonu marifetiyle muayene ve kontrol edilerek kabulü

yapılacaktır. Geçici kabul tarihinden itibaren bir sene sonra yine bir Fen Komisyonu marifetiyle hat tekrar incelenecek, şartnameye uygun olursa kesin kabulü yapılacaktır.

11. Madde: İmtiyaz sahibi, hattının bakım ve onarımını imtiyaz müddeti zafında masrafı kendisine ait olmak üzere yapmak zorundadır.

12. Madde: İmtiyaz sahibi, Türkiye kanunlarına uymaya mecburdur. İmtiyaz sahibinden dolayı hat üzerinde nakliyat kesilirse hükümet, masraf ve zararını imtiyaz sahibinden alacaktır.

13. Madde: İmtiyaz sahibi, demiryolunun kabul olunduğu tarihten imtiyaz müddetinin sonlanmasına kadar şartnameye uymakla yükümlüdür.

14. Madde: Savaş sırasında, askeri personel ve malzemenin ve mahkumların sevkiyatı, şartnamenin 5. faslına göre yapılacaktır.

15. Madde: İmtiyaz sahibi, 15 ay içinde bir Osmanlı anonim şirket, kurmaya mecburdur.

16. Madde: İmtiyaz sahibi, 1 ay içinde 300.000 frank geçici teminat bedeli verecektir.

17. Madde: Osmanlı Devleti, imtiyaz süresinin 30 yılını doldurmasından sonra hattı satın alabilir. Hat satın alındıktan sonra 15 sene içinde elde edilen hasılatın %50'si imtiyaz süresinin sonuna kadar her sene imtiyaz sahibine ödeyecektir. Bu ödeme kilometre başına yıllık 7.500 franktan düşük olmayacaktır.

18. Madde: İmtiyaz süresi bittiğinde, yani 99 sene sonra Osmanlı Devleti, demiryolunun tamamına müstemilatıyla sahip olacaktır.

19. Madde: Demiryolunun Fen Memurları dışındaki çalışanları, Osmanlı vatandaşı olmak zorundadır. Ayrıca hepsi fes giymek zorundadır. Şirket, Hendese-i Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuş mühendisleri de istihdam edeceği gibi Fen Memurları dışında olan çalışanların Türkçe konuşmaları şarttır.

20. Madde: İmtiyaz sahibi, demiryolunun her iki tarafında 20 kilometrelik alan içerisinde bulunan madenleri açıp işletebilir, aynı alan içindeki ormanlar, kömür ve keresteyi de kullanabilir.

21. Madde: Osmanlı Devleti, demiryolunun asıl hattıyla şubenin bulunduğu yerlerde istihkam ve kamu binası inşa edebilecektir.

22. Madde: demiryolu inşaatı sırasında zarar verilebilecek eski eserler devletçe mevzu nizamnamesine tabi olacak ve imtiyaz sahibi kazı yapmak için izin alacaktır.

23. Madde: İmtiyaz sahibi, aylık hasılat cetvellerini, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne arz edecektir.

24. Madde: Zorunlu sebeplerden dolayı imtiyaz sahibi kanuni süresi içinde inşaata başlamadığı, tamamlamadığı, demiryolu hattını durdurduğu veya mukavelenamede bahsi geçen şartları sağlamadığı takdirde, kanuni haklarını kaybedecektir. Bu durumda demiryolu müştemilatıyla geçici teminat bedeline devletçe el konulacaktır.

25. Madde: İmtiyaz sahibi, devletçe demiryolu ve binalarının teftişinde, müfettiş ve komiserler ile gerek posta ve zabıta memurlarının ikametlerini ve seferberlik zamanında devletçe sevk memurlarının ikametine mahsus oda veya barakaları meccanen tahsis etmeye mecburdur.

26. Madde: İmtiyaz sahibi, masrafları kendisine ait olmak üzere hat boyunca telgraf direk ve tellerini kullanabilir ve fakat bunları demiryoluyla alakası olmayan hususi iletişimde istimal edemeyecektir. Osmanlı Devleti, demiryolu boyunca bir telgraf hattı yapacak olursa imtiyaz sahibinin telgraf vergilerini, bu vergiler yetmediği takdirde yolun üretimini sekte vurmaktan kendi masraflarıyla demiryolu boyunca başka vergileri alacaktır. Devlet telgraflarında bozukluk olduğu müddetçe, duraklarda telgrafhane memurları bulundurularak yolun üretimini sekteye uğratmamak üzere yalnız acele olan resmi iletişimler demiryolu telgrafıyla yapılabilecektir.

27. Madde: İmtiyaz sahibi demiryoluna ait mektup ve kargolarını Posta Nezareti'ne vergi vermeksizin kendi nakliye aracıyla nakil edilebilecektir.

28. Madde: İmtiyaz sahibinin maneviyat-ı şahsiyesi anonim bir şirket olacağından bittabii işbu mukavelename ile merbut şartnamenin şartları ve bundan çıkacak ihtilaf, Şura-yı Devlet ve şirket arasında; veya şirket ile halk arasında çıkabilecek hukuk davalarının çözümü, Nizamiye Mahkemelerine aittir.

29. Madde: İmtiyaz sahibi, inşaatı bitirdikten sonra hattın mübadili olan sahilde ayrıntılarıyla bir liman ve rıhtım inşa etme hakkına sahip olacaktır.

30. Madde: İmtiyaz sahibi inşa olunacak demiryolunun yıllık hasılatı kilometre başına 15.000 frankı aşarsa işbu fazlanın %25'ini devlete vermeye mecburdur.

31. Madde: Osmanlı Devleti, hattın sahilden Afyon Karahisar'a kadar olan kısmın inşa edildikten sonra işletilen her bir kilometresi için imtiyaz sahibine yıllık 13.000 frank hasılat ödeyecektir.

Şartnameye göre yolculara dair ücret tarifeleri şunlardır:⁴⁹⁶

1.Mevki	2.Mevki	3.Mevki
27 Para	20 Para	13 Para

Tablo 34: Demiryolu Yolculuğu Ücret Tarifeleri

Yine şartnameye göre birinci ve ikinci mevki vagonlarından oluşan hızlı sefer trenleri ile nakil edilen yolculardan yukarıdaki tarifeden %30 fazla alınacaktır. Üç yaşına kadar olan çocuklar ücretsiz, üç yaşından on yaşına kadar çocuklar için yarı ücret alınır ve her birine bir kişilik yer ayrılacaktır. Demiryolu yolcularının bilet başına 30 kg yük hakkı bulunmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz girişimden sonra 7 Haziran 1895'te Mösyö Belle de Lobel, Osmanlı Hükümeti'ne bir imtiyaz teklifinde bulunmuştur.⁴⁹⁷ Teklife göre inşa edilecek güzergah kesin değilken askeri bürokrasi Bandırma'dan başlamasına ısrar

⁴⁹⁶ BOA, İ, MMS, No:119/5102, 2 Recep 1309/1 Şubat 1892.

⁴⁹⁷ BOA, HR, İD, No:2019/23, 13 Zilhicce 1312/7 Haziran 1895.

etmişlerdir.⁴⁹⁸ İşin hitama ermemesinden dolayı beklemekten usanan de Lobel inşaat ile alakalı ölçümlerde hükümetle aynı düşünmediğini, diğer ülkelerle kıyaslayarak belirtmiştir.⁴⁹⁹

Mösyö Belle de Lobel'un imtiyaz istidasına askeriyece verilen itirazların yanında 4 Temmuz 1896 tarihli Meclis-i Mahsusa'nın mazbatasında mumaileyhin teklifine teferruatlı olarak açıklanan itirazlar şunlardır:

Kavislerin küçük olması ve kavisler arasındaki kısımların kısa olması⁵⁰⁰, çekiş gücünün geniş hatlara mahsus lokomotiflerden daha zayıf olması⁵⁰¹, nakliyatın geniş hatlarda, dar olanlara nisbetle daha süratli olması⁵⁰² ve ülkenin muhtelif cihetlerine inşa edilen demiryollarının askeri nitelik taşımamasından dolayı hatların geniş olması gerektiğidir.⁵⁰³

18 Mayıs 1897 tarihli bir vesikada bölgede yapılacak demiryolunun ticareti geliştireceği ve askeri sevkiyatlara hizmet edeceği belirtilmiştir.⁵⁰⁴ Sürüncemede kalan Bandırma demiryolu meselesi, 21 Eylül 1897'de Mösyö Belle de Lobel'un, yeniden hükümete teminatsız olarak Bandırma'dan Soma'ya dar demiryolu hattı inşası teklif etmesi ile gündeme gelmiştir.⁵⁰⁵

1898 yılına gelindiğinde demiryolu ile ilgili sabık mukavelename ve şartnamenin yeniden tanzimi ile beraber tarife ücretlerinin tenzil edilmesi dışında büyük ölçüde korunarak tekrar tatbikine çalışılmıştır.⁵⁰⁶ Yeni mukavelenamenin sonrasında yazılmış olan dört sayfalık 25 Eylül 1900 tarihli bir layiha bulunmaktadır. Bu layihada mezkur mukavelename ile alakalı bazı görüşler açıklanmıştır.

⁴⁹⁸ BOA, HR.İD, No:2019/23, 13 Zilhicce 1312/7 Haziran 1895.

⁴⁹⁹ BOA, HR.İD, No:2019/23, 13 Zilhicce 1312/7 Haziran 1895.

⁵⁰⁰ "...bu gibi hatların kavisleri küçük ve kavisler beynindeki aksam-ı müstakime dahi kısa olacağı...", BOA,Y.A.RES, No:88/102, s.8.

⁵⁰¹ "... ve arabalardaki hattın arzıyla lokomotiflerin kuvve-i ceriyesi geniş hatlara mahsus lokomotiflerden daha zayıf olduğu...", BOA,Y.A.RES, No:88/102, s.8.

⁵⁰² "... ve binaenaleyh geniş hatlar ile vuku bulacak nakliyatlardaki sür'at dar hatların icra olunacak minakilat sür'atinden ziyade olarak...", BOA,Y.A.RES, No:88/102, s.8.

⁵⁰³ "... Üsküdar'dan Bağdad ve Basra'ya ve Anadolu'nun bazı cihetlerine inşası mutasavvur olan demiryolların hut-u askeriyeden olması hasebiyle bunların geniş inşası irade-i seniye cenab-ı hilafetpenahi iktiza-ı aliyesinden bulunduğundan bahisle..." BOA,Y.A.RES, No:88/102, s.8.

⁵⁰⁴ "...muktezası istirahat olunmuş demiryolların uzviyet-i mamuriyet ve terakki-i ticaret hususundaki muhasenatından kat' nazar sevkiyat-ı askeriyenin meşra'ına hadım-ı müstakil olmak itibarıyla dahi mevzu bahis olan hattın lüzum-u müstefi arz ve izah bulunmasından mebni iktiza-ı maslahat-ın icrasına..." BOA,Y.A.RES, No:88/102, 16 Zilhicce 1314/18 Mayıs 1897, s.2.

⁵⁰⁵ BOA,Y.A.RES, No:88/102, 23 Rebiülahir 1315/21 Eylül 1897, s.1, 2.

⁵⁰⁶ BOA,Y.A.RES,No:110/55, 1315/1898.

Ancak bu döneme gelinceye kadar Mühendis Mösyö Belle de Lobel'un dışında Belçikalı Mösyö Zolikofer de teklifte bulunmuştur. Hükümet, Belle'in teklifinin daha faydalı olduğunu düşünürken Zolikofer'in de bazı şartları kabul etmediği beyan edilmiştir.⁵⁰⁷

Adı geçen layihada, dört konuda bazı görüşler açıklanmıştır. Bunlardan ilki demiryolu hattının inşası için oluşturulacak şirkette tüm yazışmaların devletin resmi dili olan Türkçe ile yapılması konusundadır. Layihaya göre bu icranın muvaffak hal ve emsali yoktur.⁵⁰⁸ İkinci olarak şirkette kullanılacak saatin alafranga olmaması konusundadır.⁵⁰⁹ Layihaya göre Osmanlı'da kullanılan ezani saat bazı zorluklara neden olmaktadır ve yirmi dört saatlik sistem ise her tarafta kullanılmaktadır.⁵¹⁰ Üçüncü olarak devletin demiryolu hattı hasılatından yararlanmasıyla alakalı olarak oranın %25 olması ve Düyûn-u Umumiye Reji İdaresi'nde toplanma oranı nispetinde olarak şirketin kârı arttıkça devletin de o nispette faydalanması ve masraflardan sonra geriye kalan hasılatın üçte birinin devlete ait olmasıyla ilgilidir.⁵¹¹ Layihada ise oran belirlenmesinin şirketin uhdesinde olduğunu belirtilmiştir.⁵¹² Dördüncü olarak demiryolu hattının teminatsız olarak yapılmasına dair meseledir.⁵¹³ Ancak mukavelenamede teminatlı yapılacağına dair herhangi bir sıkıntı olmadığı için bununla alakalı bir ilaveye gerek görülmemiştir⁵¹⁴

11 Mart 1905'te, başta Mösyö Belle de Lobel olmak üzere Fiyolil İnşaat ve Sanayi Şirketi, Müteahhit Kozodol Kardeşler ve Paris Metropolitan Şimendifer Hattı İdare Heyeti Üyesi Mühendis Vatavorinden mürekkep bir heyet Bandırma- Soma demiryolu için imtiyaz talebinde bulunmuştur.⁵¹⁵ 17 Ocak 1907'de Soma'dan

⁵⁰⁷ BOA,Y,A,RES, No:110/55,s.1.

⁵⁰⁸ "...İşbu hattın inşası için teşkil edecek şirketin muamelat-ı tahririyenin kamilen lisan-ı resmi-i devlet olan Türkçe ile vuku bulması...", BOA,Y,A,RES, No:110/55,s.2, "...Türkçe olarak icrasını teklife muvaffak hal ve emsali olmamağla beraber...", BOA,Y,A,RES, No:110/55, 30 Cemaziyelevvel 1318/25 Eylül 1900, s.3.

⁵⁰⁹ "...isti'mal olunacak saatin mecburi olmak üzere bizim saat olması ve fakat müstedice lüzum görülüyor ise gayri resmi ve ihtiyari olarak alafranga saat kullanılabilmesi..." BOA,Y,A,RES, No:110/55, 30 Cemaziyelevvel 1318/25 Eylül 1900 s.2.

⁵¹⁰ "...demiryolları için ezani saat isti'mali müşkilat-ı mucib olmasına binaen her tarafta zevali saat isti'mal edilmekte olduğundan..." BOA,Y,A,RES, No:110/55, 30 Cemaziyelevvel 1318/25 Eylül 1900 s.3.

⁵¹¹ BOA,Y,A,RES, No:110/55, 30 Cemaziyelevvel 1318/25 Eylül 1900 s.2.

⁵¹² "... hususat-ı safi-i mahsulat ve menafi şirkete ait mevaddan bulunduğu cihetiyle bu babda bir takım tadilat icrasına mahal olmadığı...", BOA,Y,A,RES, No:110/55, 30 Cemaziyelevvel 1318/25 Eylül 1900 s.3.

⁵¹³ "...ve mütalaat-ı mezkureden hatt-ı mezkurun teminatsız olarak yapılacağıın - mukavelenameye dercine dair olan mütalaaya...", BOA,Y,A,RES, No:110/55, 30 Cemaziyelevvel 1318/25 Eylül 1900 s.2.

⁵¹⁴ BOA,Y,A,RES, No:110/55, s.3.

⁵¹⁵ BOA, A, DVN, MKL, No:45/8, 4 Muharrem 1323/11 Mart 1905, s.8.

Bandırma'ya yapılacak demiryolunun faydaları yinelenmiştir.⁵¹⁶ 28 Mart 1910'da Bandırma-Soma hattının o güne kadar pek çok imtiyaz teklifi aldığı belirtilen Mösyö Kamil Vijiye'ye imtiyaz verilmiştir.⁵¹⁷

Ne Mösyö Belle'in istidaları ne de Bandırma'da kararlaştırılan demiryolu inşası için tesis edilen heyet, Osmanlı Hükümeti'ni, hattın geniş olarak inşa edilmesi fikrinden vazgeçirememiştir. Özellikle Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tanzim edilen layihalarda dar demiryolunun mühimmat için kifayet etmeyeceğini beyan etmiştir. Bu sebepten dolayı 22 Şubat 1893 tarihindeki mukaveleye ek olarak 30 Temmuz 1910'da Ticaret ve Nafia Nazırı Hallacyan Efendi ile İzmir Kasaba Demiryolu Şirketi hesabına hareket eden Mösyö Salondoroz de Lamorne arasında bir mukavele gerçekleşmiştir.⁵¹⁸

Buna göre hattın geniş olarak inşa edilmesi ve Bandırma sahiline kadar uzatılması mecburi olmuştur.⁵¹⁹ Şirketin tanzim edilen harita ve layihalar ışığında tertip edilen planın onayından sonra bir sene içinde inşaaat başlanması istenmiştir.⁵²⁰ Her türlü hasar ve zarar şirkete ait olup meblağlar frank üzerinden hesap edilmiştir.⁵²¹ 16 Maddelik mukavelename hem Fransızca hem de Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Maddeleri şunlardır:

1. Madde: Osmanlı Hükümeti, Soma istasyonu ile Bandırma arasında müstemilatıyla beraber geniş bir demir hattı inşa ve işletmek ve Bandırma'da sahile kadar inmek mecburi olmak üzere İzmir Kasaba Demiryolu ve Temdidi Şirket-i Osmanisine imtiyaz vermiş ve şirket şartları kabul etmiştir.

2. Madde: İzmir-Alaşehir, İzmir-Beyrut ile Manisa-Soma-Alaşehir- Afyon Karahisar hatları imtiyaz müddetinin sona erdiği tarihte Soma Bandırma hattı diğerleri ile beraber Osmanlı Hükümeti'ne devir ve teslim edilecektir.

3. Madde: Şirket-i Osmaniye, mukavelenin tasdik edilmesinden sonra bir sene içinde harita ve layihalar düzenleyerek Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderecektir.

⁵¹⁶ BOA, DH, MKT, No:1142/30, 2 Zilhicce 1324/17 Ocak 1907, s.4.

⁵¹⁷ BOA, BEO, No:3724/279245, 16 Rebiülevvel 1328/28 Mart 1910.

⁵¹⁸ BOA, A, DVN,MKL, No:47/12, 22 Recep 1328/30 Temmuz 1910.

⁵¹⁹ Bkz Mukavelenamenin 1. Maddesi, BOA, A, DVN, MKL, No:47/12, 22 Recep 1328/30 Temmuz 1910 s.1.

⁵²⁰ Bkz Mukavelenamenin 4. Maddesi, BOA, A, DVN, MKL, No:47/12 22 Recep 1328/30 Temmuz 1910, s.2.

⁵²¹ Bkz Mukavelenamenin 8. Maddesi, BOA, A, DVN, MKL, No:47/12, 22 Recep 1328/30 Temmuz 1910 s.2-4.

4. Madde: Şirket-i Osmaniye, bir sene içinde işe başlamayı ve dört sene içinde tamamlamayı taahhüt eder.

5. Madde: Şirket-i Osmaniye'nin yurt dışından getireceği alet ve edevat gümrük vergisinden muaf olacaktır.

6. Madde: İmtiyaz sahibi, imtiyazın başladığı tarihten itibaren Bank-ı Osmani'ye vermiş etmiş olduğu 10 bin lira teminat akçesini 20 bin liraya ulaştıracaktır.

7. Madde: Osmanlı Hükümeti imtiyaz süresi içinde %4 faizli ve her biri 500 frank değerinde olmak üzere Şirket-i Osmaniye'ye 77,832 adet senet vereceğinden, senedin faizi ve amortismanla alakalı ödemeler Osmanlı Hükümeti'ne aittir

8. Madde: Demiryolu ile müstemilatın zarar ve hasarı şirkete aittir.

9. Madde: Her sene hesabın kesildiği tarihten itibaren gelecek olan her tür gayri safi hasılatın, hükümet senedinin faiz ve amortismanına yetecek miktarı hazineye teslim edilecektir.

10. Madde: Noksanlar ödendikten sonra gayrisafi hasılatın hükümet senedinin, yıllık personel ile işleme masrafları düşüldükten sonra kalacak olan bakiye Osmanlı Hükümeti ile şirket arasında yarı yarıya taksim edilecektir.

11. Madde: Osmanlı Hükümeti, Soma-Bandırma hattına satın almak isterse, şirket bu hattı Hükümet'e satacaktır. Alet ve edevat, devletin belirleyeceği bedel mukabilinde satılacaktır. Hareketli araçların kıymeti, kilometre başına 12 bin Frank'tan fazla değil ise araçlar Osmanlı Hükümeti'ne ücretsiz bırakılacaktır. Şayet fazla ise, fazlası devletin belirleyeceği bedel mukabilinde şirketten satın alınacaktır.

12. Madde: Şirket-i Osmaniye tüm hatları Ticaret ve Nafia Nezareti'nce tasdik edilmiş plana göre inşa edecektir.

13. Madde: Şirket-i Osmaniye'nin Soma-Bandırma hattı üzerinde bulduracağı araçların kıymeti, kilometre başına en azından 12 bin Frank kıymetinde olacaktır.

14. Madde: Şirket-i Osmaniye'nin yeni şebekesine ait 22 Şubat 1893 tarihinde yapılan mukavele ve şartnamenin hükümleri, bu hatta da uygulanacaktır.

15. Madde: Şayet Hükümet-i Osmaniye Bandırma'da bir liman inşası imtiyazını diğer bir şirkete ihale edecek olursa söz konusu demiryolu şirketine ödeme gerçekleşince Şirket-i Osmaniye, kendi demir çubuklarını limanın uzatılmış kısmına bağlayacaktır.

16. Madde: Şirket-i Osmaniye, tercihen demiryolu taburlarında çalışmış ve askeriyeden mezun olanları istihdam edecektir. Bununla beraber istihdam edilecekler mümkün mertebe Osmanlı vatandaşlarından olacaktır.

2 Ağustos 1911 tarihli vesikaya göre koleranın zuhur etmesinden dolayı Bandırma- Soma demiryolunun 124. ve 131. kilometrelerinde devam eden çalışmaların sekteye uğramamasına önem gösterilmiştir.⁵²²

10 Haziran 1912 tarihli belgede Bandırma Soma demiryolu hattı müteahhidi Mösyö Mavrozin'ine ait olan kısımda yerli ve yabancı amelelerin anlaşamadığı ve bu sebepten kavgaların eksik olmadığı, inzibat için görevli tutulan 2 askerinse olaylar için yeterli olmadığı Avusturya Sefareti tarafından bildirilmiştir.⁵²³

Netice itibariyle uzun döneme yayılan Bandırma demiryolu inşaatı son mukavelenin imzasından 2 yıl sonra bitirilmiş ve 1912 yılının Ekim ayında açılışı gerçekleşmiştir.⁵²⁴

4.2. Bandırma Telgraf ve Posta İdaresi

Osmanlı Devleti'nde ilk telgraf teşebbüsü 1839'da Chimberlain tarafından tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵²⁵ Chimberlain'in zamansız ölümünün ardından girişim başarısız olsa da ikinci teşebbüs Lawrence Smith tarafından 1847'de başlatılmıştır.⁵²⁶ İkinci başarılı teşebbüsün ertesinde, ilk telgraf hattı Kırım Savaşı

⁵²² BOA, DH, İD, No:4/1, 6 Şaban 1329/2 Ağustos 1911.

⁵²³ BOA, HR, İD, No:183/46, 24 Cemaziyelahir 1330/10 Haziran 1912.

⁵²⁴ Satılmış, a.g.m., s.182.

⁵²⁵ Roderic Davison, "The Advent of the Electric Telegraph in the Onoman Empire", Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923, University of Texas Press, 1990. <https://docplayer.biz.tr/1134696-Osmanli-impatorluguna-elektrikli-telgrafin-girisi.html> (Erişim Tarihi: 02.02 2017), s.348.

⁵²⁶ Satılmış, a.g.m., s.348.

vesilesiyle Fransızlar ve İngilizlerin yaptığı Kırım'dan Varna'ya ikinci olarak ise Varna'dan İstanbul'a çekilmiştir.⁵²⁷

Osmanlı Devleti, telgrafçılıkta yabancı tahakkümünden kurtulup kendi memurlarını çalıştırmak üzere 1861'de Telgraf Mektebi açmıştır.⁵²⁸ 29 Temmuz 1891 tarihli belgeye göre Bandırma'daki mevcut telgrafhane binasının zamanla eskimesi ve memurlara yetecek genişlikte olmaması sebepleriyle yeni bir telgrafhane binası inşa edilmesi talep edilmiştir.⁵²⁹

21 Ağustos 1895 tarihli vesikaya göre Bandırma Telgrafhanesi'ne yabancı dile aşina olan mezkur kurum müdürüne yabancı dilde telgraf kabul etmesine izin verilmiştir.⁵³⁰ Bandırma'nın Telgraf ve Posta memurları şunlardır:

1870-1877 ⁵³¹	Akif Efendi
1878 ⁵³²	Müdür Rasih Bey Muhabere Memurları Mehmet Ali Efendi, Mustafa Efendi
1879 ⁵³³	Müdür Rasih Bey Muhabere Memurları Salim Efendi Mustafa Efendi
1887 ⁵³⁴	Müdür Salim Efendi Muhabere Memuru Sabit Efendi
1888 ⁵³⁵	Müdür Salim Efendi Muhabere Memurları Nahit Efendi Vahit Bey
1889 ⁵³⁶	Müdür Salim Efendi(Gümüş Madalya)

⁵²⁷ a.g.m., s.349.

⁵²⁸ a.g.m.,s.364.

⁵²⁹ "...hükümet konağıyla telgrafhanesi harab olmakla beraber hükümeti istiaab-ı adem kifayetinden dolayı müceddiden bir bab hükümet konağıyla telgrafhane inşası taht-ı lüzum-u ehemmiyetinde bulunduğu...", Hüdavendigar Vilayet-i Celilesine, BOA, DH, MKT, No:1854/41, 22 Zilhicce 1308/29 Temmuz 1891.

⁵³⁰ "... telgraf merkezi müdürünün lisan-ı ecnebiye aşina bulunmasından dolayı Bab-ı Ali cenab-ı sermayesinden verilen mezuniyet üzerine orada lisan-ı mezkur ile dahi telgraf kabul ve ta'zisi ve muamelesi derdest olduğunun malumat olmak üzere...", BOA,Y.MTV, No:103/14, 29 Safer 1313/21 Ağustos 1895.

⁵³¹ HVS, 1287/1870, s.131; 1288/1871, s.97; 1290/1873, s.107; 1292/1875, s.109; 1293/1876, s. 107; 1294/1877, s.108.

⁵³² HVS, 1295-1296/1878, s.101, 103.

⁵³³ HVS, 1297/1879, s.144,146.

⁵³⁴ Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, 1305/1887, s.95.

⁵³⁵ HVS, 1306/1888, s.165.

⁵³⁶ HVS, 1307/1889, s.317

	Muhabere Memurları İbrahim Vehbi Efendi Vahit Bey Hat Çavuşu Mustafa Ağa Hat Çavuşu Abdullah Ağa Müvezzi Mehmed Ağa
1892 ⁵³⁷	Müdür Salim Efendi Muhabere Memurları Vahit Bey Zihni Bey Balıkesir Ciheti Hat Çavuşu Tevfik Ağa Biga Hat Çavuşu Mustafa Ağa Müvezzi Halil Ağa
1893 ⁵³⁸	Müdür Mustafa Efendi Muhabere Memuru Ahmet Efendi Ticaret Memuru Şükrü Efendi 6 Çavuş
1894-1895 ⁵³⁹	Müdür Hasan Hamdi Efendi Muhabere Memuru Mustafa Efendi Salih Efendi 6 Çavuş
1896 ⁵⁴⁰	Müdür Ali Remzi Efendi Muhabere Memuru Mustafa Sabri Efendi Salih Efendi Mehmet Nuri Efendi Mevsul Muharreratı Ahmet Kaşif Efendi 4 Çavuş
1897 ⁵⁴¹	Müdür Ali Remzi Efendi Muhabere Memuru Mehmet Efendi Mustafa Efendi Nahit Efendi Mevsul Muharreratı Ahmet Efendi 4 Çavuş
1899-1900 ⁵⁴²	Müdür Mustafa İsmet Efendi Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Rüştü Efendi Muhabere Memuru Mehmet Efendi Posta Memuru Şakir Efendi Muhabere Memuru Nahit Efendi Mevsul Muhariri Arif Ağa 5 Çavuş
1901 ⁵⁴³	Müdür İsmail Rahmi Efendi(Yunan

⁵³⁷HVS, 1310/1892, s.264.

⁵³⁸HVS, 1311/1893, s.291.

⁵³⁹HVS, 1312/1894, s.212.; 1313/1895, s.274.

⁵⁴⁰HVS, 1314/1896, s.388.

⁵⁴¹HVS, 1315/1897, s.157.

⁵⁴²HVS, 1317/1899, s.315.; 1318/1900, s.310-311.

	Madalyası) Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Rüştü Efendi Muhabere Memuru Mehmet Efendi Posta Memuru Şakir Efendi Muhabere Memuru Avni Efendi (Hamse) Mevsul Muhariri Arif Ağa
1902 ⁵⁴⁴	Müdür İsmail Rahmi Efendi(Yunan Madalyası) Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Rüştü Efendi Muhabere Memuru Mehmet Efendi Posta Memuru Şakir Efendi Muhabere Memuru Cevdet Efendi
1903 ⁵⁴⁵	Müdür İsmail Rahmi Efendi(Yunan Madalyası) Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Rüştü Efendi Muhabere Memuru Mehmet Efendi Mevsul Muharreratı Arif Ağa Muhabere Memuru Cevdet Efendi
1904 ⁵⁴⁶	Müdür İsmail Rahmi Efendi(Yunan Madalyası) Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Rüştü Efendi Muhabere Memuru Osman Hicri Efendi Mevsul Muharreratı Arif Ağa Muhabere Memuru Cevdet Efendi
1905 ⁵⁴⁷	Müdür İsmail Rahmi Efendi(Yunan Madalyası) Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Rüştü Efendi Muhabere Memuru Osman Hicri Efendi Mevsul Muharreratı Arif Ağa Muhabere Memuru Salih Sezai Efendi Posta Memuru Cevdet Efendi
1906 ⁵⁴⁸	Müdür Hilmi Efendi Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Rüştü Efendi Muhabere Memuru Osman Hicri Efendi Mevsul Muharreratı Arif Ağa Muhabere Memuru Kemal Efendi Posta Memuru Civan Efendi
1907 ⁵⁴⁹	Müdür Hilmi Efendi Muhaberat-ı Ecnebiye Memuru Yorgi Efendi ⁵⁵⁰ Muhabere Memuru Osman Hicri Efendi

⁵⁴³ HVS, 1319/1901, s.321.

⁵⁴⁴ HVS, 1320/1902, s.317.

⁵⁴⁵ HVS, 1321/1903, s.323.

⁵⁴⁶ HVS, 1322/1904, s.303.

⁵⁴⁷ HVS, 1323/1905, s.315.

⁵⁴⁸ HVS, 1324/1906, s.512.

⁵⁴⁹ HVS, 1325/1907, s.564.

⁵⁵⁰ Ancak muhaberat-ı ecnebiyeye açık olmadığı belirtilmiştir., HVS, 1325/1907, s.298.

	Mevsul Muharreratı Arif Ağa Muhabere Memuru Mustafa Efendi Posta Memuru Cevdet Efendi
--	---------------------------------------------------------------------------------------------

Tablo 35: Bandırma'nın Telgraf ve Posta Memurları

8 Ocak 1887 tarihli belgeye göre Bandırma'ya merbut İmralı adasındaki Rumlar, adalarına posta vapuru işletilmediği ve 7-8 aydan beri müdür ve zabitanın olmaması hasebiyle bu sorunun giderilmesi adına ada ahalisi vekili Anisti Yorgiyavis'i aracı kılmışlardır.⁵⁵¹ 3 gün sonra verilen karara göre İmralı'ya yeni bir müdür tayin edilmesi, mahalli hükümetin ıslah edilmesi ve oraya bir posta vapuru işletilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁵² 26 Temmuz 1887 tarihli vesikaya göre söz konusu posta vapurunun haftada bir kez mezkur adaya uğratılması mukarrer olmuştur.⁵⁵³

⁵⁵¹ BOA, MV, No: 14/6, 12 Rebiülahir 1304/8 Ocak 1887.

⁵⁵² BOA, MV, No: 14/6, 15 Rebiülahir 1304/11 Ocak 1887.

⁵⁵³ "... amed-ü şüd eden posta vapurlarının azimet ve avdetinde haftada bir defa Emirali ceziresine de uğratılması lüzumundan bahisle icra-ı icabına...", BOA, DHMKT, No:1434/82, 5 Zilkade 1304/26 Temmuz 1887.

V. BÖLÜM: BANDIRMA'DA EĞİTİM

5.1. İbtidai Mektebi

Osmanlı Devleti'nin eğitim kademeleri günümüzden oldukça farklıdır. Öyleki sıbyan mekteplerini halihazırdaki tahsil merhalelerine uyarlamak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti, rüşdiyeler açılana kadar sıbyan okulları ile medrese denilen üniversiteler arasına bir kademe koymamıştır. Dolayısıyla farklılık gösteren sıbyan mekteplerinin anaokulu mu yoksa ilkokul mu oldukları tarihçilerin düşüncelerinde de değişik görüşler oluşmasına imkan vermiştir.

Söz konusu kademedeki eğitim veren bu okullara sıbyan dışında, taş mektep ve ibtidai şeklinde adlandırmalar yapılmıştır. Bandırma'da sıbyan ve ibtidai kelimelerinin ikisine de rastlanılmıştır. Ancak Tanzimat döneminde eğitime yönelik yapılan ıslahatlar neticesinde ibtidailerin ayrıca kurulmasıyla sıbyan mektepleri eskiye ait geleneksel düzenin kalıntısı olmuştur.⁵⁵⁴ Sıbyan kelimesinin kökü "sabi"den gelmiş olup, 5-6 yaş civarındaki çocuklar kastedilmiştir.⁵⁵⁵ Eğitim dili Arapça olan bu okulların misyonu, çocuğu; İslam dinini ahlaken ve prensip olarak içselleştirebilecek, hesap yapabilecek ve okuyup yazabilecek hale getirmektir.⁵⁵⁶

Eğitim ve öğretim saatleri konusunda net bir zaman belirtilemeyen sıbyan mekteplerinde dersler sabah başladıktan sonra öğle haricinde ikindiye kadar devam etmiştir.⁵⁵⁷ Şakirt ve suhte de denen öğrencilerin başındaki öğretmene muallim denmiştir.⁵⁵⁸ Sıbyan mekteplerindeki muallimlik görevini, 3 Mart 1861'de muallimlik resmen öğretmen olarak kabul edilmeden önce cami imamı veya müezzinler de icra etmişlerdir.⁵⁵⁹ 1862-1863'den itibaren ıslah edilmeye çalışılmış sıbyan mektepleri 1868 yılı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde 4 yıla

⁵⁵⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yay., Sayı XCIV, Ankara, 1991 s.64.

⁵⁵⁵ Yücel Gelişli, "Osmanlı Eğitim Kurumlarından Sıbyan Mektebi(Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.XV, Yeni Türkiye Yayınları., Ankara, 2002, s.35.

⁵⁵⁶ Zülfü Demirtaş, "Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.XVII, Sayı I, Elazığ, 2007, s.174.

⁵⁵⁷ a.g.m., s.175.

⁵⁵⁸ Cahit Baltacı, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Türkler Ansiklopedisi*, C.XI, Yeni Türkiye Yayınları., Ankara, 2002, s.446.

⁵⁵⁹ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008 s.347; Demirtaş, a.g.m., s.177.

çıkarılmıştır.⁵⁶⁰ Ancak çağdaşlaşmayı hedef alan Tanzimat döneminde sıbyan mekteplerinin ıslahı konusunda yeteri düzeyde ilerleme sarf edilemeyince 1870'den itibaren, günümüze daha yakın bir ilkokul sistemi olan ibtidai mektepleri doğmuştur.⁵⁶¹

Bandırma'da ilköğretim ile alakalı ilk bilgilere *Karesi* gazetesinden ulaşılmıştır. 31 Mart 1886 tarihli gazetede, Bandırma'da 14 Nisan tarihinde açılacak olan bir okul için, yeni usule muktedir bir muallim alınacağı ilanı verilmiştir.⁵⁶² 1888 *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'ne göre bu okulda Muallim-i Evvel Ahmet Hamdi ve Muallim-i Sani Mustafa Lütfü Efendilerin okuttuğu 127 öğrencili bir mektep belirtilmiştir.⁵⁶³ 1892- 1893 yıllarında Bandırma ve köylerindeki ibtidailerin durumu şöyledir:

İbtidai Mektepleri							
	İsimler	Mektepleri Bulunan Köylerin Adeti	Mekteplerin Adeti		Öğrenci Adeti		Toplam Öğrenci
			Müslim		Müslim		
			Kız	Erkek	Kız	Erkek	
1892 ⁵⁶⁴	Bandırma	-	1	8	76	257	566
	Bandırma Köyleri	5	-	2	21	62	127
	Edincik ve Köyleri	17	-	24	283	446	794
	Manyas ve Köyleri	39	-	61	756	895	1905
	İmralı Adası	1	-	-	-	-	105
	Bandırma Kazası	62	1	95	1136	1608	3507

⁵⁶⁰ a.g.e., s.63,66.

⁵⁶¹ a.g.e., s.64.

⁵⁶² İlanat: Saye-i muvaffakiyetvaye-i taedaride bu kere Bandırma kasabasında müceddiden tesis buyurulan mekteb-i ibtidaiyenin küşadı mukarrer bulunduğundan mekteb-i mezkur için usul-i cedide tedrisine muktedir bir muallimin tayin ve izamı lüzumuna mebni taleb olunarak Vilayet Maarif Meclisi'ne müracaat etmeleri ilan olunur. *Karesi Gazetesi*, Karesi Vilayeti Matbaası, 31 Mart 1886, Numara:3 , s.4.; Havadisât-ı Vilayeti: Muhassen-i asriye-i hazret-i padişahi asar-ı celilesinden olarak Bandırma kasabasında bu kere müceddiden bina ve inşa olunan bir bab mekteb-i ibtidaiyenin memurin ve eşref-i mahalli ve mekteb-i rüşdiye şakirdanı hazır oldukları halde umum tarafından edaye-i müfreze-i hazret-i hilafetpenahi mukarrerden yad ve tezekkür olunarak resm-i küşadı icra olunduğu Bandırma kaymakamlığından makam-ı ali vilayete varid olub matbaaya tebliğ olunan telgrafnamede ma'l-i memnuniye görülmüş olmağla ilan keyfiyete ibtidar olunur. *Karesi Gazetesi*, Karesi Vilayeti Matbaası, 11 Recep 1303/15 Nisan 1886, Numara:5 , s.1.

⁵⁶³ HVS, 1306/1888, s.246.

⁵⁶⁴ HVS, 1310/1892, s.476.

	Toplamı						
1893 ⁵⁶⁵	Bandırma ve Köyleri	-	1	94	1136	1608	2744

Tablo 36: Bandırma ve Köylerdeki İbtidaiye Mektepleri

1894 senesine Bandırma'nın köyleriyle beraber olarak 1 adet kız, 97 adet erkek ibtidai mektebinin olduğu kaydedilmiştir.⁵⁶⁶ 1895 yılı *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi*'nde ilkokullar, sıbyan kastedilerek usul-i atik ve ibtidaiye kastedilerek usul-i cedit olarak ikiye ayrılmıştır. Buna göre Bandırma'da, usul-i atik olarak 75 ve usul-i cedit olarak 2 adet mektep kaydedilmiştir.⁵⁶⁷ 1896 yılında sıbyan okullarının sayısı 112'ye çıkarken ibtidainin sayısı 1'e düşmüştür.⁵⁶⁸ 1897'de okul sayılarında herhangi bir değişiklik olmamıştır.⁵⁶⁹

11 Aralık 1897'de, Bandırma'da yeniden inşa edilen bir ibtidai mektebine, ahalinin isteği üzerine, Sultan II.Abdülhamit'in adının verilmesine karar verilmiştir.⁵⁷⁰ Bu okul, 220 öğrenciyi barındıracak bir salon, 3 adet derslik ve öğretmen odasından müteşekkildir.⁵⁷¹ Bununla birlikte okulun alt katında muallimin maaşına karşılık 3 adet mağazanın bulunmakta olduğu yazılmıştır.⁵⁷² Mağazaların gelirleri okulun tüm masraflarının karşılanması adına kuruma vakfedilmiş ve bu sayede okulun kendi kendine yetebilir hale gelmesi istenmiştir.⁵⁷³

Sıbyan mekteplerinden daha sistematik olması için açılan ibtidailere dönemin anlayışına göre farklı dersler konmuştur. 4 Haziran 1902'ye ait bir vesikada ibtidai mekteplerinin ders programına ahlak ve ziraat dersleri eklenmiştir.⁵⁷⁴ Ayrıca

⁵⁶⁵ HVS, 1311/1893, s.309.

⁵⁶⁶ HVS, 1312/1894, s.364.

⁵⁶⁷ HVS, 1313/1895, s.132.

⁵⁶⁸ HVS, 1314/1896, s.418.

⁵⁶⁹ HVS, 1315/1897, s.307.

⁵⁷⁰ Mabeyn-i Humayun Cenab-ı Mülükane Mabeyn-i Kitabet-i Celilesine, BOA, MF, MKT, No:369/60, 29 Rebiülahir 1315/27 Eylül 1897, s.7.

⁵⁷¹ "... Bandırma kazasının gayet latif bir mevkiinde 220 talebe istiaf eder bir salon, 3 bab tedris ve muallim odası..." BOA., MF MKT, No:369/ 60, s.1.

⁵⁷² "...ve muallimin maşatına karşuluk olmak üzere alt katda 3 bab mağazayı şamil olarak..." BOA, MF, MKT, No:369/60 , 29 Rebiülahir 1315/27 Eylül 1897, s.1.

⁵⁷³ Demirtaş, a.g.m. ,s.175.

⁵⁷⁴ BOA, Y,PRK .MF No:4/ 54, 24 Safer 1320/4 Haziran 1902, s.2.

Kur'an-ı Kerim dersi dört seneye de konmuştur.⁵⁷⁵ Sıbyan mekteplerinde okutulan dersler şöyledir:

Ders Programı				
Dersler	1. Sene	2. Sene	3. Sene	4. Sene
Elifba	12	-	-	-
Kur'an-ı Kerim	12	6	6	6
Tecvid	-	-	2	2
Ahlak	-	-	-	1
İlm-i Hal	-	3	3	3
İmla	-	2	2	
Keraat	4	3	2	3
Hesab	1	2	2	2
Hat	1	1	1	1
Ziraat	-	-	1	1
Yekunu	18	17	19	19

Tablo 37: Sıbyan Mektebi Dersleri

1907 yılında Seyfettin ve Murat Tevfik isminde iki öğretmen, Bandırma İbtidai Mektebi'ne öğretmen olarak alınmışlardır.⁵⁷⁶ Muallim namzetlerinden Murat Tevfik ve Seyfettin Efendi'nin nüfus tezkeresi ektedir.⁵⁷⁷

5.2. Bandırma Rüşdiye Mektebi

Osmanlı Devleti'nde, günümüzdeki gibi ilkokul ile üniversiteler arasında öğrenciyi bir üst kademeye yerleştirmek için gerekli eğitimsel donanımları veren bir orta merhale 1838'e kadar tahsis edilmemiş idi.⁵⁷⁸ Dolayısıyla sıbyan mekteplerinin yeterli düzeyde eğitim verememesi, sıbyan ile üniversite denilen medreseler arasında

⁵⁷⁵ 1900'de Mezkur ders üç sene olarak görünmektedir. *Maarif Salnamesi*, Matbaa-i Amire, 1.Bölüm, 2.Defa, İstanbul, 1316/1898, s.341.

⁵⁷⁶ Murat Tevfik Efendi, Rençber Abdüzzahit Efendi'nin oğludur. Münkaliye Kazası'nın Yukarı Murat Han köyünde 13 Mart 1859 tarihinde doğmuştur. Sıbyan Mektebi'ni köyünde bitirdikten sonra 7 Ekim 1879'da İstanbul'a gelmiş ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi Medresesi'ne girmiştir. Burada Fatih dersiamlarından Şerafettin bin Ahmetkerim Efendi'den icazetname almıştır. 14 yıl süren medrese tahsilinden iki sene sonra Fatih civarında Emir Buhari'de Hafız Paşa Kara Emin Bey Mekteb-i İbtidai'sinde, Hafız Ahmet Efendi'nin yanında 30 Mart 1896'dan 20 Mart 1899'a kadar 100 kuruş aylıkla muallim-i sanilik yapmıştır. Daha sonra istifa ederek Kızıtaşı yakınında Sufilerde bulunan Firuz Çavuş Mekteb-i İbtidaiye'si Müdürü ve Mekteb-i Sanayi Dini Bilgiler ve Arap Dili Kaideleri Muallimi Esseyit Naili Efendi'nin nezdinde 21 Mart 1899'dan 5 Ağustos 1905'e kadar 130 Kuruş aylık ile muavinlik yapmaktayken Bandırma'nın Yüzbaşı Mahallesi'ndeki camiye imam olarak atanmış ve 5 Eylül 1906'da vazifeye başlamıştır.; Seyfeddin Efendi, babası Rençber Fatih Ahmet Efendi'dir. Münkaliye Kazası'nın Aşağı Murat Han köyünde, 17 Ağustos 1871'de doğmuştur. Murat Han Köyü sıbyan mektebinden olup 13 Ağustos 1881'de mezun olmuştur. 17 Temmuz 1884'te Bandırma'ya göç etmiştir. 19 Ekim 1886'da İstanbul'da, Tabhane Medresesi'ne başlamış, Fatih'te, Denizlili Salih Efendi'den icazetname alıp 16 Ocak 1905'te mezun olmuştur.; BOA, MF, MKT, No:1029/ 42, 12 Zilkade 1325/17 Aralık 1907, s.2.

⁵⁷⁷ EK-1, BOA, MF, MKT, No:1029/ 42, 12 Zilkade 1325/17 Aralık 1907, s.2.; EK-2, BOA, MF, MKT, No:1029/ 42, 12 Zilkade 1325/17 Aralık 1907, s.3.

⁵⁷⁸ Kodaman, a.g.e., s.91.

bir geçiş boşluğu oluşmuştur. Bununla beraber çocuklar, Harbiye, Tıbbiye ve Mühendishane gibi direkt olarak teknik ve mesleki okullara girdiklerinde mesleki derslere mübaderet etmeden önce okuma-yazmanın tekrar üstünden geçilmek ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁵⁷⁹ Sivil anlamda ilk rüşdiyelerin açılması önce başkent İstanbul'da gerçekleşmiş olup , ülke sathına yayılmaları 1856 yılı ile başlamıştır.⁵⁸⁰

1856 yılında, Türkiye'de diğer vilayetlerde olduğu gibi Bandırma'nın merbut olduğu Hüdavendigâr'da da rüşdiye mektebi açılmıştır.⁵⁸¹ 2 Temmuz 1859'da Hüdavendigâr Vilayeti'nin Yenişehir, İnegöl, Mihaliç ve Kirmasti kazalarında masrafları 68.129 buçuk kuruş tutan 4 adet rüşdiye mektebinin açılması kararlaştırılmıştır.⁵⁸²

Salnamelere göre 1888 yılına kadar Bandırma'da rüşdiye mektebi bulunmamaktadır..1888 yılında Muallim-i Evvel Ahmet Hilmi Efendi ve Muallim-i Sani Süleyman Faik Efendi'nin ders verdiği Bandırma Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısı 60 kişidir.⁵⁸³ 1892 yılında Bandırma'ya bağlı nahiyeler ile birlikte teferruatlı olarak tahrir edilmiştir.⁵⁸⁴

	Rüşdiye Mektepleri				
	İsimler	Mektep Sayısı		Müslüman Öğrenci Adedi	
		Kız	Erkek	Kız	Erkek
1892	Bandırma Kasabası	-	1	-	74
	Bandırma Köyleri	-	-	-	-
	Edincik ve Köyleri	-	1	-	47
	Manyas ve Köyleri	-	-	-	-
	İmralı Adası	-	-	-	-
	Bandırma Kazası Toplam	-	2	-	121

Tablo 38: Bandırma Kazası Rüşdiye Mektepleri

Salnamelere göre 1893-1907 yılları arasında Bandırma'daki rüşdiye mekteplerinin öğrenci sayıları şu şekildedir:

⁵⁷⁹ Ergin, a.g.e., s.383.

⁵⁸⁰ Demirel, a.g.m., s.54,57.

⁵⁸¹ a.g.m., s.56.

⁵⁸² BOA, İ.DH. No:436/ 28844, 1 Zilhicce 1275/2 Temmuz 1859, s.3.

⁵⁸³ HVS, 1306/1888, s.245.

⁵⁸⁴ HVS, 1310/1892, s.477.

Yıllar	Öğrenci Sayısı
1893 ⁵⁸⁵	77
1894 ⁵⁸⁶	90
1895 ⁵⁸⁷	84
1896 ⁵⁸⁸	76
1897 ⁵⁸⁹	51
1898 ⁵⁹⁰	92
1899 ⁵⁹¹	87
1900 ⁵⁹²	88
1901 ⁵⁹³	91
1902 ⁵⁹⁴	91
1903 ⁵⁹⁵	80
1904 ⁵⁹⁶	80
1905 ⁵⁹⁷	81
1906 ⁵⁹⁸	97
1907 ⁵⁹⁹	91

Tablo 39: Bandırma Kazası Rüşdiye Mektebi Öğrencileri

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bandırmalılar bir idadi mektebi yaptırma talebinde bulunmuşlardır.⁶⁰⁰ Halkın iane toplamasına rağmen bu talebi yerine getirilmemiştir.⁶⁰¹ Ancak bir idadi inşa etmek yerine Bandırma Rüşdiyesi'nin bir kat daha çıkılması kafi görülmüştür.⁶⁰²

5.3. Gayrimüslim Okulları

5.3.1. Bandırma Rum Mektepleri

Rum ve Ermeni mektepleri de Müslümanların sıbyan mektepleriyle aynıdır. Başlarında muallim olarak papazlar vardır. Gayrimüslimlerin mektepleri

⁵⁸⁵ HVS, 1311/1893, s.307.

⁵⁸⁶ HVS, 1312/1894, s.360.

⁵⁸⁷ HVS, 1313/1895, s.130.

⁵⁸⁸ HVS, 1314/1896, s.415.

⁵⁸⁹ HVS, 1315/1897, s.304.

⁵⁹⁰ HVS, 1316/1898, s.435.

⁵⁹¹ HVS, 1317/1899, s.331.

⁵⁹² HVS, 1318/1900, s.328.

⁵⁹³ HVS, 1319/1901, s.340.

⁵⁹⁴ HVS, 1320/1902, s.354.

⁵⁹⁵ HVS, 1321/1903, s.356.

⁵⁹⁶ HVS, 1322/1904, s.332.

⁵⁹⁷ HVS, 1323/1905, s.344.

⁵⁹⁸ HVS, 1324/1906, s.590.

⁵⁹⁹ HVS, 1325/1907, s.331.

⁶⁰⁰ BOA, MF, MKT, No:1076/127, s.1; BOA, MF, MKT, No:1076/ 27, 19 Rebiülahir 1326/21 Mayıs 1908 ,s.1.

⁶⁰¹ BOA, MF,MKT.No:1076/ 27, 28 Recep 1326/26 Ağustos 1908 s.4.

⁶⁰² BOA, MF, MKT, No:1076/ 27, 16 Muharrem 1307/7 Şubat 1909, s.2.

Müslümanlarda olduğu gibi ya ibadethanelerinin içinde olur ya da yanlarında ilaveten inşa edilirdi. 9 Eylül 1893 tarihli vesikada Sotir Mila Hristos adındaki bir kişinin Bandırma'da Rumlara mahsusen okul açma girişimi vardır.⁶⁰³

Bandırma'da Rum okullarıyla ilgili alakalı salnameye göre ilk veriler 1897 yılına aittir. Bandırma'da bir adet Rum cemaati namına 1853 yılından beri faaliyet gösteren, 10 Kasım 1895 tarihinde ruhsat verilmiş olan, 228 erkek öğrenciden oluşan bir rüşdiye kaydedilmiştir.⁶⁰⁴ 1899 yılında okulun öğrenci sayısı 205'tir.⁶⁰⁵ 1902'de 250'dir.⁶⁰⁶ Tanzim edilen salnamelerde Rum rüşdiyelerin adedi hakkında malumat verilmemiştir. Dolayısıyla tek bir Rum rüşdiyesinin olması yüksek ihtimaldir.

Bandırma merkezi dışında, Kapıdağ yarımadasının Mihanya Köyü'nde 2 Ağustos 1911 tarihinde, harap olan bir Rum mektebinin bulunduğu arsası üzerine yeniden inşasına izin verilmiştir.⁶⁰⁷

5.3.2. Ermeni Mektepleri

Bandırma'da bulunan Ermeni mekteplerinin salnamelerde kaydı Rum mekteplerinden bir yıl sonra 1898 yılından itibaren yazılmaya başlanmıştır. Ama ondan önceki yıllara ait verilere vesikalardan ulaşmak mümkündür. Buna göre 26 Mayıs 1894 tarihinde Bandırma'nın Orta mahallesinde Surp Manyas Kilisesi arsasında kız çocuklarına mahsus ibtidaiye kademesinde bir Ermeni Kız Mektebi'nin açılması için bir girişim bulunmaktadır.⁶⁰⁸ Yaklaşık bir yıl sonra, 4 Nisan 1895 tarihinde iki katlı olarak mezkur okulun açılmasına ruhsat verilmiştir.⁶⁰⁹ Bu okul tülen 22, arzen 14, irtifaen 11.5 zira olarak inşa edilecekti. İnşaat masrafı da yaklaşık 32 bin kuruştur. Bina ile ilgili teknik veriler içeren bir adet plan ektedir.⁶¹⁰

18 Eylül 1895 tarihinde Bandırma'ya merbut Edincik Nahiyesi'nin Yenice Mahallesi'nde bulunan Ermeni Kilisesi avlusundaki sıbyan mektebinin yeniden

⁶⁰³ BOA, MF, MKT, No:180/9, 27 Safer 1311/9 Eylül 1893, s.1.

⁶⁰⁴ HVS, 1316/1898, s.436,437.

⁶⁰⁵ HVS, 1318/1900, s.330,331.

⁶⁰⁶ HVS, 1321/1903, s.358,359.

⁶⁰⁷ BOA, BEO, No:3923/ 294198, 6 Şaban 1329/2 Ağustos 1911. s.1.

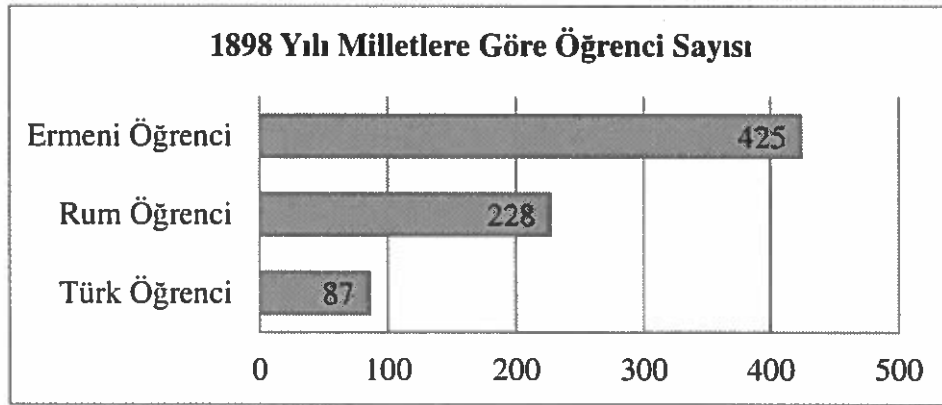
⁶⁰⁸ BOA., BEO. No:410/30689, 21 Zilkade 1311/26 Mayıs 1894, s.1.

⁶⁰⁹ BOA, İ, AZN, No:13/ 32 8 Şevval 1312/4 Nisan 1895.

⁶¹⁰ EK-3, BOA, İ, AZN, No:13/ 32, s.4.

inşası talep edilmiştir.⁶¹¹ 1898 yılında Bandırma'da Ermeni cemaatine mahsus 12 Ocak 1897 tarihinde ruhsat verilmiş olan 225 erkek ve 220 kızdan müteşekkil bir rüşdiye okulu kaydedilmiştir.⁶¹² 1899 yılında bu rüşdiyede 227 erkek, 197 kız öğrenci vardır.⁶¹³ 1902'de ise 225 erkek, 200 kız öğrenci bulunmaktadır.⁶¹⁴

Gayrimüslim okullarında öğrenci miktarı bakımından Ermeni rüşdiyesi önde gelmektedir. Bununla beraber salnamelerde Rum mektebi kısmındaki kız öğrenci hanesi boşken Ermeni kız öğrencileri açısından sayı vermek mümkündür. 1898 yılında rüşdiyeler bazında üç milletin (Türk, Rum ve Ermeni) öğrenci mukayesesi şöyledir:⁶¹⁵



Tablo 40: Bandırma Kazası Rüşdiye Mektepleri Öğrenci Mukayesesi

5.4. Yabancı Devletlerin Açtığı Okullar

Osmanlı devletinde Gayrimüslim okulları dışında bir de yabancı devletlerin açtıkları okullar mevcuttur. Pragmatist olarak devlete göre bu okullar sayesinde, öğrenciler hem Osmanlı Türkçesi öğrenecek hem de yetişen genç nesil Avrupa ile Osmanlı arasında bir aracı olacaktır.⁶¹⁶ Ancak yabancı okulların açıldığı yerleşim yerlerinin etnik yapısı, eğitim faaliyetleri ve eğitimin yabancı öğretmenler, özellikle

⁶¹¹ BOA, BEO, No:684/ 51230, 28 Rebiülevvel 1313/18 Eylül 1895 s.1.

⁶¹² HVS, 1317/1899, s.334,335.

⁶¹³ HVS, 1318/1900, s.332,333.

⁶¹⁴ HVS, 1321/1903, s.360,361.

⁶¹⁵ HVS, 1317/1899, s.331, 333, 335.

⁶¹⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü, TTK Yay., (2.Baskı), Ankara, 1999, s.37.

misyonerler vasıtasıyla yürütülmesi bu okulların sorgulanmalarına neden olmuştur.⁶¹⁷

Osmanlı devletinde yabancı okulların ilk defa 1869 Maarif Nizamnamesi ile işleyişleri, kitapları, dersleri, küşat izinleri devletin gözetimi ve denetimine bağlanmak istenmiştir.⁶¹⁸ 16 Mayıs 1886'da devlet dahilinde açılan yabancı okulların ruhsatnamelerini kontrol etmek, kayıt altına almak ve denetimlerini sağlamlaştırmak için Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği kurulmuştur.⁶¹⁹ XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkedeki sayılarında belirgin bir artış görülmüştür. Öyle ki 1886 yılında sadece Amerikan okullarının sayısı 300'ü geçmiştir.⁶²⁰

5.4.1. Amerikan Protestan Okulları

Yabancı okullar maddesinde sözü edilen belgeye göre Bandırma'da da bir adet Amerikan Protestan okulu vardır. Ancak Protestan misyonerlerinin Bandırma'da okul açmalarının bir nedeni vardır. O da Amerikan Protestanlarının Ermenileri maksatlarının en önemli nüvesi olarak görmeleridir.⁶²¹ Bununla beraber hem okula gönderilen çocuk hem de Gayrimüslim nüfus bazında Bandırma, Ermeniler için yoğunluk teşkil etmiştir.

Bandırma, Protestanlığın aşılması için okul açılan bir yerlerden biridir. Bandırma'nın Koçkaçan mahallesinde 1861 senesinde kurulan ve 14 Haziran 1902 tarihinde Amerikalı Mr. Boldovin namına ruhsatlı Ermeni Protestan cemaatinden kız ve erkek çocuklarına mahsus bir okul açılmıştır.⁶²²

⁶¹⁷ Muhammet Said Nuhoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullar" *Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı XVII, İstanbul, 2017, s.94; Menşei Latince missio kelimesinden türetilen misyoner, ekseriyetle Hristiyanlığın yayılması amacını ifa eden bir görevli anlamına gelmektedir. İslam dinindeki tebliğ anlayışına nazaran Hristiyanlık inancının teşmili ile muvazzafın görevleri konusunda daha katı bir özellik taşımıştır. Şinasi Gündüz, *İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XXX*, İstanbul, 2005, s.193.

⁶¹⁸ İlkur Haydaroglu, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar", *Türkler Ansiklopedisi, C.XIV*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.184,185.

⁶¹⁹ Zeki Tekin, Enes Göksal, "II.Abdülhamit İstanbul'unda Yabancı Okullara Genel Bakış", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, C.VI, Sayı III*, Karabük, 2017, s.334.

⁶²⁰ Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.I, Sayı X*, 2001, s.26.

⁶²¹ Emine Dingec, "Amerikan Misyoner Okullarının Ermeni Ayrımcı Hareketindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme", *Yeni Türkiye Dergisi, Sayı LX*, 2014, s.2.

⁶²² "...Bandırma'nın Koçkaçan mahallesinde dahi 1278 senesinde tesis ve 27 Haziran 1318 tarihinde Amerikalı Mr. Boldovin namına ruhsatnamesi ita edilmiş ve Ermeni Protestan cemaati zekur ve inas etfaline tahsis olunmuş bir ibtidaiye mektebi vardır...", BOA, YPRK, MF, No:5/20, s.1.

Bandırma'nın merbut olduğu Karesi'de böyle bir okul o tarihe kadar yoktur. Ancak Bursa'da ikamet eden Mr. Boldovin, Kayserili Şepikyan namına bir Protestan azayı Balıkesir'e göndererek bazı Ermenileri Protestanlığa davet etmiş ve bunun sonucunda 20 kadar Ermeni ve Rum Pazar günleri küçük bir hanede Protestan mezhebi üzerine ayin icra etmişlerdir. Mevzubahis yeni Protestanlar mutasarrıflığa okul için müracaat etmiş ve izinleri verilmiştir.⁶²³ Bu şekilde okullar açarak Ermenileri Protestanlaştırma ve kendilerinin peyki bir ülke haline getirmek için Osmanlı devletindeki faaliyetlerini bu göreve (Mission to Armenians) kanalize etmişlerdir.⁶²⁴ Protestan Amerikan okulları, öğrencilere yaydığı ayrılıkçı propagandalarla, devletine bağlı ve itaatkar (millet-i sadıka) bakılan Ermenilerden, kendi isteklerine hizmet eden bir nesil oluşturmaya çalışmışlardır.⁶²⁵

⁶²³ "...Karesi'de Amerikan mektebi yok ise de bundan bir buçuk sene evvel Bursa'da mukim Mr. Boldovin tarafından Kayserili Şepikyan namına bir Protestan azanın Balıkesiri'ye gönderilerek bazı Ermenilerin Protestanlığa davet olunduğu ve bunun avdetinden 20 gün sonra 20 kadar Ermeni ve Rum'un Pazar günleri bir küçük hanede Protestan mezhebi üzerine icra-ı ayine mübaşeret ve elyevm bir mekteb açmak fikrine hizmet eyledikleri mutasarrıflıktan iş'ar olunmuşdur. Bu madde tetkik edilmekte olduğundan neticenin arzına müsaadet olunacaktır..." BOA, Y.PRK, MF, No:5/20, s.1.

⁶²⁴ Yavuz, a.g.e., s.70,71.

⁶²⁵ Fendoğlu, a.g.m., s.195.

VI. BÖLÜM: BANDIRMA'NIN DİNİ VE SOSYAL YAPISI

6.1. Ortodoks Rum Kilisesi

Doğu dünyasındaki Osmanlı Devleti'nin gerek Avrupa Türkiye'sinde gerekse Asya Türkiye'sinde hakim olarak kapsadığı dinler, İslamiyet'in yanında Ortodoks Hristiyanlığıdır. Ortodoksluğu özellikle Rumlar sahiplenmiş, içselleştirmiş ve temsil etmişlerdir. İmparatorluk Gayrimüslim unsurların hepsini Rumlara münhasıran İstanbul Fener Rum Patrikhanesine bağlamıştır.⁶²⁶ Bandırma merkezindeki Ortodoks Rumların, kiliseleri ile alakalı belgeler oldukça kısıtlıdır. Bunun yanında günümüze kadar intikal edebilmiş kilise yoktur. 11 Haziran 1907 tarihinde Bandırma'daki Rum Kilisesi koro görevlisi Petro Flantinidi'nin *Adonyas* adındaki kitabının Matbuat-ı Dahiliye İdaresi tarafından yapılan tetkik ve teftiş neticesinde neşrinde herhangi bir sorun olmadığı tesbit edilmiş ve kitap için ruhsat verilmiştir. Ancak belgede kitabın içeriği ile alakalı herhangi bir malumat verilmemiştir.⁶²⁷

Bandırma'nın merkez dışındaki Edincik Nahiyesi'ne bağlı olan Kelek köyünde, 50 haneden müteşekkil olan Rum halkının, 1894'te bir kilise inşa etme talebi bulunmaktadır. Bu kilisenin inşasına aslında 1889 yılında başlanılmıştır. Yeni kilisenin inşasına izin alınmadan inşa edilmiştir. Durumun bu şekilde gelişmesine rağmen mezkur mahaldeki Rumların yasağı delip kiliseyi tamamlamaları hatasına düşmeleri affedilmiş ve ibadetlerinden mahrum bırakmamak için küşadı Paskalya bayramına denk getirmek üzere 6 Mayıs 1894 tarihinde kilise açılmıştır.⁶²⁸

Osmanlı Devleti, Hristiyanların yeni bir kilise inşa etmelerine sıcak bakmamış, bunun yerine var olan, harap durumundakilerin inşasına veya onarımına müsaade etmiştir.⁶²⁹ Örneğin 20 Nisan 1905'te Bandırma'nın Yenice köyünde tahrip olmasına istinaden Rum Kilisesi'nin yeniden inşası talebi bulunmaktadır.⁶³⁰ Kilisenin iç ve dış yapısını gösteren plana göre kilisenin bahçesinde büyük bir Ortodoks mezarlığı vardır.

⁶²⁶ Ortaylı, İmparatorluğun..., a.g.e., s.72,73.

⁶²⁷ BOA, MF, MKT, No:998/75, 29 Rebiülahir 1325/11 Haziran 1907, s.2.

⁶²⁸ BOA, İ. AZN. No:10/1, 1 Zilkade 1311/6 Mayıs 1894, s.2.

⁶²⁹ Aşkın Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı XVI, 2014, s.37.

⁶³⁰ BOA, İ. AZN, No:60/28, 14 Safer 1323/20 Nisan 1905.

Eski temelleri üzerine inşa olunacak kilisenin planına göre ön cephesinde, iki orta boyutlu pencere ile giriş kapısı ve kapının üzerinde haç motifli bir pencere vardır. Kilisenin yan cephesinde, ikisi orta ve ikisi büyük olarak toplam dört pencere vardır. Uzunlamasına inşa edilecek olan kilisenin arka cephesi (papazların ayin icra ederken durdukları büyük masanın arka duvarı) yarım daire şeklinde dışa doğru çıkıntılıdır. Belgede Yenice Rum köyü kilise arazisi ile alakalı bilgiler de vardır. Belgeye göre Yenice’de 132 hane olarak 648 kişi yaşamaktadır. Bununla beraber kargir olarak inşa edilecek kilisenin arazisi Sultan Mehmet Han Vakfiyesi ’ne aittir. Ancak ne mezarlık ne de kilise günümüze ulaşmamıştır.⁶³¹

6.2. Katolik Rum Kilisesi

XIX. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı’da Katoliklerin sayısı oldukça sınırlıdır.⁶³² Özellikle mezkur asırdan itibaren Katolik veya Protestan Ermeni ve Rumların oluşma nedenlerinin en başında Fransa’nın Osmanlı’daki Katoliklerin hamisi rolünü üstlenip, mezhebin bu coğrafyada yayılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmasından kaynaklanmıştır.⁶³³ Nitekim 27 Eylül 1897’de Fransız rahiplerinden Persidil ve Belçika rahibinden Mösyö Pire Bandırma’ya gelmek için mürur tezkiresi de almışlardır.⁶³⁴

31 Ocak 1905 tarihli belgeye göre Bandırma’da Katolik ve Ortodoks mezhepleri anlaşmazlık içindedir. Bandırma’nın Rumlara ait Preme Köyü’nde Rumlar, Patrikhaneleriyle sorun yaşamışlardır.⁶³⁵ Belgeye göre ahalinin Ortodoksluğu terkederek Fransız Konsolosu’nun tahrikiyle Katolikliğe geçişinden şikayet edilmektedir.

3 Nisan 1905 tarihli belgeye göre Preme’ye Cizvit papazı gelip burada ikamet etmeye başlamıştır.⁶³⁶ Cizvit papazı köy halkına Katolikliği yaymak için hem mektep hem de kilise olacak şekilde bir bina yaptırmaya başlamıştır. Mektep olarak da kullanılacak olmasının sebebi Ortodoks çocuklara küçük yaşlarından itibaren

⁶³¹ BOA, İ, AZN, No:60/28, s.2.

⁶³² Önder Kaya, İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Azınlıklar, Kronik Yayınları, s.203.

⁶³³ a.g.e., s.197.

⁶³⁴ BOA, DH, TMIK, M, No:60/17, 29 Rebiülahir 1315/27 Eylül 1897 s.2.

⁶³⁵ BOA, BEO, No:2496/187189, 25 Zilkade 1322/31 Ocak 1905.

⁶³⁶ BOA, DH, MKT, No:929/58, 27 Muharrem 1323/3 Nisan 1905.

Katolikliğe sempati göstermelerini sağlamaktır. Preme Köyü'nde sonradan mukim olan Cizvit papazı, üstelik, köydeki Ortodoks Hagia Yanni Kilisesi'nde Katolik ayini icra etmiştir. Buna şahit olan Rumlar ise bu uygunsuzluğu Adliye ve Mezahib Nezareti Müdürlüğü'ne bildirmişlerdir. Anlaşıldığı üzere bu bildirimler ve artan şikayetler neticesinde 19 Aralık 1905'te Preme köyündeki bu rahibin köye yerleşmesinin yerli halk için mahzurunun olup olmadığı tahkik ettirilmiştir.⁶³⁷

29 Mayıs 1906'da Bandırma'da Katolikliğe geçmiş olduğu düşünülen bir Rum, yazdığı dilekçede Rum Patriği'nin mezhep değiştirenlere gösterdiği baskıyı bildirmiştir. Ledokriya Kistidi, din değiştirmenin kişinin hür vicdanıyla ve Osmanlı'nın bu konuda serbestisi ile alakalı olduğunu belirtmiştir. Söz konusu şahıs Patrikhane'nin baskı ve müdahalesi yüzünden yedi kişilik ailesini Preme'de bırakıp Bursa'ya gitmek zorunda kalmıştır.⁶³⁸

4 Ağustos 1907'de Preme Köyü'nde bulunan Cizvit Papazı, açmayı düşündüğü Katolik Kilisesi için halktan para istemiş ve ayrıca binasına Fransız bayrağı dikeceğini beyan etmiştir.⁶³⁹ 1 Nisan 1909 tarihli belgeye göre Cizvit rahibi amacına ulaşarak dört- beş aileyi Katolik mezhebine ikna etmiştir.⁶⁴⁰ Bu faaliyetleri sebebiyle Preme köyünden merkez Bandırma'ya gönderilen papaz hakkında halk arasında tekrar aynı köye gideceğine dair dedikodular çıkmıştır. 18 Mayıs 1909 tarihli belgede Cizvit papazının Preme'ye döneceği belirtilirken halk arasında ayrışmaya neden olacağı ve Rumların köylerinde Katolik bir papazı bulundurmamak istemedikleri beyan edilmiştir. Bu sebepten dolayı Katolik papaz yerine gönderilmek istenen İsak adlı papazın Katolik olup olmadığı hakkında tedkik yapılmasına dair istida gönderilmiştir.⁶⁴¹

⁶³⁷ BOA, DH, TMIK, M, No:165/16, 21 Şevval 1323/19 Aralık 1905.

⁶³⁸ BOA, DH, TMIK, M, No:223/48, 5 Rebiülahir 1324/29 Mayıs 1906.

⁶³⁹ BOA, DH, MKT, No:1144/5, 24 Cemaziyelahir 1325/4 Ağustos 1907.

⁶⁴⁰ BOA, DH, MKT, No:2782/50, 10 Rebiülevvel 1327/1 Nisan 1909.

⁶⁴¹ BOA, DH, MUİ, No:72/68, 27 Rebiülahir 1327/18 Mayıs 1909.

6.3. Katolik Ermeni Kilisesi

1830 yılında Katolik Ermeniler, Gregoryenlerden ayrılıp ayrı bir millet olarak tanınmıştır.⁶⁴² Bunun neticesinde kendilerine ait kiliseler açabilmişlerdir. Bandırma'da da Katolik Ermenilere mahsus bir kilisenin olduğu belgeden anlaşılmaktadır.⁶⁴³

Ermenilerin Katolik mezhebine geçmelerinin bazı dini hususları vardır. Örneğin kadınların örtünmeleri hakkında Gregoryenlerin mutaassıplıkları Katoliklere nazaran daha katıdır. Katoliklerde kadının başını örtme zorunluluğu bulunmamaktadır.⁶⁴⁴ Bununla birlikte Gregoryen mezhebinin Tanrı ile ilgili bazı anlayışları tenkit edilir hale gelmiştir.⁶⁴⁵ Fransız misyonerleri hassaten yardıma muhtaç olan Ermenilerin gözünde kurtarıcı imajı çizmeye çalışırken Papa'nın onlarla beraber olduğunu bildirmişlerdir.⁶⁴⁶

24 Ağustos 1856 tarihli belgede Bandırma'da Katolik ve Ortodoks Ermeniler aynı defterde kayıtlı olmak istememişlerdir.⁶⁴⁷ Ayrı defter tutulmasına dair istek bizzat Katolikler tarafından beyan edilmiştir. 1856 tarihine bakılacak olursa Ermeniler, Rumlara nazaran Katolik mezhebi ile daha erken tanışmışlardır.

3 Ocak 1893'te de Bandırma'daki Katolik Ermeniler Osmanlı nüfus tezkirelerini Gregoryen Ermenilerden ayrı olarak talep etmişlerdir. Bandırma'da ikamet eden Osep adlı rahip Katolik Ermenilerin bu gibi işleri için memur edilmiştir.⁶⁴⁸

17 Ağustos 1893 tarihli belgeye göre Bandırma Gregoryen Ermenileri ile Katolik Ermeniler arasında bazı olaylar yaşanmıştır. Ermenilerin bir kısmının Katolik mezhebine geçmeleri, Gregoryenler için sorun teşkil etmiştir. Belgeye göre Bandırma'daki iki Ermeni cemaati arasında kavga hiç eksik olmamıştır.

⁶⁴² İhsan Satış, "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Katolik Cemaatine Dair Ali Paşa ve Kastro Bey'in Layihaları", *Akademik Bakış Dergisi*, C.IX, Sayı XVIII, 2016, s.255; Abdurrahman Bozkurt, "Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi", *Tarih Dergisi*, Sayı LII, İstanbul, 2011, s.139.

⁶⁴³ BOA, DH, MKT, No:68/36.

⁶⁴⁴ Ahmet Türkan, *İstanbul'da Ermeni Cemaatleri Arasındaki Dini ve İdari İhtilaflar ve Tartışmalar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, s.67.

⁶⁴⁵ Türkan, a.g.t., s.66.

⁶⁴⁶ Bozkurt, a.g.m., s.137.

⁶⁴⁷ BOA, C, DH, No:89/4431, 22 Zilhicce 1272/24 Ağustos 1856.

⁶⁴⁸ BOA, DH, MKT, No:2040/77, 14 Cemaziyelahir 1310/ 3 Ocak 1893.

Gregoryenlerden bazıları, Katolik Ermeniler ve çocuklarının yeni girdikleri mezheb ile alakalı talimi ve terbiyesi için gönderilmiş olan rahip ve rahibelerin buldukları mahalleri taşlamışlardır. Hatta kiliselerinin çanına müdahale etmişler ve Dravski adındaki bir rahibi rehin tutmuşlardır. Ardından bu suçun failleri yakalanıp adliyeye sevk edilmiştir.⁶⁴⁹

8 Aralık 1893 tarihli belgeye göre Bandırma sakinlerinden kasap Şirak oğlu Mardiros uzun süreden beri sokaklarda ağza alınmayacak naralar atarak her iki Ermeni cemaati arasındaki münazaayı derinleştirmiştir.⁶⁵⁰ Bununla beraber yine Bandırma'ya sonradan gelen küfeci çırağı Nikogos Denislas, Mardiros'un yaptıklarına benzer şekilde suçsuz insanlara musallat olmuştur. Bu iki şahıs yüksek sesle utanç verici sözler söyleyerek çarşı ve meyhaneleri gezerek halı rahatsız etmişlerdir.⁶⁵¹

Mardiros, terbiye dışı hareketlerini devam ettirerek ve fesatlık içeren beyitler düzerek suç unsuru olmuştur.⁶⁵² Bunun yanında Cemcikyan oğlu Tekfur bu gibi insanlar için para toplayıp onlara yardım etmiştir. Tüm bu faaliyetleri neticesinde Mardiros, Agobyan, Artanyan, Tekfur ve Sergiz Orpanyan gibileri 20 gün hapis kalarak hafif bir ceza almışlardır. Bu gibi olaylar devam ederken Bandırma'da Katolik Ermenilerin mektebinde görev yapan Şirinyan adlı hoca da iki cemaati birbirine düşürmeye çalışmıştır.

7 Mart 1907 tarihli belgede Bandırma'nın Karaköse mahallesinden Ermeni cemaatinden Abraham ve Marim ile oğulları Yerevan, kendi rıza ve istekleriyle Katolik mezhebine geçmek için bir istidada bulunmuşlardır.⁶⁵³ 1 Ağustos 1908 tarihli

⁶⁴⁹ BOA, DH, MKT, No:68/36, 4 Safer 1311/17 Ağustos 1893.

⁶⁵⁰ "...Bandırma sakinlerinden sabıka-i müsadere ashabından kasab Şirak oğlu Mardiros ve Bağçecik sakinlerinden olub firaren bir müddetten beri Bandırma'da ikamet iden ve buraca küfeci çırağı Nikogos Denislas maruf serseri makulesinden işbu iki nefer kuşak öteden berü şuna buna tasallut şenaret-i galiz ve teşhir-i silah gibi...", BOA, DH, MKT, No:190/11, 29 Cemaziyelevvel 1311/8 Aralık 1893.

⁶⁵¹ "...rezalet amiz envarı beyitler tertibiyle sokak sokak çarşı çarşı meyhane derunlarında şarkı makamında savtı-ı cehir ile teftiş itmeğe tasdi itmelerine ve terkikat musikahane icrasıyla...", BOA, DH, MKT, No:190/11, 29 Cemaziyelevvel 1311/8 Aralık 1893.

⁶⁵² BOA, DH, MKT, No:190/11, 18 Ramazan 1311/25 Mart 1894, s.7.

⁶⁵³ BOA, DH, TMIK, M, No:238/7, 22 Muharrem 1325/7 Mart 1907.

belgede, Ermenilerin mezhep değiştirmesi ile Bandırma'da Katolik nüfusunun 32 hane halkına eriştiği görölmüştür.⁶⁵⁴

6.4. Gregoryen Ermeni Kilisesi

Kendi kiliseleri açısından Gregoryenler ile ilgili yeteri sayıda belge mevcut değildir. 3 Temmuz 1865 tarihli vesikaya göre Bandırma'nın Orta mahallesinde Surp Manyas adlı kilisenin harap bir şekilde durduğu bilgisi vardır.⁶⁵⁵ Harap kilisenin bulunduğu arsaların Ermenilere terkine karar verilmiştir.

6.5. Camiler

Camiler ile alakalı bilgileri cami kitabelerinden, Osmanlı arşivindeki bazı defter ve vesikalardan ve şeriyye sicillerinden edinmek mümkündür. Ayrıntılı malumata erişilemese de Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Kültür Varlıklarını Koruma kurumlarından eser ile alakalı sanat tarihçilerinin ve arkeologların tarihlemesi ile rapor tanzim ettikleri ölçüde ulaşılabilir. Ancak cami gibi eski eserlerde en sarih bilgiyi, banisi ve yılı açısından, birinci kaynak olarak, eserin üzerindeki kitabeler vermektedir.

6.5.1. şevkiye Cami

Çınarlı Mahallesi'nde bulunan bu camisinin banisi ve inşa yılına giriş kapısı üzerindeki kitabeden ulaşmak mümkündür.⁶⁵⁶ Cami adını İstanbul'da ikamet eden ve hayırperver bir tüccar olan Hacı şevki Efendi'den almıştır. Eylül ayında inşa edilen caminin inşa yılı 1887'dir. Vakıflar Genel Müdürlüğü envanterindeki cami Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunca 31.10.2003 tarihinde tescil edilmiştir.⁶⁵⁷ Mezkur cami günümüzde de ibadete açıktır.

⁶⁵⁴ BOA, DH, TMIK, S, No:74/10, 3 Recep 1326/1 Ağustos 1908.

⁶⁵⁵ BOA, İ, HR, No:214/12427, 8 Safer 1282/3 Temmuz 1865.

⁶⁵⁶Sahibu'l-hayrat vel hasenat Dersaadet'te mukim hatip-i tüccarandan Hacı şevki Efendi'nin Bandırma'da, Çınarlı Mahallesinde inşa etmiş olduğu şevkiye Cami-i şerifin tarihidir fi sene 1305 muharrem.. Halil Sözlü, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri* , Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 2014, s.251.

⁶⁵⁷ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/halikesir/kulturenvanteri/cinarli-sevkiye-camii>, (Erişim Tarihi: 25. 01. 2018)

6.5.2. Ulu Cami

17 Eylül Mahallesi'nde bulunan Ulu Camii hakkında ne vesika olarak ne de kitabe olarak herhangi bir malumat edinilememiştir. Var olan kitabesinde “Selamun kavlen min rabbi rahim Hamdi” yazmaktadır. İnşa yılı açısından Halil Sözlü'nün tetkikine göre XIX. yüzyılda yapıldığı ortaya çıkmıştır.⁶⁵⁸ Günümüzde ibadete açıktır.

6.5.3. Tekke Camii

Haydar Çavuş Mahallesi'nde kain olan Tekke Camii'nin üzerinde kitabe yoktur. Ancak cami avlusundaki çeşmenin kitabesindeki tarih 1902'dir.⁶⁵⁹ Ayrıca çeşmenin kitabesinde “Ahyolulu Hacı Ali Efendi'nin validesi merhumenin hayratıdır” yazmaktadır.⁶⁶⁰ Buna göre Ahyolulu Hacı Ali Efendi çeşmesi vefat eden annesi için yaptırmıştır. Cami tescil edilenler arasında görünmemektedir. Günümüzde ibadete açıktır.

6.5.4. Haydar Çavuş Camii

Bandırma Meydanı'nda denize nazır olan Haydar Çavuş Camii kazanın en önemli simgesidir. Ancak caminin inşa yılı ile ilgili olarak ihtilaf vardır. Bu farklılık caminin kitabesinin olmayışından kaynaklanmaktadır. Bandırma'yı tanıtıcı internet sitelerinin çoğunda ve bazı neşriyatta caminin XIX. yüzyılda inşa edildiği yazmaktadır.⁶⁶¹ Ancak sadece Osmanlı Arşivi'nde yapılan tetkikle Haydar Çavuş ile alakalı belgelerin tarihleri, XV. yüzyılın sonlarında birleşmektedir.

Abdülmecit Mutaf'ın yayınladığı bildirisine göre payitahtta çalışan Haydar Çavuş mezkur caminin banisidir.⁶⁶² 1873 yılında yangın geçiren camii Mimar

⁶⁵⁸ Sözlü, a.g.t., s.291.

⁶⁵⁹ a.g.t., s.305.

⁶⁶⁰ Abdülbaki Işık Aydoğan, *Balıkesir Çeşmeleri*, Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2013, s.60

⁶⁶¹ Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1976, s.40; Sözlü, a.g.t., s.332; <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecek-yer/hayddar-cavus-camisi>, (Erişim Tarihi: 25. 01. 2018); <http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr/TR.90610/kutsal-yerler-ve-tarihi-yapilar.html> (Erişim Tarihi: 25. 01. 2018).

⁶⁶² Abdülmecit Mutaf, “Bir Köyün Kentleşme Sürecinde Haydar Çavuş ve Bandırma'daki Vakfı”, *Uluslararası Balıkesir'e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildirisi*, (Ed.Şenol Çelik- Serdar Genç), Balıkesir, 2013, s.2.; II. Selim döneminde mabeyn çavuşu bkz. Reşit Kıpçak, *Turistik- Ekonomik Balıkesir*, Acar Matbaası, İstanbul, 1968, s.199.

Kemalettin Bey tarafından tekrar yapılmıştır.⁶⁶³ 14 Ocak 1901 tarihli vesikada Erdekli Nikola oğlu Angili Kalfa'ya Haydar Çavuş Camii ve şadırvanın yapımında gösterdiği güzel hizmet için Sanayi Nişanı takdim edilmiştir.⁶⁶⁴ Cami avlusunun hemen dışında bir de çeşme vardır.⁶⁶⁵ Ancak çeşmenin yapım yılı 1905'tir.⁶⁶⁶

6.5.5. Sunullah Camii

Sunullah Mahallesi'ndeki mevzubahis caminin kitabesi yoktur.⁶⁶⁷ Ancak Prof. Dr. Halit Çal'ın raporuna göre caminin inşa tarihi 1905 yılına isnat edilmiştir.⁶⁶⁸ Günümüzde ibadete açık olan bu cami Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 25.09.1992'de tescil edilmiştir.⁶⁶⁹

6.5.6. Kayacık Camii

Kayacık Mahallesi'nde bulunan mezkur caminin tam olarak ne zaman inşa edildiği belli değildir. Ancak 1 Eylül 1794 tarihinde mescide minber konarak camiye dönüştürülmüş olduğuna dair bir vesika vardır.⁶⁷⁰

6.5.7. Yeşil Çomlu Camii

Adını bulunduğu köyden alan Yeşil Çomlu Camii'nin bir kitabesi olmamakla beraber bir tabelasında XVIII. yüzyılda inşa edildiği yazmaktadır.⁶⁷¹ Günümüzde ibadete açıktır.

6.5.8. Hamidiye, Sığıryolu ve Hacı Yusuf Camileri

Bu camilerin dışında vesikalara göre 24 Nisan 1902 tarihinde, Bandırma'nın Hamidiye ve Sığıryolu köyleri ile Hacı Yusuf Mahallesi'nde Bandırma halkının

⁶⁶³ Erken, a.g.e., s. 40.

⁶⁶⁴ Bandırma Kasabası'nda Haydar Çavuş Camii-i Şerifi ile kurbundaki şadırvan inşasında hüsn-ü hizmeti görülen Erdekli Nikol oğlu Angili kalfanın Sanayi Madalyası ile tesiri hakkında Hüdavendigâr Vilayet-i Aliyesi'nden gelen tahrirat-ı mefufu ile huzur-u ali-i fehamepenahilerine takdim olundu olabada, BOA, DH, MKT, No:2445/91, 23 Ramazan 1318/14 Ocak 1901.

⁶⁶⁵ Aydoğan, a.g.e., s.62.

⁶⁶⁶ a.g.e., s.62.

⁶⁶⁷ Sözlü, a.g.t., s.362.

⁶⁶⁸ İlgili rapor Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü'nden tedarik edilmiştir. Halit Çal, Balıkesir Bandırma Sunullah Camii, Sanat Tarihi Raporu, Ekim, 2008, s.3.

⁶⁶⁹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/kulturenvanteri/sunullah-camii>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

⁶⁷⁰ Vesikanın görüntüsü olmayıp sadece arşiv ekranında ne ile alakalı olduğu görüntülenmektedir. BOA, C, EV, No:158/7871, 5 Safer 1209/1 Eylül 1794.

⁶⁷¹ Sözlü, a.g.t., s.163.

yardımlarıyla başlayan cami inşalarının yeterli gelmeyip nihayete eremediklerine dair malumat vardır.⁶⁷² Bu yüzden inşaatın devam etmesi için toplam 1600 lira masraf tutarının 700 lirası evkaftan, iki bahçenin kiralardan, Terkos Gölü rüsumundan dolayı borçlu olan Papayot adlı şahsın 300 lira tahsilinden elde etmeyi beyan etmişlerdir. İçlerinde Vakıflar genel Müdürlüğü envanterinde olan Hacı Yusuf Camii, Balıkesir Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğünce 25.09.1992 tarihinde tescil edilmiştir.⁶⁷³

6.6. Bandırma'nın Hamam ve Çamur Bataklıkları

Günümüz Bandırması'na tarihi olarak intikal eden bir hamam veya kaplıca bulunmamaktadır. Ancak 14 Mayıs 1893 tarihli vesikaya göre Bandırma'daki sıcak su ve çamur bataklığı hakkında tahkikat yapılmıştır. Tahkikat neticesinde sıcak su ve çamur bataklıklarının şifa verdiğini ve hastalıkların geçirilmesinde faydalı olduğu beyan edilmiştir.⁶⁷⁴

1893 yılı itibarıyla Bandırma'da hamamların oldukça harap olduğu ve hamamlara giden yolların bozuk olduğu belirtilmiştir. Buna çare arayan yetkililer hamamların ihyası için buraların Osmanlı bir şirkete verilmesini ve bu şekilde mükemmel hale getirmeyi düşünmüşlerdir. 30 Mayıs 1894 tarihinde buradaki sıcak su ve çamur membaı hakkında bir keşif daha yapılacaktır.⁶⁷⁵ Belgeye göre keşif için Emin Efendi ile Kolağası Celal Bey görevlendirilmiş, harcırah olarak 145,5 kuruş verilmiştir.

⁶⁷² Günümüzde Sığıryolu adında bir yerleşim yeri bulunmasa da Kuşcenneti gölünün kuzeydoğu cihetindeki Yenisiğirci köyü ile ilgili olması yüksek bir ihtimaldir., BOA, DH, MKT, No:486/62, 15 Muharrem 1322/24 Nisan 1902.

⁶⁷³ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/kulturenvanteri/haci-yusuf-camii>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

⁶⁷⁴ BOA, MV, No:74/112, 27 Şevval 1310/14 Mayıs 1893.

⁶⁷⁵ BOA, BEO, No:421/31532, 25 Zilkade 1311/30 Mayıs 1894.

VII. BÖLÜM: BANDIRMA'DA ASAYİŞ

7.1. Kazı Çalışmaları ve Eser Arama Faaliyetleri

Bandırma'nın Eskiçağ ile ilgili kazı çalışmaları XIX. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu konuyla alakalı 18 Mayıs 1875 tarihli belgeye göre Bandırmalı Tekfur, Hamamlı, Gölyakası ve Andiyanos mevkilerinde eski eser aramak için kazı başvurusunda bulunmuştur.⁶⁷⁶

5 Eylül 1893 tarihinde Bandırma Redif Binbaşı Agah Bey'in tarihi eser aramış ve bulduğu eserleri satmıştır.⁶⁷⁷

Bir başka vesika, 7 Eylül 1899 tarihli olup eser aramak isteyen Ardaş Begoyan adlı şahsın Bandırma Kazası'na yarım saat mesafedeki Yeniköy'de talebinin icrası için ruhsatname verilmesine dairdir.⁶⁷⁸

Müzecilik anlamında eski eser arama faaliyeti söz konusu asırda başlayıp yaygınlaşmıştır. Önceleri kıymeti pek bilinmemekle beraber devletin bu konuda kanunları Müze-i Humayun Nizamnamesi adıyla 1869 yılından itibaren çıkmıştır.⁶⁷⁹

1874 Asar-i Atika Nizamnamesi'ne göre çıkarılan eserler; devlet, hafir(kazıcı) ve toprak sahibi arasında üçe bölünürdü.⁶⁸⁰ 1884'te mezkur konuyu ilgilendiren bir nizamname de Müze-i Humayun Müdürü Osman Hamdi Beyin çabasıyla çıktı ve buna göre öncekinden farklı olarak eserlerin yurt dışına çıkartılması yasaklanmıştır.⁶⁸¹

7.2. Asayiş

Asayiş ve huzurun bozulması bakımından Bandırma ve Bandırma'ya mülhak bazı köy ve mahallelerde çeşitli olaylar yaşanmıştır. Hassaten bu konuda ön plana çıkan iki unsur vardır. Bunlardan biri Bandırma'ya göç etmiş olan Kafkas halkları (Çerkesler, Kırım Tatarları, Gürcüler ve Dağıstanlılar) ve Bandırma'da yerleşik halde

⁶⁷⁶ BOA, MF, MKT, No:61/84, 12 Rebiülahir 1292/18 Mayıs 1875.

⁶⁷⁷ BOA, MF, MKT, No:179/ 147, 23 Safer 1311/5 Eylül 1893.

⁶⁷⁸ BOA, MF, MKT, No:469/17, 1 Cemaziyelevvel 1317/7 Eylül 1899.

⁶⁷⁹ Fehim Kuruloğlu, "Osmanlı Devleti'nde Müzecilik", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı VI, 2010, s.50

⁶⁸⁰ Kuruoğlu, a.g.m., s.51.

⁶⁸¹ Halit Çal, "Osmanlı Devleti'nde Asar-ı Atika Nizamnameleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XXVI,1997,s.393

olan Ermenilerdir. Her iki unsur ile yaşanan sorunlar birçok arşiv belgelerine yansımıştır.

28 Haziran 1864 tarihli vesikaya göre Bandırma'nın Edincik Nahiyesi'nde Çerkesler yüzünden Ermeniler ile Bandırma Kazası Müdürü arasında tatsızlık çıkmıştır. Tatsızlık, Ermeni Cismani Meclisi'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bu belgeye göre 35 kişiden mürekkep Çerkes, Edincik'teki Ermeni köyüne iskan edilmeleri için yapılan girişimden kaynaklanmıştır. Belgenin devamında özetle şunlar denilmektedir:⁶⁸²

“Köye yerleştirilen Çerkeslerin her türlü gereksinimlerinin temin edilmesini kilise cemaati kabul etmiştir. Ancak ipek böceği mevsimi olduğundan tüm haneler ipek ile doludur. Bu sebeple, Ermeniler de çoluk çocuk dışarıda yatmaktadırlar. Ancak bundan 5-10 gün sonra koza telaşından kurtuldukları takdirde hanelerin boşalacağı ifade edilmiştir. Bu yüzden Ermeniler, köyde bulunan Çerkeslerin 4 adet değirmene yerleşmelerini istemişler. Bu talebi dikkate almayan Zabıta neferleri Çerkeslerin oraları beğenmediklerini söyleyerek Ermenileri azarlayarak darp etmiştir. Ardından da Sevgiyas oğlu Sevgiyas ve Hacı Manol oğlu Hacı Apraham ve İzmirli Artin ve Hacı Manol oğlu Hacı İstefan Manon olmak üzere 4 kişiyi Bandırma Kazası Müdürü'nün konağına getirmiştir. Merkumlar orada durumu ifade ederken Müdür ise köyün padişaha ait olduğunu söyleyerek evlerin boşaltılmasını istemiştir. Bu sırada evlerdeki ipek böcekleri zorla dışarı atılıp Çerkesler iskan edilmiştir.”⁶⁸³

⁶⁸² BOA, MVL, No:678/127, 23 Muharrem 1281/28 Haziran 1864,

⁶⁸³ Makam-ı Vala-ı Nezaret-i Celile-i Hariciye'ye, Karesi Sancağı dahilinde Bandırma Kazası Müdürü zir-i idaresinde bulunan Ermeni karyesine 35 nefer Çerkes, zaptiye neferi ile beraber gönderip hanelerde iskan ettirilmesine ve mekulat ve meşrubat ile mülazımlarını ita etmelerini emr-i tenbih eylediği sürede karye-i mezburenin kilise cemaatleri dahi kabul ederek ancak sektenin medar-ı enkasları olan ipek böceği mevsimi olmasıyla hanelerin cümlesi ipek ile memlu olduğunu ve hatta sekte-i merkume çoluk çocuklar ile beraber hanelerinin haricinde olan meydanlarda bihuzur yatmakta bulduklarını beyan ve 5-10 gün kadar herkes koza telaşından kurtulup hanelerin bittabi tahliye olunacağı serd-ü ityan ile tabiyetini vermek üzere fakat 5-10 gün kadar gösterdikleri 4 bab değirmenlerde muvakkaten iskan ettirilmesini rica etmişler ise de zabıta neferi Çerkesler orasını beğenmediler “alâ hanı boşaltınız” diyerek vesb-ü şetim ile çakıştırmak cemaat-i mezkure azasından Sevgiyas oğlu Sevgiyas ve Hacı Manol oğlu Hacı Abraham ve İzmirli Artin ve Hacı Manol oğlu Hacı İstefan Manon 4 nefer kullarını Bandırma'ya ihzar ile müdür-ü mumailiye'nin konağına götürmüş ve merkumlar orada ifade-i hal eylediklerinde müdür-ü mumailiye'nin kat'a asga etmeyerek ve “ köy padişahındır çıkınız” diyerek mezhebimize ve arz ve namusa dokunacak kal-ü kelama alınmayacak surette bir takım şetum galiz alenen serd-ü ityan etmiş ve yerinden kalkıp merkum Abraham dahi sille ve yumruk ile harp eylediğinde cümlesine hapis ika eylemiş ve filhal karye-i mezbureye adem irsaliyle böcekler cebren hanelerden dışarı atılmak ve biltahliye merkum Çerkesler iskan ettirmek üzere emir eylemiş olduğu ve ondan sonra olan vukuattan haberleri olmadığı bu kere Bandırma tarafından vaki olan iş'ardan anlaşılması ve müdür-ü mumailiye'nin bu suretle şetum galiz ile muamelat-ı tahkiriye ve hakk-ı fikrete zarar ve ziyan edişine ibtidarı mültezim-i ali olan muamelat-ı seniye ve

Ermeni Cismani Meclisi söz konusu kişilerin tahliye edilmelerini ve Bandırma Kazası Müdürü hakkında işlem başlatılmasını talep etmiştir.

31 Temmuz 1886 tarihli vesikaya göre Çerkesler'den İsmail Bey'in kabilesi, kendi kendilerine Mahmut ve Şemsettin Beyler Manyas'a bağlı Koyunkafiri ve Kepekler'deki çiftliklerine yerleşmiştir.⁶⁸⁴ Halkı rahatsız eden bu Çerkeslerin, başka bir yere iskan edilmesi istenmişse de henüz gerçekleştirilmemiştir. 3 yıl sonra, 17 Mart 1889'da Koyunkafiri ve Kepekler çiftliklerinin sahipleri Mahmut ve Şemseddin Beyler, Çerkes İsmail Bey kabilesi hakkındaki şikayetini yenilemiştir.⁶⁸⁵ 30 Mart 1892 tarihinde durumun acizliği tekrar beyan edilmiştir. Diğerlerine göre daha ayrıntılı bilgiler veren bu vesikaya göre Çerkesler mezkur köylere geldiklerinde 15 hane kadarken artarak 70 haneye kadar yaklaşmış, ahalinin tarla ve arazilerini zapt etmişlerdir. Yerel yönetimce kendilerine gösterilen arazilere nakil olmayı kabul etmeyen Çerkeslerin reislerine gereken bazı nasihatlerde bulunulmuş ancak Çerkesler buldukları yerleri bırakmak istememişlerdir. Sorun bununla kalmayarak arazilerin gerçek sahipleri ne bir bedel ne de arazilerinin değiştirilmesini kabul etmiştir. Üstelik Meclis-i Mahsusa'da görüşülen bu konunun halli 12 seneden beri hitama kavuşmamış, sürüncemede kalmıştır.⁶⁸⁶

7 Haziran 1892 tarihli bir vesikaya bakılırsa Çerkesler ile yerli halk arasındaki ilişkinin gitgide bozulduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre aralarında Bandırma'nın da olduğu İzmit ve Mihaliç'teki Çerkeslerin yerli halka karşı cinayet işleme, arazi hududunu aşma ve yağma gibi suçlar işledikleri haber alınınca bölgenin teftişi için Başkâtip Sadık Bey bu işle görevlendirilmiştir.⁶⁸⁷

16 Haziran 1892'de Sadık Bey, İskan Memuru Nafiz Bey refakatinde, tapu, nüfus ve mahkeme kuyûdâtından edindiği malumat ile 1889'dan başlatarak, Muhacirlerin haneleri, nüfusları, köyleri ve cürümlerini havi bir cetvel tanzim

nzayat-ı irtiza-yı aliye bilveche mugayyir ve menafı bulunmuş olduğuna ve hakkında icra-yı icabıyla beraber sekine-i mevcutta böyle muamelat-ı şedide tahkiriyyeden ve kesan-ı merkumu hapisten bittahliye bu babda olan zarar ve ziyânların tazmini dahi hakkaniyet-i seniye icab-ı alisinden bulunduğu binaen bermuceb-i muadelet-i seniye ifa-yı muktezisi irade-i aliyesine şamil liva-yı mezkur mutasarrıfı saadetlü Bey bendelerine hitaben bir kıta emimame-yi sami hazret-i sedaretpenahinin tasdirî babında ve her halde emr-ü ferman hazret-i men leil emrindir. BOA, MVL, No:678/127, 23 Muharrem 1281/28 Haziran 1864, s.3.

⁶⁸⁴ BOA, DH, MKT, No:1357/117, 29 Şevval 1303/31 Temmuz 1886.

⁶⁸⁵ BOA, DH, MKT, No:1606/23, 15 Recep 1306/17 Mart 1889.

⁶⁸⁶ BOA, DH, MKT, No:1938/28, 1 Ramazan 1309/30 Mart 1892.

⁶⁸⁷ BOA, DH, MKT, No:1958/27, 11 Zilkade 1309/7 Haziran 1892.

etmiştir.⁶⁸⁸ Bandırma'nın etnik tarihini yakından ilgilendiren bu rapor özete şu şekildedir:

Geçen 1889 Yılı Başlangıcından Sonuna Kadar, Muhacirlerin Suçları			Muhacirlerin İskan Olunan Köyleriyle Nüfus ve Hane Sayıları ve Verilen Araziler			
Sorguya Alınan	Mahkemesi Devam Eden	Hüküm Giyen	Arazi	Nüfus	Hane	Köyler ve Mahalleler
-	-	-	255	183	38	Aksakal
1	-	3	60	1188	300	Bendbaşı
2	-	3	-	204	55	Çalcı
-	-	-	-	106	23	Çevikli
3	1	6	50	1263	308	Çınarlı
-	4	-	-	210	58	Dere
-	-	-	-	86	22	Doğa
-	-	3	-	81	18	Hacı Yusuf
-	1	-	-	110	29	Haydar Çavuş
-	-	-	746	209	63	Karaçalık
-	-	2	230	61	12	Kayacık
-	-	1	-	179	50	Kirazlı
-	-	-	-	42	14	Kösedil
1	-	1	-	278	67	Sığırcı
1	1	3	-	279	71	Sığıryolu
-	-	-	-	10	1	Yenice

Aksakal	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları hazırlanmaktadır.
Bendbaşı	Yeni olarak iskan edilen Rum ile muhacir köyüdür. Arazileri için tapu verilmiştir. Biri hırsızlık, ikisi kavga ve birisi de işkenceden ibaret vukuat görülmüştür.
Çalcı	Yerli halk ile beraber Rum ve muhacir ikamet etmektedir. Arazileri yoktur. İkisi mala zarar verme, ikisi kavga ve biri de işkenceden ibaret vukuat görülmüştür..
Çevikli	Yerli halk arasında meskun olan Rum ile muhacir olup Bandırma'ya yeni ilhak edildiğinden tapu kayıtları henüz gelmemiştir.
Çınarlı	Yeni olarak iskan edilen Rum ile muhacir mahallesidir. Arazi

⁶⁸⁸ " ...iskan memuru izzetli Nafiz Bey refakat alındıktan sonra...". BOA,Y, MTV, No:63/108, 20 Zilkade 1309/16 Haziran 1892, s.2.; "...gerek mahkemelerden gerek tapu kitabiyatıyla nüfus memurlarından alınan kuyudat-ı resmiye tatbikata kafi malumat...". BOA, Y, MTV, No:63/108, 20 Zilkade 1309/16 Haziran 1892, s.3; BOA,Y, MTV, No:63/108, 20 Zilkade 1309/16 Haziran 1892, s.6.

	için tapuları verilmiştir. Üçü hırsızlık, ikisi namusa zarar veren söz söylemek ve biri ölüme sebebiyet ve birisi de yangından ibaret vukuat görülmüştür.
Dere	Yerli halk ile beraber Rum ve muhacir ikamet etmektedir. Arazileri yoktur. Memura hakareten ibaret vukuat görülmüştür.
Doğa	Yerli halk arasında meskun olan Rum ile muhacir olup Bandırma'ya yeni ilhak edildiğinden tapu kayıtları henüz gelmemiştir.
Hacı Yusuf	Arazileri yoktur. Biri namusa zarar veren söz söylemekten, biri hırsızlık ve birisi de kavgadan ibaret vukuat görülmüştür.
Haydar Çavuş	Yerli halk ile beraber Rum ve muhacir ikamet etmektedir. Arazileri yoktur. Namusa zarar veren söz söylemekten ibaret vukuat görülmüştür.
Karaçallık	Yeni olarak teşkil olunan Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları hazırlanmıştır. Biri kavga ve biri de hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Kayacık	Yerli halk arasında Rum ve muhacir ikamet etmektedir. Arazi için tapuları verilmiştir. Biri kötü söz söylemek, birisi de kavgadan ibaret vukuat görülmüştür.
Kirazlı	Yerli halk arasında meskun olan Rum ile muhacir olup Bandırma'ya yeni ilhak edildiğinden tapu kayıtları henüz gelmemiştir. Namusa zarar veren söz söylemekten ibaret vukuat görülmüştür.
Kösedil	Yerli halk arasında meskun olan Rum ile muhacir olup Bandırma'ya yeni ilhak edildiğinden tapu kayıtları henüz gelmemiştir.
Sığırcı	Yerli halk arasında meskun Rum ile muhacir olup Bandırma'ya yeni ilhak edilmiş olduğundan tapu kayıtları henüz gelmemiştir. Biri kavga ve birisi de kötü söz söylemekten ibaret vukuat görülmüştür.
Sığıryolu	Yerli halk ile beraber Rum ve muhacir ikamet etmektedir. Arazileri yoktur. Biri namusa zarar veren söz söylemekten, üçü kavga ve birisi de hakareten ibaret vukuat görülmüştür.
Yenice	Köyün yerlisi Hristiyan olup arazi alınmamıştır.

Geçen 1889 Yılı Başlangıcından Sonuna Kadar, Muhacirlerin Suçları			Muhacirlerin İskan Olunan Köyleriyle Nüfus ve Hane Sayıları ve Verilen Araziler			
Sorguya Alınan	Mahkemesi Devam Eden	Hüküm Giyen	Arazi	Nüfus	Hane	Köyler ve Mahalleler
4	-	1	952	215	56	Akçapınar
-	-	-	233	38	10	Bey

2	-	-	910	250	59	Cenk
1	1	-	376	86	20	Çarık
		-	708	172	48	Çepni
-	-	-	20	21	6	Debbağhane
1			198	193	48	Dibekli
-	-	1	40	148	39	Edincik Hamidiye
-	-	-	242	52	13	Emir Sultan
-	-	-	206	162	33	Ergili
1	-	-	131/2	30	10	Gülefli
-	-	2061	255	101	29	Hamidiye Kazakları
	-	-	83	52	13	Hızırlı
-	1	1	74	484	104	Kayalı
-	-	-	642	50	15	Kümbet
-	-	-	63	38	9	Memun
-	-	-	60	7	2	Munamak
1	-	-	1109	401	98	Orhaniye
	1	1	662	334	74	Ömerli
	-	-	806	102	25	Pazarcık
-	-	-	31	56	23	Seferali
-	-	-	244	112	26	Soğuklar-ı Kebir
-	-	-	160	90	19	Yenice
-	-	-	40	30	8	Ziraat-i Atik
4	1	-	34	231	63	Ziraat-i Cedit

Akçapınar	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup bazılarının tapusu henüz ellerine geçmemiştir. Üçü hırsızlık ve biri öldürmeden ibaret vukuat görülmüştür.
Bey	Yerli halk yanında meskun muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Cenk	Yeni olarak teşkil olunan Rum ile Kafkasya muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Biri öldürme biri de kavgadan ibaret vukuat görülmüştür.
Çarık	Yerli halk yanında meskun muhacir köyü olup bazılarının tapuları henüz ellerine geçmemiştir. Bir kavga ve bir hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Çepni	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup bazılarının tapuları henüz ellerine geçmemiştir.
Debbağhane	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir.
Dibekli	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları hazırlanmıştır. Biri hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Edincik Hamidiye	Yerli halk yanında iskan edilmiş Tatar ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir. Hırsızlıktan ibaret suç işlenmiştir.
Emir Sultan	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyü olup

	tapuları verilmiştir.
Ergili	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir.
Gülefli	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir. Biri öldürmeden ibaret vukuat görülmüştür.
Hamidiye Kazakları	Yeni olarak teşkil olunan Çerkes muhacir köyü olup bazılarının tapuları henüz ellerine geçmemiştir.
Hızırlı	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Kayalı	Yerli halk yanında meskun Tatar ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir. Biri kavga ve birisi de namusa zarar veren söz söylemekten ibaret vukuat görülmüştür
Kümbet	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir.
Memun	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir.
Munamak	Yerli halk yanında meskun muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Orhaniye	Yeni olarak teşkil olunan Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir. Kavgadan ibaret vukuat görülmüştür.
Ömerli	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları hazırlanmıştır. Biri hırsızlık ve biri de mülkü tahrip etmekten ibaret vukuat görülmüştür.
Pazarcık	Yerli halk yanında iskan edilmiş muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Seferali	Yerli halk yanında meskun Tatar ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir.
Soğuklar-ı Kebir	Yerli halk yanında meskun muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Yenice	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir.
Ziraat-i Atik	Yerli halk yanında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları hazırlanmıştır.
Ziraat-i Cedit	Yeni teşkil olunan Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Üçü kavga, biri yalan yere yemin etmekten ibaret vukuat görülmüştür.

Geçen 1889 Yılı Başlangıcından Sonuna Kadar, Muhacirlerin Suçları			Muhacirlerin İskan Olunan Köyleriyle Nüfus ve Hane Sayıları ve Verilen Araziler			
Sorguya Alınan	Mahkemesi Devam Eden	Hüküm Giyen	Arazi	Nüfus	Hane	Köyler ve Mahalleler
-	-	1	122	91	24	Alaşar Ma-Kelebek

1	-	1	1300	188	40	Ateş
-	-	-	-	8	1	Ayazma
1	-	-	960	167	43	Baba
-	-	-	452	357	75	Bağçe
-	-	-	40	30	8	Balıklidere
-	-	1	536	275	81	Bolcaagaç
8	-	2	1629	433	104	Cedid-i Kulak
-	-	-	413	165	35	Çakırcı
-	-	-	5303	195	46	Çavuş
1	-	-	213	178	44	Darıca
-	-	-	114	236	57	Değirmenboğazı
-	-	-	289	190	48	Dirit
-	-	-	707	79	18	Doğancı
1	-	-	-	222	44	Dumbriz
-	-	2	728	112	20	Dura
-	-	-	285	73	17	Elgısı
1	-	-	-	207	48	Ericcek
4	-	5	566	153	40	Eski Çatal
1	-	-	541	165	36	Eski Manyas
1	-	-	1305	331	83	Garafe
-	-	-	-	8	1	Hacı İhsan
1	-	-	210	221	41	Hacı Pagon
4	-	1	664	287	69	Hacı Yakub
-	-	-	433	96	28	Hamamlı
-	-	-	128	96	24	Hamidiye
6	-	1	-	287	75	İlicaboğazı
-	-	-	-	60	15	İclaliye
6	-	2	-	389	95	İkice
-	-	-	-	76	18	İrşadiye
-	-	-	440	211	43	Kalburca
-	-	-	107	48	14	Kayaca
3	-	1	974	531	124	Kepekler
-	-	2	745	190	47	Kızık
2	-	1	1278	445	108	Kızılkilise
-	-	-	-	12	3	Koçoğlu
-	-	-	28	10	2	Kumayış
2	-	-	-	1432	279	Kübes
1	-	-	-	72	18	Mamuriye
-	-	-	648	122	23	Mane
1	-	-	795	174	49	Manyas Kulak
1	-	2	1313	471	111	Melni
-	-	-	16	33	10	Mesudiye
3	-	2	1407	273	66	Rotlar
2	-	-	1545	395	105	Rumiye
2	1	-	891	486	112	Salur
-	-	-	-	18	3	Semiz İlyas

-	-	-	554	221	52	Sevgi
-	-	-	1823	195	54	Sultaniye
-	-	1	588	215	45	Süleymanlı
2	-	-	451	111	27	Uşaklar
-	-	-	-	254	56	Ümidili
-	-	-	1022	147	37	Yeniköy
-	-	-	-	100	24	Yeroyaluk

Tablo 41: Bandırma Mahalle ve Köylerdeki Muhacirlerin Sayıları

Alaşar Ma'Kelebek	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Öldürmeden ibaret vukuat görülmüştür.
Ateş	Yerli halk arasında meskun Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Biri hırsızlık, biri yangından ibaret vukuat görülmüştür.
Ayazma	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyüdür
Baba	Yerli halk arasında meskun Çerkes muhacirleri köyü olup bazılarının tapuları henüz gönderilmemiştir. Kız kaçırmaktan ibaret vukuat görülmüştür.
Bağçe	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Balıkdere	Yeni teşkil olunmuş Çerkes muhacirleri köyü olup apuları gönderilmiştir. Üçü kavga ve biri de hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Bolcaağaç	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Cedid-i Kulak	Yeni teşkil olunan Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Dördü hırsızlık, ikisi kavga, biri ölüme sebebiyet verici yaralama, biri silah gösterme ve biri de hakareten ibaret vukuat görülmüştür.
Çakırcı	Yerli halk yanında iskan edilmiş Çerkes ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Çataltepe	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyüdür.
Çavuş	Yerli halk yanında iskan edilmiş Çerkes, Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Darıca	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Değirmenboğazı	Yeni teşkil olunan Çerkes muhacirleri köyü olup bazılarının tapuları henüz gönderilmemiştir.
Dirit	Yerli halk yanında iskan edilmiş Çerkes, Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Doğancı	Yerli halk yanında iskan edilmiş Batum, Gürcü ve Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Dumbriz	Yeni teşkil olunmuş olan Dağıstan muhacirleri köyü olup

	henüz tapuları verilmemiştir. Hırsızlıktan ibaret bir vukuat görülmüştür.
Dura	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Elgısı	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Ericek	Yeni teşkil olunan Rum ile muhacirler köyü olup araziler dağıtılmadığından henüz tapuları gönderilmemiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Eski Çatal	Yerli halk arasında meskun Çerkes ve Rum olup tapuları gönderilmiştir. Altısı hırsızlık biri mülke zarar verme ve ikisi de kavgadan ibaret vukuat görülmüştür.
Eski Manyas	Yerli halk arasında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Garafe	Yeni teşkil olunmuş olan Dağıstan muhacirleri köyü olup tapuları verilmiştir.
Hacı Aslan	Yeni teşkil olunan Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Üçü hırsızlık, biri kavga ve birisi de kız kaçırmaktan ibaret vukuat görülmüştür.
Hacı Pagon	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Hacı Yakup	Yeni teşkil edilmiş olan Çerkes muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Hamamlı	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Hamidiye	Yeni teşkil olunmuş olan Batum muhacirleri köyü olup tapuları verilmiştir.
İlcaboğazı	Yeni teşkil olunan Çerkes muhacirleri köyü olup biri tehdit üçü hırsızlık biri silah gösterme ve ikisi de kavgadan ibaret vukuat görülmüştür.
İclaliye	Yeni teşkil olunmuş Rum ile muhacir köyü olup araziler resmi olarak dağıtılmamıştır.
İkice	Yerli halk arasında meskun Rum ile muhacir köyü olup Bandırma'ya yeni ilhak edildiğinden tapu kayıtları henüz gelmemiştir. Beşi kavga, ikisi hırsızlık ve birisi de namusa zarar veren söz söylemekten ibaret vukuat görülmüştür.
İrşadiye	Yeni teşkil olunan Dağıstan muhacirleri köyüdür.
Kalburca	Yeni teşkil olunmuş olan Rum ile muhacir köyü olup tapuları verilmiştir.
Kayaca	Yerli halk yanında iskan edilmiş Çerkes ve Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Kepekler	Yerli halk arasında meskun Çerkes muhacirleri olup tapuları gönderilmiştir.
Kızık	Yerli halk arasında meskun Çerkesler köyü olup tapuları

	verilmiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Kızılkilise	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. İkisi kavga ve birisi de hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Koçoğlu Ovası	Yerli halk arasında Rum ve muhacirler vardır.
Kumabaş	Yerli halk yanında meskun, Rum ile Batum muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Kübes	Yerli halk arasında meskun Rum ile muhacir köyü olup Bandırma'ya yeni ilhak edildiğinden tapu kayıtları henüz gelmemiştir. Hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Mamuriye	Yeni teşkil olan Rum ve muhacir köyü olup arazileri henüz dağıtılmamıştır. Biri öldürme ve biri hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Mane	Yerli halk yanında iskan edilmiş Batum ve Gürcü muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Manyas Kulak	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiş ve hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Melni	Yeni teşkil olunmuş Çerkes ve Kırım muhacirleri köyü olup tapuları verilmiştir. İkisi kavga ve birisi de namusa zarar veren söz söylemekten ibaret vukuat görülmüştür.
Mesudiye	Yeni teşkil olunmuş olan Batumlu muhacirler köyü olup tapuları verilmiştir.
Rotlar	Yerli halk arasında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir. İkisi kavga, biri yaralama, birisi de hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Rumiye	Yerli halk arasında meskun Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Biri hırsızlık, biri yangına sebebiyet vermektan ibaret vukuat görülmüştür.
Salur	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup bazılarının tapuları henüz gönderilmemiştir. İkisi hırsızlık ve birisi de ölüme sebebiyet verici yaralamadan ibaret vukuat görülmüştür.
Semiz İlyas	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Sevgi	Yerli halk arasında meskun Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Sultaniye⁶⁸⁹	Yeni teşkil olunan Çerkes muhacirleri köyü olup tapular gönderilmiştir.
Süleymanlı	Yerli halk arasında meskun Rum ile Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Namusa zarar veren söz söylemekten ibaret vukuat görülmüştür.
Uşaklar	Yerli halk yanında iskan edilmiş Çerkes muhacirleri köyü olup tapuları gönderilmiştir. Biri kavga ve biri hırsızlıktan ibaret vukuat görülmüştür.
Ümidili	Ahali-yi kadime meyanında meskun Rum ile muhacirleri

⁶⁸⁹ BOA, Y, MTV, No:63/108, 20 Zilkade 1309/16 Haziran 1892, s. 12.

	karyesi olup yakında Mihaliç'ten Bandırma'ya ilhak olduğundan henüz tapu kuyudatı vürut etmemiştir. Yerli halk arasında meskun Rum ile muhacir köyü olup Bandırma'ya yeni ilhak edildiğinden tapu kayıtları henüz gelmemiştir.
Yeniköy	Yerli halk yanında iskan edilmiş Rum ile muhacir köyü olup tapuları gönderilmiştir.
Yerovaluk	Yeni teşkil olunmuş Rum ile muhacir köyü olup araziler resmi olarak dağıtılmamıştır.

Tablo 42: Bandırma Mahalle ve Köylerdeki Muhacirlerin İşledikleri Suçlar

Bandırma'da, emniyet ve huzuru yok eden vakalara konu olan ikinci faktör, Ermenilerin bazı müfsit elebaşlarıdır. 3 Kasım 1892 tarihli belgeye göre merkezi Atina'da olan bir Ermeni fesat komitesi bulunmaktadır.⁶⁹⁰ Bu komitenin reisi Kumkapı İsyanı'nın liderlerinden Hamparsum'dur. Hamparsum'un yardımcısı ile *Nev Hayastan(Yeni Ermenistan)* adlı bir eser de yazan, Bandırmalı Panosyan Nikogos'tur. Panosyan Nikogos, Bandırma'da daha çok Katolik Ermenilerin aleyhinde faaliyet göstermiştir. Mevzubahis mesele ile alakalı olarak tanzim edilen muhtıra suretinde Nikogos'un Atina ile muhabere halinde olduğu ve Bandırma'da milli mevzulara müdahil olarak çarşı ve pazarda Katolik mezhebine geçen Ermenileri tahkir ettiği ifade kılınmış ve bu müfsitliğinden dolayı 3 ay hapse atılmasına rağmen bir iltimasla hapisten çıktığı da belirtilmiştir.⁶⁹¹

Ocak 1893 başında Balıkesir Ermeni Marhasası Diyoctyos, Panosyan'ın Papaz olarak seçtiği Agop Arşavir'in kabul edilmesine itiraz etmiş olsa da Bandırma'daki Ermeni cemaati, Arşavir'i papazlığını tasdik etmişlerdir.⁶⁹² Ayrıca Panosyan, Bandırma'dan ayrılırken, yerine Arşavir'i Papaz olarak, Ermeni cemaatine kabul ettirmeyi de başarmıştır.

Kasım 1901 başında, Bandırma'nın Ermeni Mahallesi'nde yangın çıktığı zannıyla, mahalleye giden belediye tulumbacılarına saldırmışlar, 6'sını darp etmişlerdir. Bunun üzerine mahalleye asker sevk edilmiş ve aralarından 6 kişi tutuklanmıştır. Bandırma'daki bazı Ermenilerin kötü hareketlerine dair bir muhtıra

⁶⁹⁰ BOA, BEO, No:100/ 7459, 12 Rebiülahir 1310/3 Kasım 1892, s.3.

⁶⁹¹ BOA, BEO, No:100/7459, 12 Rebiülahir 1310/3 Kasım 1892, s.5.

⁶⁹² BOA, BEO, No:142/10647, 5 Recep 1310/23 Ocak 1893.

oluşturulmuştur.⁶⁹³ 1901 yılının Kasım ayının 4.günü gece saat iki buçuk sularında Bandırma'nın ortasındaki Ermeni mahallelerinde bir galeyana ve yine aynı gecede çeşitli mevkilerden silah patlatma olayları vuku bulmuştur. Buna müteakip belediyenin itfaiyesi olan tulumbalar derhal olay mahaline gitmiş ve yangının kaynağını aradıkları esnada bazı Ermeniler, tulumbacıların önlerine çıkıp ellerinde sopa ve silahlarla her türlü rezil harekete başvurarak tulumbacıların görevlerini ifa etmelerinde sıkıntı çıkarmışlardır.

Olay hitamında 3 kişi yaralanmış 3 kişi de tartaklanmıştı. Müslüman ahali de sorunun artmasından dolayı galeyana gelmiştir. Kaza Kaymakamı Musa Kazım Bey ortaya çıkan bu güçlükte tek başına muvaffak olamayacağını anlayarak Bandırma Fırkası Kumandanlığı'ndan yardım istemiştir. Mevzubahis muhtıra muharrirleri olayın vukuunun membaı olarak Bandırma Marhasası'nı öne sürmüşlerdir. Çünkü daha önce mumaileyh, Selamsız Kilisesi'ndeyken bir cenazenin üzerine tükürmek vesaire bazı kötü hareket ve tavırları halkın dikkatini çekmiştir.⁶⁹⁴

27 Ağustos 1903 tarihli belgede Bandırma ve Balıkesir murhassalarının asayışı ve huzuru bozmalarından dolayı müfsit olduklarına istinaden memuriyetlerine son verilmesi istenmiştir.⁶⁹⁵ 9 Mayıs 1906 tarihli vesikada Dökmeci Aleksan ile Avadis'in Bandırma'da Truşak adlı fesat cemiyetinin tehdit bildirimlerini dağıttığından dolayı haklarında tahkikat başlatılmıştır.⁶⁹⁶

29 Mart 1909 tarihli vesikada Rus tabiyetindeki iki Ermeni'nin Bandırma'ya gelerek Ermeni Kilisesi'nde tüm Ermenilerin silahlanması gerektiğini irat etmişlerdir. Bununla beraber Bandırma'ya bomba çıkardıklarını ve silahlarının ise çok olduğunu yaymış ve Ermeni halkını bölgede bazı kötü olaylara sürüklemek için çaba sarf etmişlerdir.⁶⁹⁷ Bunlarla kalmayarak Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet'in muhafaza edilmesi gerektiği yönünde bir takım açıklamalarda bulunup İstanbul'a gitmişlerdir.⁶⁹⁸

⁶⁹³ BOA, DH, TMIK, M, No:124/46, 22 Recep 1319/4 Kasım 1901.

⁶⁹⁴ BOA, DH, TMIK, M, No:124/46, 22 Recep 1319/4 Kasım 1901.

⁶⁹⁵ BOA, A, MKT, MHM, No:698/32, 3 Cemaziyelahir 1321/27 Ağustos 1903.

⁶⁹⁶ BOA, ZB, No:469/44, 15 Rebiülevvel 1324/9 Mayıs 1906.

⁶⁹⁷ BOA, DH, MKT, No:2790/22, 7 Rebiülevvel 1327/29 Mart 1909.

⁶⁹⁸ BOA, DH, MKT, No:2790/22, 7 Rebiülevvel 1327/29 Mart 1909, s.4.

Bandırma'da infiale yol açan vakalardan biri de 18 Ağustos 1850'de meydana gelmiştir. Buna göre iki Müslüman, iki yaşındaki bir Rum çocuğunu dövmüştür.⁶⁹⁹ Evine gidemeyecek kadar dayak yiyen bu çocuğu Rum ve Ermeniler evlerine götürmüşler. Ardından bu durum zabıtaya bildirilmiş ve mevzu Erdek Naibi'ne erişmiştir. Erdek Naibi, önce olaya sebep olan Müslümanları korumaya çalışmışsa da ardından tutuklatmıştır⁷⁰⁰

31 Mart 1888 tarihli vesikaya göre Bandırma'da ikamet eden Rum Marhasası Griko Efendi mezkur mahalde oturan İslam ve Hristiyan kişilerin arasını açmaya yönelik fesatlıklarda bulunmuşsa da kendi cemaati tarafından da şikayet edilmiştir.⁷⁰¹

7.3. Hastalıklar

1894 yılında Bandırma'nın Bağcı Köyü'nde kolera hastalığının yaygınlaşması üzerine, gerekli sağlık tedbirlerini almak için 3 bin kuruşluk ilaç harcaması yapılmıştır.⁷⁰²

4 Eylül 1895'te kolera bu sefer de Bandırma'nın Edincik Nahiyesi'nde görülmüştür. Aniden ortaya çıkan ve şiddetli olarak baş gösteren bu hastalıktan 20 kadar insan muzdarip olmuştur. Mezkur nahiyeye iki tabip ve temizlik memurlarıyla beraber bir takım ilaçlar gönderilmiştir. Bununla birlikte civarındaki köylere yayılmaması için mezkur mahal kordon ve karantina altına alınmıştır.⁷⁰³

Alınan tüm tedbirlere rağmen Edincik'te hastalığın şiddeti devam ederken köye giriş çıkışlar yasaklanmış olsa da gerekli emniyet sağlanamamıştır. Bölge adına ek tedbir olarak, deniz yoluyla gelenler için 5 gün karantinada tutulmaları istenmiştir. Bölgeden İstanbul'a gidecek olan gemiler ise önlem olarak İstanbul'a gelmeden önce Tuzla Limanı'nda 10 gün boyunca temizlenme işlemine tabi tutularak karantina altında bulundurulması gerekli görülmüştür. Ancak 29 Eylül 1895'te, Edincik ahalisinin, süreci sonlanmayan güvenlik kordonundan rahatsız oldukları ortaya

⁶⁹⁹ BOA, HR, MKT, No:35/72, 9 Şevval 1266/18 Ağustos 1850.

⁷⁰⁰ BOA, HR, MKT, No:35/72, 9 Şevval 1266/18 Ağustos 1850, s.2.

⁷⁰¹ BOA, Y, PRK, AZJ, No:13/6, 18 Recep 1305/31 Mart 1888.

⁷⁰² BOA, A, MKT, MHM, No:555/7, 25 Cemaziyelevvel 1312/24 Kasım 1894.

⁷⁰³ BOA, A, MKT, MHM, No:565/16, 14 Rebiülevvel 1313/4 Eylül 1895, s.2.

çıkmıştır. Gerekçe olarak dışarı ile bağlantılarının kesildiğinden dolayı ticaretlerinin sekteye uğramasıdır.⁷⁰⁴

2 Ağustos 1911 tarihli vesikaya göre koleranın zuhur etmesinden dolayı Bandırma- Soma demiryolunun 124. ve 131. kilometrelerinde devam eden çalışmaların sekteye uğramasına mahal verilmemesi istenmiştir.⁷⁰⁵

Bandırma ve civar köyleri için bölgeyi zora sokan diğer hastalık hayvanlarda görülen veba olmuştur. Veba-i bakar dedikleri bu hastalık 11 Şubat 1891 tarihli vesikaya göre Mihaliç'ten Bandırma ve Susurluk'a kadar geniş bir alana yayılmıştır. Büyükbaş hayvanları tehdit eden bu hastalık yüzünden Bandırma'dan İstanbul'a küçükbaş hayvan gönderilmesi dahi yasaklanmıştır.⁷⁰⁶

4 Şubat 1907 tarihli belgeye göre, dana vebasını hastalıklı bazı hayvanların iskeleden geçmesine ve hastalığın yayılmasına sebep oldukları, Bandırma Kazası Hayvan Muayene Memuru İsak Efendi'nin raporundan anlaşılmaktadır.⁷⁰⁷

7.4. Yangın

Tarihin tüm dönemlerinde yaşanan yangın, Osmanlı döneminde yaşayanlar için büyük tahribata neden olmuştur. Bazen yangın sebebiyle kasaba ve şehirlerin tamamı yanabilmiştir. Üstelik Bandırma ve Erdek'in denize nazır bir yerleşim yeri olması dahi yangınların yıkıcı gücünü ve büyüklüğünü engelleyememiştir. Binalar kargir olarak yapılmış olsa da yangını söndürmek ve diğer binalara sıçramaması için mecburen yıkma işlemi yapılmıştır.⁷⁰⁸

Bandırma'da çıkan yangınların en büyüklerinden birisi 1854 yılında cereyan etmiştir. 14 Nisan 1854'te Erdek kasabasında çıkan yangında 8 saat içinde 800'e yakın ev ve işyeri yanmıştır. Halk, fakir ve muhtaç olarak çoğu civardaki adalara dağıtılmıştır.⁷⁰⁹ İkametlerine uygun bir mahal kalmadığı için hem ikametlerinin hem

⁷⁰⁴ BOA, A. MKT, MHM, No:565/16, 9 Rebiülahir 1313/29 Eylül 1895, s.8.

⁷⁰⁵ BOA, DH, İD, No:4/1, 6 Şaban 1329/2 Ağustos 1911.

⁷⁰⁶ BOA, DH, MKT, No:1808/59, 2 Recep 1308/11 Şubat 1891.

⁷⁰⁷ BOA, DH, MKT, No: 1144/42, 20 Zilhicce 1324/4 Şubat 1907, s.2.

⁷⁰⁸ Erkan Tural, "Türkiye, Hollanda, İngiltere ve Amerika'da Modern İtfaiye Teşkilatının Kuruluşu ve Harik (Yangın) Nizamnameleri". *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.XIII, Sayı I, 2004, s. 70.

⁷⁰⁹ BOA, A. MKT, UM, No:161/40, 1 Zilkade 1270/26 Temmuz 1854.

de kaymakamlıklarının Bandırma'ya nakli, Erdek Kaymakamı tarafından talep edilmiştir.⁷¹⁰

1874 yılında da Bandırma büyük bir yangın geçirmiştir. 12 Eylül 1874 tarihinde düzenlenen belgeye göre yangınla ilgili istatistik şöyledir:⁷¹¹

	Dükkan			Hane		
	Kalan	Yanan	Başlangıç	Kalan	Yanan	Başlangıç
Türk	-	180	180	260	210	470
Rum	-	123	123	18	486	504
Ermeni	-	200	200	51	524	575
	-	503	503	329	1221	1549
	Ekmekçi Fırını			Mağaza		
	Kalan	Yanan	Başlangıç	Kalan	Yanan	Başlangıç
Türk	-	7	7	8	60	68
Rum	-	4	4	4	60	64
Ermeni	-	1	1	1	65	66
	-	12	12	13	185	198
	İbadethane			Mektep		
	Kalan	Yanan	Başlangıç	Kalan	Yanan	Başlangıç
Türk	5	2	7	4	3	7
Rum	1	2	3	-	1	1
Ermeni	-	2	2	-	1	1
	6	6	12	4	5	9

Tablo 43: 1874 Yangınında Zarar Gören Yapıların İstatistiği

Tablolar analiz edildiğinde yangının azameti ortaya çıkmaktadır. Gerçekleşen bu büyük yangında, Türk- Rum- Ermeni olmak üzere toplam 12 adet ekmek fırını ve 503 adet dükkan, 1221 adet ev, Ermenilerin 2 kilisesi ve mektebi ile Rumların da 1 mektebi yanmıştır. Türklere ait 2 hamamın ikisi de yanmıştır. Can kaybı ile alakalı bir bilgi yoktur.

Mevzubahis büyük bir yangın afeti olduğundan afetten geriye çok az yapı kalmıştır. Öyle ki ibatelerinin sağlayan evlerin neredeyse yarısından fazlası yanmıştır. Bu afet sonunda Bandırmalılar için bazı yardımlarda bulunulmuştur. Bölgeye ekmek ve yeterli olmasa da çadır gönderilmiştir.⁷¹²

⁷¹⁰ BOA, A, MKT, UM, No:161/40, 1 Zilkade 1270/26 Temmuz 1854, s.2.

⁷¹¹ BOA, A, MKT, MHM, No: 477/10, 30 Recep 1291/12 Eylül 1874.

⁷¹² Engin Çağman, "1874 Bandırma Yangınının İktisadi ve Mali Sonuçları", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C.XV, Sayı 1, s.68.

17 Temmuz 1895 tarihli vesikaya göre Bandırma Kazası Mahkemesi Müstantiki Hacı Haşim Bey ile Polis Memuru İbrahim ve Hacı ve Müstantik Yardımcısı Hulusi Efendilere yangın vazifelerindeki mesailerinden dolayı birer Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir.⁷¹³

⁷¹³ BOA, DH, MKT, No:399/17, 24 Muharrem 1313/17 Temmuz 1895.

SONUÇ

Bandırma Kazası, tarih sahnesinde geçirdiği vakalarla Osmanlı Devleti'nin bir kesitini yansıtmıştır. Tezin konusu olması hasebiyle Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, yaklaşık 50 yıllık bu kesit belgelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Zaman olarak devlet, dağılmaya giden sürecin içine dahil olmuştur. Buna rağmen 1816'da 1000 haneli Bandırma kasabası 1878 yılında bir kaza olarak gelişmeye devam etmiştir. Bandırma Kazası'nın Müdürleri, Kaymakamları, Memurları ve Bandırma halkının çok önemli hizmetleri vardır. Bandırma coğrafyasında İlkçağ'dan kalma eserlerin keşfi, limanın genişletilmesi, demiryolu gibi ticari, ekonomik ve tarihi bir görünüm kazanması şimdiki zamanın hinterlandına giden yolu açmıştır.

Bandırma Kazası, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ve Islahat programının uygulanmasında önemli bir yer teşkil etmiştir. Böylece memurluklara Rum ve Ermeniler girebilmişlerdir. Bunun yanında yeni usul okullardan gayrimüslimler de faydalanmış, özellikle rüşdiye tipi okullara en fazla ilgiyi Ermeniler göstermiştir.

Burada 19. yüzyılın şartlarında fuar denilebilecek panayırlar düzenmiş, Avusturyalı Franko'dan, Bandırmalı Tüccar Yordan Efendi'ye yerli, yabancı tüccarlar ticaret yapmışlardır.

Bandırma, havyardan ipeğe kaliteli ve pahalı mamüllerin üretim ve ihraç noktası olmuştur. Özellikle ipekböcekçiliği üzerinde uygulanan Pasteur Usulü ve Ziraat Müfettişi Kevork Torkomyan'ın tetkikleri sayesinde Bandırma'da bu alanda verim artırılmıştır. 1891 senesinde ecnebi tohumu 6593 Ons iken Pasteur Usulü'nün uygulanması ile 1 sene zarfında ecnebi tohumu 4801 Ons ile azalırken yerli tohum 8568 Ons'tan 11 bin 709 Ons'a çıkartılmıştır. Bandırmalılar, hayvancılık sektöründe coğrafi avantajlarını kullanmış ve devletin dağılma döneminde dahi hayvan ihraç etmişlerdir. Bir diğer önemli gelişme madenlerde yaşanmıştır. Bandırma'da var olan Krom Bor gibi madenler çıkarılıp dış pazara gönderilmiştir.

Bandırma Kazası'nın yurt içi ve yurt dışı ticaret hacminin yüksek olmasında bölgede üretilen her çeşit mamül ile birlikte Bandırma Limanı, bu mamüllerin ihracı ve dış pazarda tanıtılması için itici güç olmuştur. Açılışı 1912'ye kadar uzayan

Bandırma Demiryolu hattı için incelenen dönemde oldukça fazla sayıda teşebbüs ve istek bulunmaktadır. Yine de bu teşebbüsler gerek Bandırma'nın stratejik potansiyelinin farkedilmesi gerekse İzmir İstanbul arası ulaşım ağına dahil edilmek istenmesi açısından önemlidir.

Dönemin siyasi gelişmeleri neticesinde Bandırma, göç alan bir kaza olmuştur. Bandırma'ya 1861 yılından itibaren Kırım, Nogay Kazak ve Çerkes muhacirler göç etmeye başlamışlardır. 1889 yılı döneminde Bandırma'da toplam 19.433 muhacir bulunmaktadır. Büyük gruplar halinde olan göçler sebebiyle Bandırma'nın Manyas Nahiyesi'nde muhacirler, yerlilerin sayısını aşmıştır. İaşe ve ibatenin temininde yaşanan sıkıntılar işlenen cürümlerle birleşince başka bir probleme neden olmuştur. Bu sorun özellikle Çerkesler yönünde ağır basmıştır.

Bandırma Kazası 1894 yılına kadar Rum ve Ermenilerin azınlıkta olmadığı bir yerdir. Özellikle Bandırmalı denizci Rum tüccarlar ile Bandırma kaza memurluklarında uzun yıllar görev yapmış önde gelen Ermeni tüccarların bulunduğu bir bölgedir. Bu iki doğu kilisesi yerlileri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Katolik ve Protestan misyonerler ile baş etmeye çalışmışlardır. Bandırma'da gerek Rum metropolitleri gerekse Ermeni marhasaları Cizvit misyonerlerinin bölgedeki faaliyetlerinden oldukça rahatsız olmuşlar ve bu durum zaman zaman hoşnutsuzluktan çatışmalara dönüşmüştür. Cizvit misyonerlerinin yanında Bandırma'da Amerikan Protestan Okulu'nun olduğuda bir gerçektir. Ancak yerli Hristiyanların tepkilerine rağmen 1908 yılına gelindiğinde Katolikliğe geçen Ermeniler 32 hane halkını bulmuştur.

Ancak tüm bu zorluklara karşın Bandırma ticari ve ekonomik imkanını geliştirmeye çalışmıştır. İncelenen dönem sonunda genişletilmiş limanıyla daha kapasiteli, dokuma fabrikaları, halı imalathaneleri bulunan, ipekböcekçiliğinde daha verimli hale gelmiş ve 1912 gecikmesi de olsa bir demiryolu olan önemli yerleşim, sanayi ve bir ticaret kazası olmuştur.

ÖZGEÇMİŞ

02.01.1992 tarihinde Balıkesir'in Edremit ilçesinde doğdu. İlkokulu, Akçay Nihat Tansoy İlköğretim Okulu'nda, liseyi Edremit Anadolu Teknik Lisesi'nde tamamladı. 2014 yılında Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon ve Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.

KAYNAKÇA**1. Arşiv Belgeleri**

BOA, A, MKT, NZD, No:257/86.

BOA, A, MKT, UM, No:161/40; 569/83.

BOA, AE, SMHD.II, No:23/1442.

BOA, A, MKT, MHM, No:228/80; 59/90; 477/10; 467/59; 555/7; 565/16;
698/32.

BOA, A, DVN, MKL, No:45/8; 47/12.

BOA, BEO, No: 1825/136803; 543/40687; 100/ 7459; 142/10647;
2496/187189; 3923/ 294198; 421/31532; 621/46534; 783/58669; 3724/279245; 684/
51230; 410/30689.

BOA, BŞS, No:1746.

BOA, C, BLD, No:134/ 6693.

BOA, C, DH, No:89/4431.

BOA, C, EV, No:158/7871.

BOA, C, ML, No:333/ 13648.

BOA, D, BŞM, ZCRd, No: 20322.

BOA, DH, İD, No:4/1.

BOA, DH, MKT, No 1142/30; 1337/43; 2597/124; 1144/42; 2615/ 60;
1144/5; 1357/117; 1434/82; 1606/23; 1717/ 74; 1808/59; 1854/41; 1895/51; 190/11;
1938/28; 1958/27; 2040/77; 2065/ 35; 2445/91; 2515/ 149; 2782/50; 2790/22;
2887/34; 399/17; 486/62; 68/36; 68/36; 929/58; 1036/46; 1046/5.

BOA, DH, MUI, No:72/68.

BOA, DH, TMIK, M, No:124/46; 165/16; 223/48; 238/7; 60/17; 60/17.

BOA, DH, TMIK, S, No:74/10.

BOA, HR, İD, No:183/46; 2019/23.

BOA, HR, MKT, No:35/72.

BOA, İ, AZN, No:10/1; 13/ 32; 60/28.

BOA, İ, DH, No:489/ 33104; 1209/ 94678; 436/ 28844

BOA, İ, HR, No:214/12427.

BOA, İ, İMT, No:3/11.

BOA, İ, MMS, No:119/5102.

BOA, KKd, No:6485.

BOA, MADd, No:22391.

BOA, MF, MKT, No:1029/42; 369/60; 1076/27; 179/ 147; 180/9; 61/84;
998/75; 469/17.

BOA, MV, No: 14/6; 152/52; 74/112; 61/73.

BOA, MVL, No:678/127; 710/16.

BOA, NFSd, No:1361; 1362; 1371; 1385.

BOA, PLK p, No:4230.

BOA, ŞD, No:1187/4; 2623/18; 690/24.

BOA, Y, A, RES, No:110/55; 88/102.

BOA, Y, MTV, No:103/14; 63/108.

BOA, Y, PRK ,MF No:4/54.

BOA, Y, PRK, AZJ, No:13/6; 18/65.

BOA, Y, PRK, MF, No: 5/ 20.

BOA, ZB, No:469/44.

Salname-i Devlet-i Osmaniye,Tabhane-i Amire, İstanbul.

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, Matbaa-i Vilayet, Bursa

Karesi Vilayeti'ne Mahsus Salname, Balıkesir Vilayet Matbaası, Balıkesir

Maarif Salnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul.

Rüsumat Salnamesi, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekası, İstanbul.

2. Kitap, Makale ve Tezler

ACAR Kadir, “ Osmanlı’da Taşra Meclislerinin Mülki ve Hukuki Görevlerinin Ayrılması”, **Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III, Sayı I, 2015, s.1-15.

ADIYEKE, Nuri, “ Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantısına Dair”, **Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları**, C.IV, Ankara, 1999, s.255-261.

AKBULUT, Halil İbrahim, *494 No’lu Galata Şer’iyye Scilinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

AKGÜÇ, Öztin, *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık Osmanlı*, **Gerçek Yayınevi**, (3. Baskı), 1992, İstanbul.

AKŞAR, Ahmet, *Eski Çağ Literatüründe Mysia: Coğrafya, Kentler ve Kültürler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2008.

AKURGAL, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak , (17. Basım), Ankara, 2005.

AKYÜZ, Yahya, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirilmenin 160. Yılında Darülmualimin’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı XX, Ankara, 2006, s.17-58.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem Yayıncılık, (11. Baskı), Ankara, 2007.

ALLAHVERDİ, Reşit Şahin-TANSOY, Yavuz Yıldırım, “Türkiye’de Kurulan İlk Özel Maden Şirketleri:Özdemir Antimuan Madenleri Limited Şirketi Örneği ve Aile İşletmelerinde Sürdürülebilirlik”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı XV, 2013, s.183-203.

ANBAR, Adem, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa ile Finansal Entegrasyonu”, **Maliye ve Finans Yazıları**, Sayı LXXXIV, 2009, s.17-37.

ANDREASYAN, Hrant Der, **Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi**, Everest Yayınları, İstanbul, 2013.

ARABACI, Hacı Murat, “1783’ten II. Dünya Savaşı’na kadar Kırım’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”, 38. **ICANAS Kongresi**, Ankara, 2007, s.227-241.

ARMAOĞLU, Fahir, **XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, (14. Baskı), İstanbul, 2014.

AVŞİN GÜNEŞ, Gülcan, “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C.I, Sayı II, 2015, s.1-30.

AYDOĞAN, Abdülbaki Işık, **Balıkesir Çeşmeleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2013.

AYGÜN, Necmettin, “XIX. Yüzyıl Başlarında İstanbul Merkezli Osmanlı Deniz Taşımacılığı”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı XXIII, 2008, s.53-84.

BAHADIR, Gürhan, “Orta Çağ Anadolu’sunda Türk-İslam Medeniyetinin Oluşması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı XVI, 2011, s.113-126.

BALCI, Ramazan-SIRMA, İbrahim, Memalik-i Osmaniye’de Anonim Şirketleri, **Ekonomi ve Sosyal Tarih Yayınları**, İstanbul, 2012.

Balıkesir İl Yıllığı, Dizerkonca Matbaası, 1973.

Balıkesir Valiliği, TŞOF Plaka Matbaa, Ankara,1999

BALTACI, Cahit, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. XI, **Yeni Türkiye Yayınları.**, Ankara, 2002, s.446-462.

BAYRAKTAR, Kaya, “Osmanlı Bankasının Kuruluşu”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C III, Sayı II, 2002, s.71-88.

BERBER, Ferhat,” XIX: Yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı XXXI , s.17-49.

BOSTAN, İdris-ÖZBARAN Salih, **Türk Denizcilik Tarihi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2009.

BOZATAY Şeniz Anbarlı- DEMİR Konur Alp, ”Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsa Bir Değerlendirme”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.VI, Sayı X, Burdur, 2014, s.71-89.

BOZKURT, Abdurrahman, “Fransa’nın Osmanlı Devleti’ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi”, **Tarih Dergisi**, Sayı LII, İstanbul, 2011, s.123-150.

BULUNUR, Kerim İlker, **Osmanlı Galatası**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.

BÜLBÜL, Cemil,” M.Ö. II.Bin Yılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı II , 2009, s.1-8.

BÜYÜKBAŞ, Nihat, “Osmanlı İnsan Yetiştirme Düzeni ve Türkiye Cumhuriyeti’ne Etkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı LXXXVII, 2013, s.199-228.

CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, E Yayınları, İstanbul, 1979.

CİHAN, Ahmet, **Osmanlı’da Eğitim**, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007.

ÇADIRCI, Musa, “Türkiye’de Kaza Yönetimi 1840-1876”, **Belleten, Türk Tarih Kurumu**, C. LIII, Sayı CCVI, Ankara, 1989, s. 241-246.

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyo-Ekonomik Yapıları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

ÇAĞMAN, Engin, “1874 Bandırma Yangınının İktisadi ve Mali Sonuçları”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C.XV, Sayı I, s.63-77.

ÇAL, Halit, “Osmanlı Devleti’nde Asar-ı Atika Nizamnameleri”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı XXVI, 1997, s.391-400.

ÇAL, Halit, **Balıkesir Bandırma Sunullah Camii**, Sanat Tarihi Raporu, 2008.

ÇERÇİ, Faris, “Haberleşme Hizmetleri ve Osmanlı Devletinde Ulak Organizasyonu”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, Sayı XX, 2003, s.190-221.

ÇETİN, Cemal, “Osmanlı Devleti’nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı V, 2011, s.17-38.

ÇİFTÇİ, Cafer, “Osmanlı Döneminde İstanbul İaşesinde Bursa’nın Rolü”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı XVI, Ankara, 2004, s.153-171.

ÇİFTÇİ, Cafer, “1837-1908 Sürecinde Bursa’da Koza Üreticiliği ve İpekli Dokumacılık Sektörü”, **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı XXIV, Bursa, 2013, s.1-18.

ÇİFTÇİ, Murat-SEYMEN, Recep,” Osmanlı Kaimeleri’nin Halktan Kabul Görmemesinin Nedenleri (Hayek – Gellner – Keyder Üçlemesiyle Bütünsel Sentez)”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, C. IX, Sayı I, 2012, s.956-964.

DAĞLAR MACAR, Oya, “Osmanlı Rum Eğitim Sistemi ve İstanbul Rum Kız Okulları (XIX. ve XX. Yüzyıl)”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, C.X, Sayı II, İstanbul, 2010 s.771-781.

DANACIĞLU, Esra, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Board Okulları ve Ermeniler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitü Dergisi**, C.III, Sayı IX, 2000 s. 131-145.

DEMİR, Şerif, “XIX.Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı XIII, 2015, s.435-447.

DEMİR, Abdullah, “Osmanlı Devleti’nde Kadılar ve Naipler”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C.I, Sayı I, 2017, s. 28-37.

DEMİRKENT, Işın, “ Haçlı Seferleri ve Türkler”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VI, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2002, s.651-668.

DEMİRTAŞ, Mehmet,” Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk ve İskanları”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı XLI , Erzurum, 2009, s.215-238.

DEMİRTAŞ, Zülfü, “Osmanlı’da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı I, C.XVII, Elazığ, 2007, s.173-183.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Lügat**, Aydın Kitabevi, (26. Baskı), Ankara,2010.

DİKYOL, Derya Çığır, *Kuzey Mysia’nın Tarihi Coğrafyası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

DİNGEÇ, Emine, “Amerikan Misyoner Okullarının Ermeni Ayrılıkçı Hareketindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı LX, 2014, s.1-10.

DOĞAN, Güner, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Karantina Uygulaması ve Venedik Uluslararası Sıhhiye Konferansı”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı XV, 2011, s. 91-109.

Eğitim Bilimine Giriş, Pegem Akademi, (5. Baskı), Ankara, 2014.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. III, Sayı V, 2005, s.417-439.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Osmanlı Mahkemeleri**, Sanat Arı Yayıncılık, İstanbul, 2004.

EKİNCİ, İlhan, “ XIX. Yüzyılda Osmanlı Deniz Ticaretinde Değişim ve Tepkiler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XXI, Sayı II, 2006, s.35-76.

ERCAN, Yavuz, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları**, C.IV, Ankara, 1999, s.197-207.

ERDOĞAN, Selim, “Türkiye’de Bankacılığın Tarihi Gelişimi”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı VI, 1993, s.483-496.

ERGİN, Osman Nuri, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, C. I, İstanbul, 1977.

ERKEN, Sabih, **Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1976.

ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

EŞİYOK, Ali, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması”, **Mülkiye Dergisi**, C. XXXIV, Sayı CCLXVI, s.67-108.

FENDOĞLU, Tahsin, “ Amerika Birleşik Devletleri'nin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti”, **Türkler Ansiklopedisi, C.XIV, Yeni Türkiye Yayınları.**, Ankara, 2002, s.189-196.

GELİŞLİ, Yücel, “Osmanlı Eğitim Kurumlarından Sıbyan Mektebi (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, **Türkler Ansiklopedisi, C.XV, Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2002, s.35-43.

GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı I, C. II, 2011, s.29-50.**

GRANT, Michael, **Roma'dan Bizans'a**, (Çev. Zühre İlkelen), Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

GÜMÜŞ, Musa, ”1893'ten 1923 Chester Projesi'ne Türk Topraklarında Demiryolu İmtiyaz Mücadeleleri ve Büyük Güçler”, **Tarih Okulu, Sayı X, 2011, s.151-194.**

GÜNDOĞAN, İbrahim- HELVACI, Cahit, “Sultançayır (Susurluk-Balıkesir) Boratlı Jips Havzasının, Jeolojisi, Mineralojisi ve Ekonomik Potansiyeli”, **Türkiye Jeoloji Bülteni, C. XXXVI, 1993, s.159-172.**

GÜNDÜZ, Şinasi, “Misyonerlik”, **İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı, C.XXX, İstanbul, 2005, s.193-199.**

GÜRBÜZ, Ali Kemal,” Osmanlı İmparatorluğu'nda Demiryollarının Rolü”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. II, Sayı III, 1999, s.169-193.**

GÜRSOY, Bedri, “100. Yılında Duyun-u Umumiye İdaresi Hakkında Bir Değerlendirme”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Ord.Prof. Şükrü Baban'a Armağan**, İstanbul, 1884, s.17-59.

HAS, Ahmet Cüneydi-MERAL Korkmaz, “Kyzikos Kenti Sur Duvarları ve Limanları”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, **Bilgin Kültür Sanat Yayınları**, Ankara, 2014, s.255-269.

HAYDAROĞLU, İlknur, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar”, **Türkler Ansiklopedisi, C.XIV, Yeni Türkiye Yayınları.**, Ankara, 2002, s.181-188.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, **Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C.V**, Ankara, 1999, s.207-217.

HOMEROS, **İlyada**, (Çev. A. Erhat-A. Kadir), Sander Yayınları, (3.Baskı), İstanbul, 1975.

İNALCIK, Halil, "Polunya (Apollunia) Tanrı Yıkdığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler (1354-1371)". **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Prof. Dr. Mübahat Kütükoğluna Armağan**, İstanbul, 2006, s. 27-57.

KADAN, Ükkäşe, *Hüdavendigâr Vilayeti Kuruluşu, Teşkilat ve İdaresi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2002.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Sultan Melikşah**, Başkanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, (2.Basım), İstanbul,1973.

KAHYA, Esin, “Türkiye’de İlk Demiryolları”, **Belleten, Türk Tarih Kurumu, C.LII, Sayı CCII**, Ankara, 1988, s. 209-218.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı’1831’**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1995.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, C.V**, Türk Tarih Kurumu, (9. Baskı), Ankara, 2001.

KAYA, Mehmet Ali, - TAŞDÖNER, Kevser Özcan,” **Roma İmparatoru Hadrianus ve Anadolu: Geziler, Eyaletler ve Kentler**”, Sencer Şahin Anısına Yazılar, **Kabalıcı Yayıncılık**, İstanbul, 2016, s.494-513.

KAYA, Mehmet Ali, “Keltlerin Anadolu’ya Göçü: Göç Nedenleri, Yolları ve On İki Yıl”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Sayı XIII , 2012, s.1-16.

KAYA, Önder, **İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Azınlıklar**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2017.

KAYA, Şennur-TUNCER Akın, “ Bandırma Eski İskele/ Belediye Eski Binasının Mimari ve Fonksiyonel Özellikleri”, **XIII. Yüzyıl Orta Çağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 2010 s.351-358.

KILIÇ, Serap Özkan, *Pers Hakimiyeti Altında Batı Anadolu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

KIPÇAK, Reşit, **Turistik- Ekonomik Balıkesir**, Acar Matbaası, İstanbul, 1968.

KOCA, Salim, “Anadolu’da Türk Beylikleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VI, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2002, s.703-755.

KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu’nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu”, **Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı XXXVII, 2015, s.35-84.

KOÇ Zühal, “Balkan Muhacirleri’nin Bandırma’ya İskanları ve Karşılaştıkları Sorunlar”, (Editör: Ulaş Töre Sivrioğlu), **Bandırma ve Yakın Çevresi Tarihi**, **Dora Yayıncılık**, Bursa, 2018, s.286.

KOÇHAN, Nurettin, “Kyzikos ,Hellaspontus’ta Bir Eyalet Merkezi”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı XXXI, Erzurum, 2013, s.69-91.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı XCIV, Ankara, 1991.

KOPAR, Metin, Murat Yolun, ” 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış, **History Studies**, C.IV, Sayı I, 2012, s.335-358.

KOYUNCU, Aşkın, “Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Sayı XVI, 2014, s.35-87.

KOYUNCU, Aşkın, “Tanzimat Dönemi Eğitim Reformları Işığında Çanakkale’de Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Sayı XV, 2013, s.77-127.

KUBAN, Doğan, “ Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı VII , 1968, s. 53-73.

KULU, Mustafa, ” Gerçekleşmeyen bir Fransız Teşebbüsü: Çanakkale İzmir Demiryolu”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, 95. Yıl Özel Sayısı, s.114-124.

KURT, Mehmet, “Roma Cumhuriyeti’nin Anadolu Politikası ve Pergamon(Bergama) Krallığı’nın Rolü”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı XXIII , Konya, 2010, s.97-111.

KURULOĞLU, Fehim, “Osmanlı Devleti’nde Müzecilik”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı VI, 2010,s.45-61.

KÜÇÜK, Cevdet, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, Osmanlı Ansiklopedisi, **Yeni Türkiye Yayınları**, C.IV, Ankara, 1999, s.208-216.

KÜPELİ, Özer, “ Osmanlı Devleti’nde Panayır Organizasyonları ve Gönen Hacı İsa Panayırının Tarihine Dair”, Osmanlı Ansiklopedisi, C.III, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 1999, s.490-497.

LURAGHİ, Riamondo, **Sömürgecilik Tarihi**, (Çev. Hilmi İnal), E Yayınları, İstanbul, 2000.

Makine Mühendisleri Odası, **Ulaşımında Demiryolu Gerçeği**, Ankamat Matbaacılık, (Revize Edilmiş 3. Baskı), Ankara, 2012.

MARTAL, Abdullah, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Emeklilik”, **Kebikeç Dergisi**, Sayı IX, 2000, s.35-42.

MOTOR, Hacer, *Bursa- Balıkesir-Bandırma Müzelerindeki Kyzikos Sikkeleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum, 2010.

MUTAF, Abdülmecit, "Bir Köyün Kentleşme Sürecinde Haydar Çavuş ve Bandırma'daki Vakfı", **Uluslararası Balıkesir'e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu**, (Editörler: Şenol Çelik- Serdar Genç) , Balıkesir, 2013.

MUTAF, Abdülmecit, **Salnamelere Göre Karesi**, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 2003.

NORWICH, John Jullius, **Bizans**, Kabalcı Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul, 2013.

NUHOĞLU, Muhammet Said, "Osmanlı Devleti'nde Alman Okulları ve Misyonerlik Faaliyetleri", **Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, Sayı XVII, İstanbul, 2017, s.91-100.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

OKTAY, Tarkan, "Belediyenin Tarihsel Gelişimi", **Türkiye'de Yerel Yönetimler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s. 119- 156.

OLGUN, Said, "Posta ve Telgraf Mektebi Talimatnamesi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, C.XIII, Sayı XXV-XXVI, 2014, s. 149-182.

ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilatı ve İdari Tarihi**, Cedit Neşiyat, (3.Baskı), Ankara, 2008.

OSTRAGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, (Çev. Fikret İşıltan), (7. Baskı), Ankara, 2011.

ÖDEN, Zerrin Günel "Karesioğulları Beyliği", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VI, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2002, s.781-786.

ÖNEY, Celal, “ Amerikan Board ve Sason Ermeni İsyanının Amerika’da Propaganda Aracı Olarak Kullanılması”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, C.I, Sayı I, Batman, 2012, s. 207-224.

ÖZDEMİR, Biltekin, **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, Ankara Ticaret Odası Yayını, Ankara, 2009.

ÖZKİRAZ, Ahmet, - ÇETİN Mehmet, ”1864 Çerkes Sürgünü Sonrası Anadolu’da Çerkes İskanı ve Osmanlı Devleti’nin Göçmenlere Karşı Politik Tutumu”, **Tesam Akademi Dergisi**, 2015, s.9-28.

ÖZTÜRK, Cemil, İdadi, İslam Ansiklopedisi, **Türk Diyanet Vakfı**, C.XXI, İstanbul, 2000, s.464-466.

ÖZTÜRK, Melda Yaman-KESKİN Nuray Ertürk, “Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı XXXVII, 2003, s.91-118.

ÖZYÜKSEL, Murat, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Mücadelesi Anadolu ve Bağdat Demiryolları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, İstanbul.

PAMUK, Şevket, “ Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.XIV, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2002, s.241-252.

REYHAN, Cenk, “ Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisler: Bir Örnek yönetim Modelinin Kuruluş Sorunu”, 1864 Vilayet Nizamnamesi, (Editörler: Erkan Tural-Selim Çapar), **Türk İdari Araştırma Vakfı Yayınları**, Ankara, 2015, s.51-68.

SARIYILDIZ, Gülden, “ Osmanlı Devleti’nde Protestan Ermeni Milleti ve Kilisesinin Tanınması”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı II, İstanbul, 2002, s.249-267.

SATILMIŞ, Selahattin, “ Osmanlı’da Bandırma- Soma Demiryolu Hattının Kuruluşu”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C.II, Sayı II, 2016, s.157-185.

SATIŞ, İhsan, “ Osmanlı Devleti’nde Ermeni Katolik Cemaatine Dair Ali Paşa ve Kastro Bey’in Layihaları”, **Akademik Bakış Dergisi**, C.IX, Sayı XVIII, 2016, s.253-273.

SAYDAM, Abdullah, **Kırım ve Kafkas Göçleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara,1997.

SERBESTOĞU, İbrahim, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Nüfus Algısının Değişimi ve Nüfusu Arttırma Çabasinda Müfettişlerin Rolü”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.XVII, Sayı XXXI, Balıkesir, 2014, s. 255-273.

SERTKAYA, Gökhan, *Kolemanit Atıklardan Biyomaniç Yöntemi ile Borik Asit Eldesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, 2007.

SEZER, Hamiyet, “ 18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XXI, Sayı XXXIII, 2003 s.105-124.

SOYLU, Perihan Ünlü, “ Osmanlı Borçlarının Çözümü Süreci Üzerine İktisadi Politik Bir Değerlendirme(1928-1933) ”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl VIII, Sayı XXI, 2015, s.237-262.

STRABON, **Geographika Antik Anadolu Coğrafyası**, (Çev.Prof.Dr.Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (4.Baskı), İstanbul, 2000.

SUNAY, Cengiz, “ Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. III, Sayı I, Kocaeli, 2002, s.113-133.

ŞAŞMAZ, Musa, “The Ottoman Cencuses And The Registration Systems İn The Nineteenth And Early Twentieth Centuries”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı VI, s.289-305.

TAŞÇI, Nihal, *Anadolu Selçuklularının Batı Anadolu Politikası ve Bizans ile Münasebetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.I, Sayı X, 2001, s.13-30.

TAŞKIN, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, s.333-366.

TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

TEKELİ, İlhan-İLKİN, *Selim Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, (2.Baskı), Ankara, 1999.

TEKİN , Oğuz, *Helen ve Roma Tarihi*, Anadolu Üniversitesi, (4. Baskı), Eskişehir, 2013.

TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

TEKİN, Zeki-GÖKSAL, Enes, “II.Abdülhamit İstanbul’unda Yabancı Okullara Genel Bakış”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.VI, Sayı III Karabük, 2017, s.318-336.

TEKMEN, Işıl, *Temettuat Defterlerine Göre XIX.Yüzyılın sonlarına doğru Edincik'in Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2015.

TEMİZKAN, Abdullah “ Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.IX, Sayı II , s.165-190.

TOZAN, Murat, "Aristonikos Ayaklanması Hakkında Son Zamanlarda Yayınlanan Belgeler ve Çeşitli Görüşler", **Uluslararası Bergama Sempozyumu Bildiriler**, C. I , İzmir, 2011, s.158-178.

TURAL, Erkan, "1867 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiye-i Vilayet Talimatnamesi", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. XIV, Sayı I, 2005, s.71-91.

TURAL, Erkan, "Rumeli Taşrası Teftiş Raporu,1860'larda Osmanlı Maliyesi, Emperyalist Adap", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.XVI, Sayı I, 2007, s.101-124.

TURAL, Erkan," Türkiye, Hollanda, İngiltere ve Amerika'da Modern İtfaiye Teşkilatının Kuruluşu ve Harik (Yangın) Nizamnameleri", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.XIII, Sayı I, 2004, s. 67-91.

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Turan Neşriyat Yurdu, (2.Baskı), İstanbul,1969.

TÜRK, Mustafa, *Antik Çağ'da Mysia ve Arkeolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2008.

Türkan, Ahmet, *İstanbul'da Ermeni Cemaatleri Arasındaki Dini ve İdari İhtilaflar ve Tartışmalar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.

UBİCİNİ, M. A. , **Türkiye'den Mektuplar**, Çev. Cemal Karaağaçlı, C.I, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Karesi Vilayeti Tarihçesi**, Çev. Mustafa Sarı, Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Balıkesir, 1992.

ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Fakülte Kitabevi, (9. Baskı), Isparta, 2010.

ÜSTÜNİPEK, Mehmet- ÜSTÜNİPEK, Şeyda," Amin Alayı ve Resimlerde Ele Alınışı", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Art- Sanat Dergisi**, Sayı I, İstanbul, 2014. s.34-45.

VAROL, Özge, *II. Abdülhamit Döneminden Duyun-u Umumiye'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

YALÇIN, Semih, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005

YAVUZ, Fikretin, **Alexander Watkins Terrel**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2016.

YILDIRIM, İsmail,” Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, Sayı I, Elazığ, 2002, s.311-324.

YILDIRIM, Mehmet Ali, “ Duyun-u Umumiye İdaresinin Kurulmasından Sonra Osmanlı’da Kozacılığın(İpekböcekçiliğinin) Gelişimine Dair”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.X, Sayı XXII, Antakya, 2013, s.65-83.

YILDIRIM, Mehmet Ali,” Osmanlı’da İpekböcekçiliği Eğitimi: Bursa Harir Dârüttalimi ve Dârülharirlerin Açılması”, **Turkish Studies**, C.VIII, Sayı V, Ankara, 2013, s.975-994.

YORULMAZ, Şerife, “ Osmanlı Liman Şehirlerinde Yabancı Tüccar ve Levantenler”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. XIV, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2002, s.283-292.

Yurt Ansiklopedisi, “Balıkesir Maddesi”, **Anadolu Yayınları**, C. II, İstanbul, 1982.

YÜCEL, M. Serhan- TAŞAR M. Murat, , “Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti”, **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.I, 2016, s.293-342.

YÜKSEL, Ece, *XVII.Yüzyıl Sonu-XVIII.Yüzyıl Ortası ve XIX.Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri*, Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2012.

ZARAKOLU, Avni, "Memleketimizde Demiryolu Politikası", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, Sayı XII, 1954, s.573-589.

3. İnternet Kaynakları

CUINET, Vital, **Turquie D'asie**, Paris, 1894, <https://archive.org/details/laturquiedasieg02cuinooog/page/n8> , (Erişim Tarihi: 16.10.2017).

DAVISON, Roderic, "The Advent of the Electric Telegraph in the Onoman Empire", (Çev. Durdu Mehmet Burak), **Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923**, **University of Texas Press**, 1990, s.347-386. , <https://docplayer.biz.tr/1134696-Osmanli-imparatorluguna-elektrikli-telgrafin-girisi.html> (Erişim Tarihi: 02.02 2017).

HASLUCK, Frederick William, **Cyzicus**, 1910, <https://archive.org/details/cyzicusbeingsom00haslgoog/page/n8> (Erişim Tarihi: 15.10.2017).

<http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr/TR,65876/savastepe.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2017).

<http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr/TR,90610/kutsal-yerler-ve-tarihi-yapilar.html>, (Erişim Tarihi: 25.01.2018).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/hayddar-cavus-camisi> (Erişim Tarihi: 25. 01. 2018).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/kulturenvanteri/cinarli-sevkiye-camii>, (Erişim Tarihi: 25. 01. 2018).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/kulturenvanteri/sunullah-camii>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/kulturenvanteri/haci-yusuf-camii>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

JOINVILLE, Villehardouin, **Memoirs Of The Crusaders** , (Çev. Frank Marzials), Londra, <https://archive.org/details/memoirsofcrusade00villuoft/page/n7> (Erişim Tarihi: 15.10.2017).

LAURIE, Richard Holmes, **The New Sailing Directory**, Londra, 1827, <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002093257r;view=1up;seq=2> (Erişim Tarihi: 16.10.2017).

TURNER, William, **Journal Of Tour in the Levant**, Londra, 1820, <https://archive.org/details/journalatourinl03turngoog/page/n10> (Erişim Tarihi: 16.10.2017).

EKLER

EK-1 Bandırma İbtidai Mektebi Öğretmen Namzeti Murat Efendi'nin Nüfus Tezkeresidir.

Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tezkeresidir									
Derecat ve Sunuf-ı Askeriyesi	Müteahhil ve Zevcesi Müteaddid Olub Olmadığı	Sanat ve Sıhhat ve Hizmet ve İntihab-ı Salahiyeti	Milleti	Tarih ve Mahal-i Veladeti	Validesi İsmiyle Mahal-i İkameti	Pederi ismiyle mahal-i ikameti	İsim ve Şöhreti		
	Bir zevcesi vardır		Müslim	1275 Munkaliye	Müteveffiyeye Sultaniye Hanım	Abdüzzahid	Murad Efendi		
Sicil-i Nufusu Kaydolunan Mahali						Eşkal			
Nev-i Mesken	Mesken Numerosu	Zokağı	Mahalle ve Karyesi	Kazası	Vilayeti	Alamet-i Farika-ı Sabite	Siması	Göz	Boy
Hane	20	Çayıçı	Atik Ali Paşa		Dersaadet	Tam	Buğ-day	Ela	Orta



EK-2 Bandırma İbtidai Mektebi Öğretmen Namzeti Seyfettin Efendi'nin Nüfus Tezkeresidir.

Devlet-i Aliye-i Osmaniye Tezkeresidir									
Derecat ve Sunuf-ı Askeriyesi	Müteahhil ve Zevcesi Müteahhid Olub Olmadığı	Sanat ve Sıhhat ve Hizmet ve İntihab-ı Salahiyeti	Milleti	Tarih ve Mahal-i Veladeti	Validesi İsmiyle Mahal-i İkameti	Pederi ismiyle mahal-i ikameti	İsim ve Şöhreti		
Redif	Bir zevcesi vardır	Dersaadet' de 'Tabhane Medresesi' nde mukayyid talebe-i ulumuddin	Müslim	1287 Münkaliye'nin Murah Han karyesi	Müteveffiy e Rahmiye Hanım	Müteveffi Ahmed	Münkaliye muhacirlerin den Seyfeddin Efendi		
Sicil-i Nufusu Kaydolunan Mahali						Eşkal			
Nev-i Mesken	Mesken Numero-su	Zokağı	Mahalle ve Karyesi	Kazası	Vilayeti	Alam et-i Farika-ı Sabite	Sim a	Göz	Boy
Hane	309/1		Binbaşı Mahallesi	Bandırma	Hüdavendig ar	Tam	Buğ - day	Ela	Orta



